

əfsanə nağıl geniş nağıl etmə təmsil
essetəşbehe pitet obraz
əhvalat hadisə hadisə inşa he

yazılı ədəbiyyat şifahi ədəbiyyat yazılı nitq şifahi nitq plan şərh etmə
ünsiyyət mədəniyyət itəqdimat debat müzakirə nitq tərəkür nitq söz təqdimat
janr ifadəli oxu vəzn poeziya əfsanə nağıl geniş nağıl etmə təmsil hekayə şeir
təmsil hekayə şeir inşa əfsanə yazılı ədəbiyyat şifahi ədəbiyyat yazılı nitq şifahi nitq plan şərh etmə
məzmun təhlil xarakter ünsiyyət mədəniyyət itəqdimat debat müzakirə nitq tərəkür nitq söz təqdimat
müzakirə nitq tərəkür janr ifadəli oxu vəzn poeziya əfsanə nağıl geniş nağıl etmə təmsil hekayə şeir
əhvalat hadisə hadisə inşa hekayə şeir inşa əfsanə yazılı ədəbiyyat şifahi ədəbiyyat yazılı nitq şifahi nitq plan şərh etmə
məzmun təhlil xarakter ünsiyyət mədəniyyət itəqdimat debat müzakirə nitq tərəkür nitq söz təqdimat
müzakirə nitq tərəkür janr ifadəli oxu vəzn poeziya əfsanə nağıl geniş nağıl etmə təmsil hekayə şeir
əhvalat hadisə hadisə inşa hekayə şeir inşa əfsanə yazılı ədəbiyyat şifahi ədəbiyyat yazılı nitq şifahi nitq plan şərh etmə
məzmun təhlil xarakter ünsiyyət mədəniyyət itəqdimat debat müzakirə nitq tərəkür nitq söz təqdimat
müzakirə nitq tərəkür janr ifadəli oxu vəzn poeziya əfsanə nağıl geniş nağıl etmə təmsil hekayə şeir

ƏDƏBİYYAT

6

DƏRSLİK



HEYDƏR ƏLİYEV

AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

Levine

Soltan Hüsüeynoğlu, Aynur Cəfərqızı, Ülkər İsmayılqızı

ƏDƏBİYYAT

Ümumi təhsil müəssisələrinin 6-cı sinifləri üçün
ədəbiyyat fənni üzrə dərslik

©Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi



**Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0
International (CC BY-NC-SA 4.0)**

Bu nəşr Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0
International lisenziyası (CC BY-NC-SA 4.0) ilə www.trims.edu.az
saytında əlçatandır. Bu nəşrin məzmunundan istifadə edərkən
sözügedən lisenziyanın şərtlərini qəbul etmiş olursunuz:

İstinad zamanı nəşrin müəllif(lər)inin adı göstərməlidir.

Nəşrdən kommersiya məqsədilə istifadə qadağandır.

Törəmə nəşrlər orijinal nəşrin lisenziya şərtləri ilə yayılmalıdır.

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi bn@bakineshr.az və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

B

A

K

I



N

Ə

Ş

R

Bakı – 2024

ƏDƏBİYYAT-6

Başlıqlar

Dərsliklə necə işləməli?	6
Bədii ədəbiyyat zövq və bilik mənbəyidir	9

1 ŞİFAHİ XALQ ƏDƏBİYYATINDAN NÜMUNƏLƏR

Su həsrəti	3s
Qanlı daş	
İlyas	
Alı kişi ("Koroğlu" dastanından)	

2 UŞAQ DÜŞÜNCƏSİ, UŞAQ DÜNYASI

Viktor Hüqo. KOZETTA	3s
Naibə Yusif. DƏRS	
Zahid Xəlil. DOSTLAR	

3 YURD SEVGİSİ, QƏHRƏMANLIQ SƏHİFƏLƏRİ

Süleyman Abdulla. AZƏRBAYCAN BAYRAĞI	3s
Məmməd İsmayıl. VƏTƏN SEÇİLMƏZ	
Nəbi Xəzri. İSTİQLAL MARŞI	
Mikayıl Rzaquluzadə. AND	
Eyvaz Zeynallı. TƏNHA NAR AĞACI	

4 MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR, YAŞAYAN HİKMƏTLƏR

Abbasqulu ağa Bakıxanov. QURD VƏ İLBİZ	3s
Seyid Əzim Şirvani. QAZ VƏ DURNA	
Xəlil Rza Ulutürk. LAYLAM MƏNİM, NƏRƏM MƏNİM	
Mahirə Nağıqızı. ANA DİLİM	
Səməd Behrəngi. BALACA QARA BALIQ	

5 TƏBİƏTİN GÖZƏLLİYİ, TƏBİƏTƏ QAYĞI

Elçin Hüseynbəyli. QƏSD EDİLMİŞ GÖZƏLLİK	3s
Ramiz Qusarçaylı. PAYIZ	
Rahil Məmməd. İLİN QIZIL FƏSLİ	
Bayram Həsənov. BULAQ BAŞINDA	

İnşanı necə yazmalı	
Esseni necə yazmalı	
Layihələr üzrə iş	
İfadəli oxuda istifadə edilən şərti işarələr	
Lüğət	
Dərslikdəki bəzi terminlərin izahı	
Oxumağı məsləhət görürük	

Dərsliklə necə işləməli?

Yadasalma – mövzu ilə bağlı öyrənilmiş biliklərin yada salınması, maraq və istəklərin ifadə edilməsi məqsədini güdür.

Öyrəndiklərinizi yoxlayın – oxunmuş mətnin necə qavranıldığını aşkara çıxaran test tapşırığıdır.

Möhkəmləndirmə. Zənginləşdirmə – mətnin əhatəli və dərinlən mənimsənilməsi məqsədilə tətbiq olunan tapşırıqları əhatə edir.

Nitqinizi və düşüncənizi zənginləşdirin – mətnlə bağlı şifahi və yazılı təqdimatlar, fərqli formalarda nağıletmələr üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Yaradıcı iş – yaradıcılıq bacarığının inkişafı üçün tapşırıqları əks etdirir.

Müzakirə – bədii əsərin ideya məzmunu ilə bağlı fərqli formalarda (debat və s.) işin təşkilini nəzərdə tutur.

Xatırlatma. Dərinləşdirmə – nəzəri anlayışların dərinləşdirilməsi və yeni məlumatın öyrənilməsi üçün tətbiq edilir.

Araşdırma. Təhlil – bədii əsərlərin ideya məzmunu üzrə araşdırmaların və nəticələrin təhlili üçün nəzərdə tutulmuşdur.

İfadəli oxu – bədii əsərlərin ifadəli oxusu üzrə bilik və bacarıqların inkişafı üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Tətbiq. Ümumiləşdirmə – mənimsənilmiş bilik və bacarıqların yeni və fərqli təlim materialı üzrə tətbiqi üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Növbəti dərsə qədər – irihəcmli əsərlərin asudə vaxtda müəllimlə edilməsi tövsiyə edilir.

Yadasalma • Uşaqların çətin, əzab-əziyyətli həyatından danışılan əsərlərlə tanışsınız mı? Belə əsərlər sizdə hansı hisslər yaradıb?

II DƏRS I ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

II MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

III YARADICI İŞ

II MÜZAKİRƏ

III XATIRLATMA • DƏRİNLƏŞDİRMƏ

III DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

II İFADƏLİ OXUYA HAZIRLAŞIN

TƏTBİQ • ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

 **Növbəti dərsə qədər**

Asudə vaxtınızda əsərin ardını oxuyun. Mühüm mətləbləri müəyyənləşdirməyə çalışın.

Bədii ədəbiyyat zövq və bilik mənbəyidir



Əziz şagirdlər!

İstər aşağı siniflərdə, istərsə də beşinci sinifdə çoxlu bədii əsərlə tanış olmusunuz. Onlardan bir qismi şifahi, bir qismi isə yazılı ədəbiyyatın nümunələri olub. Həmin əsərlərin müxtəlif mövzularda olduğunu da unutmamısınız. Vətənimizə, onun təbiətinin gözəlliklərinə, ana məhəbbəti və qayğısına, uşaq dünyası və uşaq taleyinə həsr olunmuş onlarla əsər sizin xatirənizdə dərin iz salıb. Bu əsərlər insan və təbiət haqqında təsəvvürünüzü xeyli zənginləşdirib. Bədii nümunələrin öyrənilməsində bununla məhdudlaşmamısınız. Həmin nümunələrin oxusu, araşdırılması və dəyərləndirilməsi ilə bağlı bacarıqlara da yiyələnmişiniz. Altıncı sinifdə öyrənəcəyiniz əsərlər oxu və dəyərləndirmə ilə bağlı mənimsədiyiniz təcrübəni daha da inkişaf etdirəcəkdir. Əlbəttə, bu əsərlər məzmununa, təbliğ etdiyi dəyərlərə görə əvvəlki siniflərdə öyrəndiklərinizdən fərqlənir; onların məzmunu geniş, ifadə etdikləri fikirlər daha zəngindir. İndi siz daha diqqətli, məsuliyyətli olmalısınız. Bədii əsərlərdəki gözəlliyi duymaq, ondan zövq almaq, onu qiymətləndirmək, hiss və düşüncələrinizi başqalarına çatdırmaq üçün ciddi çalışmalısınız. Maraqlı olan bir də budur ki, bədii nümunələrdə insana lazım olan çoxlu məlumat, müxtəlif elm sahələrinə aid biliklər də əksini tapır. Elə buna görə də çox vaxt “ədəbiyyat həyat dərslidir” deyirlər. Bax məsələnin bu tərəfi də sizi diqqətli olmağa səsləyir. Bütün bunlara nail olmaq üçün dərslərinizdəki tövsiyələri, sual və tapşırıqları yerinə yetirməyə, sinif yoldaşlarınızla daim əməkdaşlıq etməyə səy göstərməlisiniz.

Bilirsiniz ki, yazıçı əsərini yaradarkən sözlərdən istifadə edir. Deməli, incəsənətin digər növlərindən fərqli olaraq, həyatı, insan taleyini əks etdirmək üçün bədii ədəbiyyatın imkanları daha genişdir. Amma sözlə yaradılan sənəti – bədii ədəbiyyat nümunələrini duymaq, onunla nəfəs almaq asan deyildir. Bədii əsəri oxuduqca təsvir olunanları təsəvvürünüzdə, gözünüzün önündə canlandırmağınız vacibdir. Deməli, söz ehtiyatınız çox, təsəvvürünüz zəngin, hissləriniz zərif olmalıdır... Bunun üçünsə bədii əsərin düşünən oxucusu olmaq vacib şərtidir. Düşünərək, anlayaraq mütaliə edən oxucu əsərdəki obrazların hisslərini sanki özü də yaşayır, baş verən hadisələrin şahidi kimi danışır. Elə buna görə də əsəri iki dəfə oxumaq faydalıdır. İlkin oxu əsərdə təsvir olunanlar haqqında sizdə müəyyən təsəvvür yaradır, hisslərinizi canlandırır. Lakin əsərdəki fikirləri, mətləbləri ətraflı başa düşmək üçün onu ikinci dəfə oxumaq lazım gəlir. Buna “dərinləşdirilmiş oxu” deyilir. Dərinləşdirilmiş oxuda hər sözün, cümlənin üzərində daha çox dayanmaq, düşünmək faydalıdır. Belə olanda əsərdə nədən danışıldığını,

onun alt qatındakı olan gizlinləri anlamaq mümkündür. Nəticədə əsər haqqında öz sözünüzü, fikrinizi deməkdə çətinlik çəkmirsiniz. Ən əsası isə əsərdə ifadə olunmuş gözəllik sizə zövq verir, məzmundan asılı olaraq, qəlbiniz sevinc, fərəh hissi ilə dolur. Aşağıdakı nümunələr bu deyilənləri aydın təsəvvür etməyinizə səbəb olacaqdır.

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- valeh
- şəffaf
- mənbə
- hövzə
- təəssürat



I MƏTNLƏRİ OXUYUN

1. Fərqli rəngdə verilmiş sözlərin mənasını müəyyənləşdirin.
2. İlk oxunun yaratdığı təəssüratı bölüşün.

Ana Kür

Günəş yenidən çıxdı. Çayın hər iki sahilinə səpələnmiş şəhli otlar, güllər, çiçəklər günəşə boylanır, onu salamlayırdılar. Havada gecənin sərinliyi hələ də duyulur, ətrafda səs-səmir eşidilmirdi. Kür də sanki yorulmuşdu, bütün gecəni nəriltili-gurultu salan çay indi quzuya dönmüşdü: sakitcə axır, hərdən pıçiltısı eşidilirdi... Bu pıçiltı elə bil səhərin gözəlliyinə **valeh** olmuş çayın **heyvət dolu** səsi idi. Qərbdədir... Kürün suyu da durulmuşdu, bulanlıq deyildi, **şəffaf** da demək olmazdı, hava rəngində idi. Baxanda adamın canına bir rahatlıq yayılırdı. Lal axan çay yoluna aramla davam edir, göz işlədikcə uzanır, elə bil ki günəşə çatmağa çalışırdı.

Elçin Hüseynbəyli

Kür çayı

Mənbəyini Türkiyədən, Qars vilayətinin ərazisindəki Qızıl Gədik dağının şimal-şərq **yamacından**, 2740 metr yüksəklikdən götürür. Uzunluğu 1515 kilometr, **hövzəsinin** sahəsi 188 min kvadratkilometrdir. Kür çayının 906 kilometri Azərbaycan Respublikasının ərazisindən keçir. O, Türkiyə, Gürcüstan ərazilərindən axaraq Azərbaycan ərazisinə daxil olur. Burada özünün ən böyük qolu olan Araz çayı ilə birləşərək Xəzər dənizinə tökülür. Azərbaycan ərazisindəki Qanıx, Qabırri, Türyan, Ağstafa, Şəmkir, Tərtər, Xaçın və başqa çaylar Kür hövzəsinin çaylarıdır.

3. “Ana Kür” mətni ilə bağlı hiss və düşüncənizi aşağıdakı sualların əsasında izah etməyə çalışın.

- Günəşin yenidən çıxdığını seyr etmisinizmi? O sizə necə təsir edib?
- Çayın hər iki sahilinə səpələnmiş şəhli otların, güllərin, çiçəklərin günəşə boylanması gözünüzün qarşısında canlandı mı? Belə bir mənzərə görmüsünüzmü?
- Gecədən qalmış sərinliyi, səssizliyi duyduunuzmu?

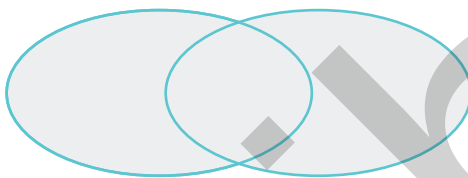
- Çayın “nərilti-gurultu” salmasını necə təsəvvür etdiniz?
- Çayın pıçıltısı necə izah olunur? Bunu təsəvvür edə bilərsinizmi?
- Çayın durulmuş rəngini necə təsəvvür edirsiniz?
- Çayın “lal axması” nə deməkdir? Bu barədə düşündünüzmü?
- “...Çay yoluna aramla davam edir, göz işlədikcə uzanır, elə bil ki günəşə çatmağa çalışırdı” cümləsi sizdə hansı təəssürat və ovqat yaratdı?

4. Mətni ikinci dəfə oxumağa – dərinləşmiş oxuya ehtiyac duyduğunuzmu?

5. “Kür çayı” mətni ilə bağlı aşağıdakı sualların üzərində düşünün. Yığcam cavab hazırlayın.

- Kür çayı ilə bağlı yeni nə öyrəndiniz?
- Mətn sizin hisslərinizə daha çox təsir etdi, yoxsa düşüncənizə? Bunun səbəbini izah etməyə çalışın.

6. Mətnlərin oxşar və fərqli cəhətlərini Venn diaqramında əks etdirin.



II XATIRLATMA • DƏRİNLƏŞDİRMƏ

Bədii ədəbiyyat • Oxuduğunuz əfsanə, rəvayət, nağıl, hekayə, şeirlərdəki hiss-həyəcan, qəhrəmanların, taleyi, hadisələr diqqətinizi dərhal çəkib, sizi ciddi maraqlandırır, düşündürüb... Bədii əsərin sizi cəlb etməsinin səbəbləri çoxdur. Bir səbəb də odur ki, əsərdə təsvir olunanlar şirin, təsirli dillə danışılır, sizə məlum olan bədii təsvir vasitələrindən geniş istifadə olunur. Nəticədə gözlərinizin qarşısında fərqli, rəngarəng mənzərələr canlanır, sizdə müxtəlif hisslər baş qaldırır... Bu deyilənlər bədii ədəbiyyatın mühüm xüsusiyyətləridir. Siz bədii olmayan mətnlərlə, əsərlərlə də tanışsınız. Onlarda müəyyən məlumat verilir, elmi fikir ifadə olunur. Belə əsərlərdə konkret faktlardan, rəqəmlərdən, terminlərdən geniş istifadə edilir. Siz tarix, təbiət, riyaziyyat dərslərlərində belə mətnlərlə tanış olursunuz. Bu mətnlər sizi rəqəmlərin, faktların üzərində düşünməyə, onları müqayisə etməyə, nəticə çıxarmağa yönləndirir. Həmin mətnlər daha çox mühakimələrinizə təsir edir.

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda dərslərinizdəki “Su həsrəti” əfsanəsini oxuyun. İlk oxudan sonra mətnə təsvir olunanların sizə aydın olub-olmaması üzərində düşünün. Ehtiyac yaranarsa, mətni dərinləşdirilmiş oxunun tələblərinə (hər cümlədə əksini tapmış hiss və düşüncənin, əsərdəki başlıca mətləblərin, hadisələrin səbəb və nəticəsinin aydın duyulması, təsvir olunanların təsəvvür edilməsi və s.) uyğun yenidən mütaliə edin.

ŞİFAHİ XALQ ƏDƏBİYYATINDAN NÜMUNƏLƏR

Ədəbiyyatımızın yaranma tarixi çox qədimdir. Onun şifahi və yazılı olaraq iki yolla yarandığını bilirsiniz.

Şifahi ədəbiyyatın tarixi daha qədimdir. Hələ yazının olmadığı dövrlərdə meydana gələn şifahi ədəbiyyat nümunələri zaman keçdikcə çoxalıb, məzmunca zənginləşib və onun müxtəlif növləri yaranıb.

Bu nümunələrdə xalqın arzusu, istəyi, qarşılaşdığı çətinliklər, fərəhli, kədərli günləri əksini tapıb.

Şifahi ədəbiyyat nümunələrində insanların həyat, əmək, təbiət, sülh, müharibə və s. haqqında düşüncələrinə geniş yer verilir.

Bu bölmədə əfsanə, nağıl və dastan nümunələri ilə tanış olacaq, onları araşdıracaq, dəyərləndirəcəksiniz.





SU HƏSRƏTİ

(əfsanə)

Yadasalma • Öyrəndiyiniz əfsanələri xatırlayın. Onlarda daha çox kədərli, yoxsa fərəh doğuran hadisələr təsvir edilir?

DƏRS 1 OXU • ANLAMA

1. Əfsanənin mətnini oxuyun.

2. İlk təəssüratınızı aşağıdakı suallar əsasında bölüşün:

- Əsərdə diqqətinizi daha çox çəkən nə oldu? Nə üçün?
- Karvandakı insanların taleyi sizi düşündürdümü?
- Əfsanədən hansı hiss və düşüncə ilə ayrıldınız?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

İşğalçılar tərəfindən təqib olunan **karvan** gecə-gündüz yol gedir. **Tuluqlarda** su ehtiyatı çoxdan qurtarmışdır. Susuzluqdan dodaqları çatlamış adamlar danışmırlar, başlar sinəyə enmiş, addımlar ağırlaşmışdır. Qaçqınların arasında iki gənc var: oğlan və qız... Onlar yanaşı addımlayırlar. Arabir başlarını qaldırıb ümid dolu nəzərlərini irəli **zilləyirlər**. Oğlan taqətdən düşmüş qızı geri qalmağa qoymur, onu özü ilə aparır.

Bir neçə gün sonra hərəkət etmək daha da çətinləşir. Qız artıq əldən düşüb, gedə bilmir, ayaq üstə tab gətirə bilməyib yığılır. Əsən **xəzri narın** qumu qızın qara, gur saçlarına, sinəsinə doldurur. Göz yaşlarında islanmış qum ağırlaşır...

- Qızmar günəşin altında səhrada hərəkət etməyin çətinliyini təsəvvür edə bildinizmi? Fikrinizi ətraflı izah edin.
- İnsanların vəziyyətini duydunuzmu? Bunu necə izah edərsiniz?



Oğlan bir anlığa ayaq saxlayır. Əyilib qızı qolları üstə qaldırır. Ağır addımlarla karvanın ardınca gedir. Üç gündən sonra oğlan da **taqətdən** düşür, daha hərəkət edə bilmir. İndi heç bir qüvvə: nə məhəbbət, nə həyat eşqi onun **dadına** çatır, taqətdən düşdüyünü duyan oğlan huşsuz qızı ehtiyatla yerə qoyur. Diz çökür, əllərini göyə qaldırıb yalvarır:

– İlahi, kömək əlini bizdən əsirgəmə!

Ucsuz-bucaqsız səhra çarəsiz gəncin səsinə udur... Qəhər onu boğur... Gəncin qara gözlərində iki damla yaş görünür. Damlalar yerə düşür... Birdən-birə yer aralanır, bulaq suyu fəvvarə vurur. Ceyranın həyatı xilas olur. Lakin acı **tale** qaçqınları rahat buraxmır. Qəddar düşmən bütün bu günləri karvanın izinə düşüb onu bulaq başında haqlayır. Düşmən atlıları bulaqdan axan gur, **şəffaf** suyu görüb heyrlənirlər. Su onlar üçün də həyat demək idi. Sayca çox olan amansız düşmənlə döyüş başlanır. Silahlı atlılar hamını: qızları, qadınları, qocaları qılıncdan keçirirlər. Oğlan da bu döyüşün qurbanı olur. Ceyrana isə toxunan olmur. Demə, onu öz hökmdarlarına “hədiyyə” saxlayırmışlar... **Məğrur** qız buna dözə bilmir. Düşmənin fikrini başa düşür. O, sevgilisinin qana boyanmış qılıncını yerdən götürür, sinəsinə sancır... Səhrada dəhşətli, uzun sürən bir **fəryad** qopur...

Düşməni təəccüb bürüyür. Onlar özlərinə gələndə bulaq suyunun quruduğunu görürlər. Heyrət və qorxudan təşvişə düşən işğalçılar “su, qayıt”, “su, qayıt!” – deyər qışqırmağa başlayırlar. Onlar özlərini bulağa yetirəndə səhra bulaq suyunu artıq sorub qurutmuşdu...

- Karvanla irəliləyən insanlar üçün ən böyük təhlükə nə idi?
- Taqətdən düşmüş gənc oğlanın keçirdiyi hissləri duyduunuzmu? Bunu izah edə bilərsinizmi?
- Onun haqqında ilkin təəssüratınız nə oldu?
- Gənc qız – Ceyran ölümdən necə xilas oldu?
- Düşmənlər karvanla necə rəftar etdilər?

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- təəssürat
- münaqişə
- karvan
- tuluq
- zilləmək (gözü)
- xəzri
- narın (qum)
- taqət
- dadına çatmaq
- tale
- məğrur
- fəryad



II MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Əfsanənin məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab yazın.
2. Əfsanədən seçdiyiniz cümlələrdən birinə epitet, digərinə isə bənzətmə əlavə edin. Cümlələri əvvəlki variantları ilə müqayisə edib məzmununda yaranmış fərqi izah etməyə çalışın. Cədvəldən istifadə edin.

Mətdən seçilmiş cümlələr	Cümlələr epitet və bənzətmə artırıldıqdan sonra

3. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözləri cümlələrdə işlətməklə yığcam mətn yazın. Mətn bədii, yaxud məlumatlandırıcı ola bilər. Mövzunu özünü seçin.
4. İcra etdiyiniz işlərin nəticələri ilə sinfi tanış edin. Yoldaşlarınızın cavablarına münasibət bildirin.

III XATIRLATMA • DƏRİNLƏŞDİRMƏ

Əfsanə janrının xüsusiyyətləri barədə məlumatınız var. Möcüzəli hadisələrin əks olunduğu əfsanələrin müxtəlif mövzularda olduğunu da bilirsiniz. Əfsanələr daha çox təbiət hadisələri və varlıqları, keçmişdə baş verənlər, xalqın həyatı, məişəti, adət-ənənəsi və s. bağlı yaranır.

Əfsanə ilə nağılların həm oxşar, həm də fərqli cəhətləri var: hər ikisində sehrli, möcüzəli hallar olur. Əfsanələrdə də nağıllarda olduğu kimi, insanlar daşa, bulağa, qayaya çevrilirlər. Nağıllarda bu, sehrli qüvvələrin, əfsanələrdə isə söz, arzu, alqış, qarğış sayəsində baş verir. Əfsanələrdə adı çəkilən yer, qaya, çay, bulaq və s. maddi varlıq kimi mövcud olur, nağıllarda isə belə hala rast gəlinmir.

II DƏRS I ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Əfsanə ilə bağlı fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Hadisələr yaxın keçmişdə baş verir.
- B) Karvandakı insanların arasında münaqişə var idi.
- C) Karvandakılar yurdlarından qaçqın düşmüş insanlardır.
- D) Karvana basqın edənlərin məqsədi qərətdir.
- E) Susuzluğa, aclığa tab gətirməyən Ceyran özünə qəsd edir.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Karvan əhlini təqib edənlər onların yurduna basqın etmiş işğalçılardır.
- B) Karvan əhli dinc insanlardan ibarətdir.
- C) Gənc oğlan Ceyranı ölümdən xilas etmək üçün hər fədakarlığa hazırdır.
- D) Ceyran məğrur, namuslu, cəsarətli qızıdır.
- E) Düşmənlər karvandakı qız və qadınlara rəhm edirlər.

II MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Əfsanədən seçdiyiniz parçanı yığcam nağıl etməyə hazırlaşın. Cavablara münasibət bildirin. Nümunəyə diqqət edin:

Əfsanədən seçilmiş parça	Yığcam nağıletmə variantı
İşğalçılar tərəfindən təqib olunan karvan gecə-gündüz yol gedir. Tuluqlarda su ehtiyatı çoxdan qurtarmışdır. Susuzluqdan dodaqları çatlamış adamlar danışmırlar, başlar sinəyə enmiş, addımlar ağırlaşmışdır. Qaçqınların arasında iki gənc var: oğlan və qız... Onlar yanaşı addımlayırlar. Arabir başlarını qaldırıb ümid dolu nəzərlərini irəli zilləyirlər. Oğlan taqətdən düşmüş qızı geri qalmağa qoymur, onu özü ilə aparır. Bir neçə gün sonra hərəkət etmək daha da çətinləşir. Qız artıq əldən düşüb, gedə bilmir, ayaq üstə tab gətirə bilməyib yığılır.	Təqib edilən karvan xeyli vaxtdır yol gedir. Su və yeməkləri tükənən insanlar ümitsizləşirlər. Cavan oğlan taqətdən düşmüş gənc qızın karvandan qopmasına imkan vermir. Bir neçə gün sonra gücdən düşmüş qız yığılır.

2. Aşağıdakı mövzulardan birini seçib yazılı qeydlər etməklə şifahi təqdimata hazırlaşın. Təqdimatların müzakirəsində fəal iştirak edin.

- “Su həsrəti” əfsanə haqqındakı təsəvvürümə nə əlavə etdi.
- Əfsanə ilə nağılın oxşar və fərqli cəhətlərini nədə görürəm.

III YARADICI İŞ

- Əfsanənin əvvəlinə daxil etmək üçün məzmununa uyğun yığcam əlavə – mətn yazın. Bu əlavədə, məsələn: karvanın yola çıxmasının səbəbi, karvandakı insanlar haqqında məlumat və s. əks oluna bilər.
- Yazılmış əlavələri müzakirə edin.

III DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

- Əfsanənin hansı mövzuda yazıldığını müəyyənəldir. Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.
- Davranış və əməllərinə əsaslanmaqla gənc oğlan obrazını səciyyələndirin.
- Ceyran obrazı, onun taleyi barədə hansı nəticəyə gəldiniz? Əfsanədə onun “məğrur” adlandırılmasının səbəbini aydınlaşdırın.
- Karvana qənim kəsilmiş düşmənin davranışı sizdə hansı hisslər yaratdı?
- Əfsanənin yaradıcıları oxuculara hansı əsas fikri çatdırmaq istəmişlər? Fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.

II İFADƏLİ OXUYA HAZIRLAŞIN

– Bədii əsərlərin ifadəli oxusu ilə bağlı aşağı siniflərdə mənimsədiyiniz bilik və bacarıqları 6-cı sinfdə daha da inkişaf etdirəcəksiniz. Bunun üçün ifadəli oxu üzrə tövsiyə və tapşırıqları diqqətlə oxumalı, onlara əməl etməyə çalışmalısınız.

– İndi öyrəndiyiniz əfsanədən bir parçanı (məsələn: “İşğalçılar tərəfindən təqib olunan karvan gecə-gündüz yol gedir” cümləsindən “Göz yaşlarında islanmış qum ağırlaşır...” cümləsinə qədər) yazın. Mətnin sağ kənarında boş yer saxlayın ki, orada qeydlər edəsiniz. Seçdiyiniz parçanı bir daha diqqətlə oxuyub əsas fikri aydınlaşdırın. Həmin fikrin əsasında qarşınızda duran vəzifəni, yəni dinləyicilərə nəyi çatdıracağınızı (buna ifaçılıq vəzifəsi deyilir) müəyyənəldir. Onun bir variantı belə ola bilər: “Karvandakı insanların dözülməz vəziyyəti barədə dinləyicilərdə təsəvvür yaratmaq”. Deməli, ifadəli oxuda bu vəzifəni yerinə yetirməyə çalışmalısınız. Yəni elə oxumalısınız ki, sizi dinləyənlər karvandakı insanların necə əziyyət çəkdiklərini aydın təsəvvür edə bilsinlər.

– Seçdiyiniz parçanın ilk 4 cümləsində (dərslikdə cədvəldə verilib) səsinizin aldığı çalarlara (nağılvari, təəssüf, heyrat) diqqət edin.

– Dərsliyinizin sonunda verilmiş şərti işarələrdən istifadə etməklə fasilələrin yerini, səsinizdə yaranan dəyişikliyi (tonun yüksəlməsi, alçalması və s.), tələffüzçə fərqləndirilən sözləri (məntiqi vurğu qəbul edənləri) müəyyənəldirib qeyd edin. Nəticədə həmin cümlələr aşağıdakı şəkli alacaqdır.

– Əfsanədən seçdiyiniz parçanı bu qayda ilə sona kimi işləyib ifadəli oxusuna hazırlaşın.

İşğalçılar tərəfindən təqib olunan karvan | gecə-gündüz yol
gedir. | Tuluqlarda su ehtiyatı çoxdan qurtarmışdır. |
Susuzluqdan dodaqları çatlamış adamlar danışmırlar, | başlar
sinəyə enmiş, | addımlar ağırlaşmışdır. | Qaçqınların
arasında iki gənc var: oğlan və qız... ||

İFAÇILIQ VƏZİFƏSİ

Karvandakı insanların dözülməz vəziyyəti barədə dinləyicilərdə təsəvvür yaratmaq.

Nağılvari

Təəssüflə

Heyrətlə



Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda dərsliyinizdəki “İlyas” nağılını oxuyun. İlk tanışlıqdan sonra dərinləşdirilmiş oxuya ehtiyac olub-olmadığı barədə düşünün.

QANLI DAŞ

(əfsanə)

I OXU • ANLAMA

1. Əfsanənin mətnini oxuyun.
2. İlk təəssüratınızı bölüşün.
3. İkinci sütunda mətnə aid ikidən az olmayaraq sual və onlara cavab yazın. Bunun üçün dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən nəzərdən keçirin.

Yenə Şirvanın qanlı-qadalı günləri başlanmışdı. Yağı ölkəyə hücum keçmişdi. Onlar yavaş-yavaş Şamaxıya yaxınlaşırdılar...

Kolanı obasının ərənləri bir yerə toplaşdılar. Dəmirdağı özlərinə igidbaşı təyin etdilər. Ərənlər dağlara çəkildilər. Düşmən Kolanı obasından bir qədər aralıda düşərgə salmışdı. Qoşun neçə vaxt idi ki, yol gəlirdi, tamam əldən düşmüşdü. Düşmən sərkərdəsi bilirdi ki, Şamaxı qalasını almaq asan olmayacaq. Mütləq yorğun qoşuna üç-dörd gün istirahət vermək lazımdır.

Dəmirdağın igidləri axşamdan bir az keçən kimi qəfildən düşmən çadırlarına hücum edir, onları dincəlməyə qoymur, yağıya tələfat verirdilər.

Dəmirdağ el arasında təkcə gücü ilə deyil, düzdüyü bayatılarla da ad çıxarmışdı.

Kolanı elim mənim,
Arxamda selim mənim.
Diriykən qıbləğahım,
Ölərsəm, gorum mənim.

Dəmirdağla elin ağıllı-kamallı gözəli olan Sona əhd-peyman bağlamışdılar. Yazın sonu, yayın əvvəlində istəklərinə qovuşacaqdılar. Görüş yerləri də Cüyürlü meşənin tən ortasında sıldırım qayanın ətəyndəki Çapıq daşın yanı idi. İlk əhd-peymanlarının şahidi bir çapıq daş, bir də lalələr olmuşdu.

Bir axşam Dəmirdağın şir ürəkli igidləri yenə düşmən düşərgəsinə qəfildən hücum etdilər. Orduya çaxnaşma düşdü. Çax-baş qalan düşmən əsgərləri onların qarşısında yarpaq kimi əsirdilər.

Dəmirdağgil düşmənin iki seçmə pəhləvanını da özləri ilə apara bildilər. Bundan xəbər tutan düşmən sərkərdəsi hirsindən zəncir gəmirirdi. Şeypur çalındı, qoşun ayağa qalxdı, əmr verildi:

– Bütün Kolanı obasının qocasını, uşağını, qız-gəlinini meydana cəm edin!..

Camaat meydana toplaşandan sonra sərkərdə dedi:

– Əgər Dəmirdağın və onun yoldaşlarının yerini göstərməsəniz, hamınızı qılıncdan keçirəcəyəm.

Hamı başını aşağı saldı. Sükutu Sona pozdu:

– İzin verin, mən qoşunu Dəmirdağgil olan yerə aparım.

İnsanları heyrət bürüdü.

Sona qoşunun qabağına düşdü. Onu meşənin dərinliyinə apardı. Qız meşəyə, sıldırım qayalara bələd olmayan yağın günortadan keçənə qədər orada – meşənin içərisində dolandırdı. Dəmirdağın igidləri isə düşmən qoşununu qarabaqara izləyirdilər. Sona düşmən qoşununu meşənin qurtaracağındakı sıldırım qayanın başına gətirdi. Sıldırımın ayağındakı Çapıq daşı göstərərək dedi:

– Bax, Dəmirdağın yerini o daşdan soruşun, – deyib özünü qayadan atdı.

Yağı çaşbaş qaldı. Elə bu vaxt Dəmirdağın igidləri düşmən qoşununa hər tərəfdən zərbələr endirdilər. Dağa, meşəyə nabeləd olan yağ təslim oldu. Dəmirdağ Sonanı axtardı, tapa bilmədi. Nəhayət, Çapıq daşın yanında qanına qəltan olan qızı tapdı. Onun gül üzü solmuş, rəngi ağarmışdı. Dəmirdağ Sonanı lələlərin arasından qaldırdı. Artıq gec idi. Sona birçə dəfə kirpiklərini qaldırır gülümsədi. Dəmirdağın fəryadından dağlarda səda qopdu, lələlər titrədi, daşlar insan kimi inildədi. Sonanın qanına boyanan Çapıq daş silkələndi. Çox keçmədi ki, bu igidin fəryadı bayatılara hopdu, ellərə-obalara yayıldı...

Mən aşiqəm, qanlı daş,
Qanlı qaya, qanlı daş.
Düşmən yağ düşməndi,
Niyə oldun qanlı, daş?!

O gündən Çapıq daş xalq arasında nakam məhəbbətin şahidi kimi “Qanlı daş” adlanmağa başladı.

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Yazdığınız sualları və cavablarınızı müzakirə edin.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

III NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Əfsanənin məzmununu yığcam nağıl etməyə hazırlaşın.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

IV ARAŞDIRMA • TƏHLİL**1. Kiçik qruplarda iş****I qrup:**

Əsərin mövzusunu müəyyənləşdirin, əfsanə janrında olduğunu nümunələrlə əsaslandırın.

Tövsiyə: Bilirsiniz ki, əsərin mövzusunu müəyyənləşdirərkən ilk növbədə onda nədən danışıldığını, əsas hadisəni aydınlaşdırmaq vacibdir. Bu əfsanədə vətən məhəbbəti, onu göz bəbəyi kim qorumağın müqəddəs borc olduğu ön plana çəkilib. Bu deyilənlərdən çıxış edib əfsanənin mövzusunu müəyyənləşdirməyə çalışın. Əsərdən əfsanə janrına məxsus xüsusiyyətləri aydınlaşdırıb nümunələrlə izah edin.

II qrup:

Əsərdəki obrazları səciyyələndirin.

Tövsiyə: Obrazların xarakterindəki, davranış və əməllərindəki başlıca cəhətləri aydınlaşdırmağa çalışın. Fikirlərinizi əsərdən seçdiyiniz nümunələrlə əsaslandırın.

III qrup:

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin əsərdə hansı dəyişikliyə səbəb olduğunu aydınlaşdırın. Sizə məlum olan cədvəllərdən istifadə edin.

Tövsiyə: Bilirsiniz ki, bədii təsvir və ifadə vasitələri əsərdəki fikirlərin daha təsirli olmasına, oxucuda müxtəlif hisslərin yaranmasına, əsərin maraqla oxunmasına səbəb olur. Tapşırığı üzərində işləyərkən bu deyilənlərə diqqət yetirin.



IV qrup.

Əfsanədəki başlıca fikri – ideyanı müəyyənləşdirin. Nə üçün bu nəticəyə gəldiyinizin səbəbini izah edin.

Tövsiyə: “Mövzu” və “ideya” anlayışları bir-biri ilə sıx bağlıdır. Mövzu məzmun əsasında açıqlanır. Məzmun isə müəyyən fikirləri, niyyəti əks etdirir. Məzmununda ifadə olunmuş başlıca fikir ideyanın əsasını təşkil edir. “Qanlı daş” əfsanəsinin mövzusu, məzmunu sizə yaxşı məlum olduğundan ideyasını müəyyənləşdirməkdə çətinlik çəkməyəcəksiniz.

V qrup:

Əsəri “Su həsrəti” əfsanəsi ilə müqayisə edin.

Tövsiyə: Bilirsiniz ki, müqayisə bədii əsərlərin, obrazların və s. arasındakı oxşar, yaxud fərqli cəhətlərin, bəzən də hər ikisinin eyni vaxtda müəyyənləşdirilməsi, müvafiq nəticənin çıxarılmasıdır. Müqayisənin eyni cəhətlər üzrə aparılması vacibdir. Yəni, məsələn: iki obraz müqayisə edilərkən onların hər ikisinin vətənə, xalqa, insanlara münasibətləri üzərində dayanılır.

Əfsanələri müqayisə edərkən cədvəldən istifadə edin.

Müqayisə olunan əsərlər

“SU HƏSRƏTİ” / “QANLI DAŞ”

Hansı mövzudadırlar?	Məzmunlarında oxşar və fərqli cəhətlər hansılardır?	İştirakçıların davranış və əməllərində oxşar və fərqli cəhətlər varmı?	İfade etdikləri əsas fikir – ideya arasında oxşarlıq, yaxud fərq varmı?

2. Yazılı qeydlərin əsasında təqdimatların edilməsi.

3. Təqdimatların müzakirəsi.



Növbəti dərse qədər

Asudə vaxtınızda dərsləyinizdə “İlyas” nağılını oxuyun. Dərinləşdirilmiş oxu onda əks olunmuş hiss və düşüncələri əhatəli duymağınıza əhəmiyyətli təsir edəcəkdir.

İLYAS

(nağıl)

Yadasalma • Öyrəndiyiniz nağılları xatırlayın. Onlarda şər qüvvələri kimlər təmsil edir?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Nağıldan parçanı oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallara diqqət edin:

- Nağılda sizə daha maraqlı görünən nə oldu? Nə üçün?
- Tacir və İlyas haqqında ilk təəssüratınız necə oldu?
- İlyası qul kimi alan padşah haqqında ilk təəssüratınız nə oldu?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Badi-badi **giriftar**, hamam-hamam içində, xəlbir saman içində, dəvə dəlləklik elər, köhnə hamam içində. Qarışqa şıllaq atdı, dəvənin budu batdı. Hamamçının **tası** yox, baltacının baltası yox, orda bir tazı gördüm, onun da xaltası yox. Biri var idi, biri yox idi, Allahdan başqa heç kim yox idi...

Keçmiş zamanlarda bir tacir var idi. Bu tacirin İlyas adlı bir qulu var idi. Tacir İlyası öz oğlu kimi istəyirdi. İlyas da taciri öz dədəsi kimi...

Bir gün tacir əlində olan var-yox **mayasını** batırdı. O çox fikirli-fikirli oturmuşdu. İlyas bunu qüssəli görüb yanına gəldi, dedi:

– Ağa, nə fikir eləyirsən? Dərdini de, bəlkə, çarə elədim.

Tacir gülüb dedi:

– Ay İlyas, sən bir qul adamsan, mənim dərdimə nə çarə eləyə bilərsən?

İlyas dedi:

– Ay ağa, sən özün bilirsən ki, mən səni nə qədər istəyirəm. Bəlkə, ikimiz bir yerdə dərdinə dərman elədik.

Tacirin çarəsi kəsildi, dedi:

– İlyas, mən var-yox mayamı batırmışam. İndi əlimdə bir qəpik mayam yoxdu. Onun fikrini eləyirəm ki, indi mən nə eləyəcəyəm.

- Əsərin nağıl janrında olduğunu təsdiq edən nümunələr göstərə bilərsinizmi?
- Sizcə, tacirlə İlyasın ata-oğul münasibətlərinə səbəb nədir?
- Var-dövləti əlindən çıxan tacirin keçirdiyi hissləri duyduunuzmu? Onun hisslərini necə izah edərsiniz?

İlyas dedi:
 – Ağa, bundan asan şey yoxdu, apar məni sat, həmin pulu əlində maya elə!
 Tacir gülüb dedi:
 – İlyas, əvvəla, mən səni çox istəyirəm. Necə səni aparım satım? Bir də ki sənə nə pul verəcəklər ki, mən onu əlimdə maya eləyim?
 İlyas dedi:
 – Ağa, mən qiymətli qulam. Mən dünyada üç şeyi yaxşı tanıyıram. Atı, **daş-qası**, adamı. Odu ki apar məni bazara, beş yüz **tüməndən** aşağı satma. Həmin pulu gətir, əlində maya elə!
 Tacir bir az fikir elədi, gördü başqa çarə yoxdu. İlyası qul meydanına apardı. Kim gəlib qiymət soruşurdu, tacir beş yüz tümən deyib, özü də üç şey bildiyini xəbər verirdi.
 Bu vaxt padşahın vəziri buradan keçirdi. Bu səsi eşidib tacirin yanına gəldi, dedi:
 – Qulu neçəyə deyirsən?
 – Beş yüz tümən deyirəm. Özü də üç şeyi yaxşı tanıyır: adamı, atı, daş-qası.
 Vəzir dedi:
 – Sən dəli olmusan nədi? Heç padşahın bütün qulları beş yüz tümənə dəyməz.
 Vəzir gedib padşaha əhvalatı danışdı. Padşah dedi:
 – Get, həmin qulu al!
 Vəzir beş yüz tümən gətirib tacirə verdi, İlyası aldı, gətirib padşahın qullarının içinə ötürdü.
 Tacir də həmin pulu əlində maya eləyib alış-verişinə başladı. Bir gün padşaha bir gözəl at gətirdilər. Hamı ata baxıb bəh-bəh dedi, heç kim atda bir eyib tapmadı. Padşah əmr elədi, İlyası gətirdilər.
 İlyas baş əyib dedi:
 – Qibleyi-aləm sağ olsun, bu ata heç söz yoxdu. At birinci atdı. Amma bunun bir eybi var ki, suya girsə, yatar.
 Hamı dedi:
 – Heç elə şey olmaz.
 İlyas dedi:
 – Padşah sağ olsun, mənim dövlətim yoxdu, ancaq başımı girov qoyaram. Atı salaq suya, əgər yatmasa, mənim boynumu vurun!
 Bəli, atı mindilər, suya vurdular. At suya girən kimi yatdı. Hamı məəttəl qaldı.
 Padşah İlyasdan soruşdu:
 – İlyas, bu at niyə suya girən kimi yatdı?
 İlyas dedi:

- İlyasın tacirə etdiyi təklif onun haqqında təsəvvürünüzə yeni nə əlavə etdi?
- Padşahın İlyası bir qul kimi çox baha qiymətə almasının səbəbi haqqında düşündünüzmü? Sizcə, o, niyə belə etdi?
- İlyasın sınaqlardan üzüağ çıxması sizi təəccübləndirdimi? Nə üçün?
- Sizcə, qızın sualında bir hikmət varmı? Onun əsl məqsədi nədir?
- Suallara cavab hazırlayarkən mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən istifadə edin.

– Padşah sağ olsun, bu ata camış südü veriblər, odu ki camış kimi suya girən kimi yatdı.

Padşah atı satandan soruşdu:

– Sən bu ata camış südü vermisən?

Atsatan baş əyib dedi:

– Padşah sağ olsun, bu at anadan olandan sonra anası öldü, mən də onu camışımızla əmizdirdim.

Padşahın İlyasdan çox-çox xoşu gəldi, dedi:

– Bu atı alın, ilxıya qatın, çapışmada lazım olar.

Özü də əmr elədi ki, bundan sonra mən yeyən xörəkdən İlyasa da verin!

Bəli, İlyas hər gün padşah yeyən xörəkdən yeyirdi. Bir gün qonşu ölkələrin padşahları bizim padşaha qonaq gəlmişdilər. Bir nəfər də padşaha yumurta boyda bir **almaz** gətirmişdi. Almaz günəş kimi alışıb yanırdı. Hamı almaza baxıb bəh-bəh eləyib deyirdi: bu almazın heç qiyməti yoxdu. Birdən padşahın yadına düşdü ki, axı İlyas daş-qası tanıyır. Tez əmr elədi, İlyası çağırırdı. İlyas gəldi, baş əydi, dayandı.

Padşah dedi:

– İlyas, oğul, bu almaza qiymət qoy!

İlyas almazı aldı əlinə, bir o tərəfinə baxdı, bir bu tərəfinə baxdı, dedi:



– Padşah sağ olsun, almaz otuz tıməndən yuxarı dəyməz, çünki bunun üzü almazdı, içi torpaqdı.

Hamı dedi:

– Heç elə şey ola bilməz.

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, əmr eləyin, almazı sındırsınlar, içindən torpaq çıxmasa, boynumu vurdurun.

Bəli, padşah əmr elədi, almazı sındırdılar. Almaz sına kimi içindən torpaq töküldü. Hamı utandı, başını aşağı saldı. Padşah fərəhləndi ki, belə bir qulu var. O, İlyasa şirin sözlər deyib məclisində oturdu. Bəli, padşah əmr elədi ki, bundan sonra İlyas mənim özüm ilə çörək yeyəcək. Bu gündən İlyasna padşah həmişə bir yerdə çörək yeyirdilər.

Bu şəhərdə gözəllikdə **misli-bərabəri** olmayan ağıllı bir qız var idi. Bu qızın gözəlliyi bütün şəhərdə məşhurdur. Amma bu qızı heç kim görməmişdi, ancaq adını eşitmişdi. Onun haqqında qara fikir, acı söz deyən də yoxuydu. Bircə adam da ona qonaq olub kəlmə kəsməmişdi. Bir gün padşah fikirləşdi ki, necə ola ki, ölkənin sahibi olam, bu ölkədə yaşayanlarla danışa bilməyim?! Əmr elədi ki, axşam saat səkkizdən sonra bir adam **eşikdə** qalmasın, bir adamın pəncərəsi açıq olmasın. Əmrinə tabe olmayanların başını bədənindən ayıracağam.

Bəli, elə ki axşam saat səkkiz oldu, qorxudan məmə yeyəndən pəpə deyənə kimi hamı gizləndi. Elə ki bir az da keçdi, padşah yavaş-yavaş evdən çıxıb həmin gözəl qızg ilə tərəf getməyə başladı. Bəli, padşah gəlib qızın qapısını döydü, qulluqçu qapıya gəldi.

Padşah dedi:

– Get, xanıma de ki, padşah gəlib.

Qulluqçu gedib bunu xanıma çatdırdı.

Xanım dedi:

– Get, padşaha de ki, bir inəyim var, nə ariqdı, nə kök, öldürsəm, nə qədər piyi çıxar?

Qulluqçu gəlib xanımın dediyini padşaha dedi.

Padşah bir az fikirləşdi, axırda dedi:

– Get, xanıma de ki, dörd **pud**.

Qulluqçu gedib bunu xanıma çatdırdı.

Xanım dedi:

– Get, denən xoş gəldi, gedə bilər.

Elə padşah istəyirdi qayıtsın, gördü ki, bir qaraltı gəlir. Özü-özünə dedi: bu kimdi mənim əmrimdən çıxıb şəhərdə gəzir. Yaxşı, mən sabah onun atasını yandıraram, qoy yaxınlaşsın, görüm kimdi.

Qaraltı yaxınlaşdı. Padşah gördü ki, öz vəziridi. Tez gizləndi orada olan ağacların dalında. Dedi, qoy görüm vəzirin fikri nədir. Vəzir qızın qapısına yetişdi, qapını döydü, qulluqçu gəldi, vəzir dedi:

– Get, xanıma de ki, vəzir gəlib.

Qulluqçu getdi xanıma dedi... Qayıdıb gəldi ki:

– Xanım deyir ki, bir inəyim var, nə arıqdı, nə kök;
öldürsəm, nə qədər piyi çıxar?

Vəzir fikirləşdi, nə desin, neçə pud desin. Axırda dedi:

– Yeddi pud.

Qulluqçu gedib xanıma xəbər verdi, gəlib dedi:

– Xanım deyir ki, gedə bilər, xoş gəldi.

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- giriftar
- tas
- maya
- daş-qaş
- tümən
- almaz
- misli-bərabəri (olmayan)
- eşik
- pud

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Tacir öz qulunu satmaqla daha çox var-dövlət qazanmaq istəyir.
- B) İlyas tacirdən yaxasını qurtarmaq üçün bazarda satılmasını təklif edir.
- C) Vəzir İlyasın ağılı-kamalı ilə padşahın rəğbətini qazanacağını bildiyindən onu almaq istəmir.
- D) İlyasın bacarığı yalnız daş-qaş, atı, adamları tanımaqdan ibarətdir.
- E) Gözəlliyi ilə məşhur olan qız həm də ağıllıdır.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Tacir ürəyi yumşaq, ədalətli adam idi.
- B) İlyas ağasına – tacirə böyük hörmət edir, onun uğur qazanmasına çalışır.
- C) İlyas yalnız üç bacarıqla məhdudlaşmayan ağıllı gəncdir.
- D) Padşah ağıllı, ədalətli, qüsursuz bir insandır.
- E) Padşah çox diqqətli olub, eşitdiklərini, gördüklərini dərhal öyrənməyə can atan adamdır.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Mövzulardan birini seçib yazılı qeydlər etməklə şifahi təqdimata hazırlaşın. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən istifadə edin. Təqdimatların müzakirəsində fəal iştirak edin.

- a) İlyasın uğur qazanmasının səbəbini nədə görürəm.
- b) Nağıl janrında olan bədii nümunələrə münasibətim.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Əsərdən seçdiyiniz parçanı geniş nağıl etməyə hazırlaşın. Nümunəyə diqqət edin.
2. Cavablara münasibət bildirin.

Geniş nağıletməyə aid nümunə

Əsərdən seçilmiş parça	Geniş nağıletmə variantı
Bəli, padşah əmr elədi, almazı sındırdılar. Almaz sınan kimi içindən torpaq töküldü. Hamı utandı, başını aşağı saldı. Padşah fərəhləndi ki, belə bir qulu var. O, İlyasa şirin sözlər deyib məclisində oturtdu. Bəli, padşah əmr elədi ki, bundan sonra İlyas mənim özümlə çörək yeyəcək. Bu gündən İlyasnan padşah həmişə bir yerdə çörək yeyirdilər.	Padşahın əmri ilə almazı sındırdılar. Hamı maraq içində irəli boylandı. Doğrudan da, almazın içindən xeyli torpaq töküldü. Almazı bəyənenlər, İlyasa inanmayanlar utandıqlarından başlarını aşağı saldılar. Padşahın kefi kökəldi. O, İlyası xeyli tərifləyəndən sonra onu məclisində lap yuxarı başda oturtdu. Hökmdar belə bir qulunun olmasından çox fərəhləndi. Padşahın əmrinə əsasən həmin gündən İlyas onunla birlikdə çörək yeməyə başladı.



Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda əsərin ardını oxuyun. Mühüm mətləbləri müəyyənləşdirməyə çalışın.

II DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Əsərin ardını oxuyun.
2. Təəssüratınızı aşağıdakı sualları nəzərə almaqla bölüşün:
 - Oxuduğunuz parçada diqqətinizi daha çox çəkən nə oldu? Nə üçün?
 - Padşah haqqındakı təəvvürünüzdə yeni nə əlavə olundu?
 - Şəhərin məşhur gözəl qızı barədə ilkin təəvvürünüz necə oldu?
 - İlyasla bağlı təəvvürünüz zənginləşdimi?
3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə nağıla nəzər salın.

Nağılın ardı

Vəzir istəyirdi qayıtsın, bir də gördü ki, aha, budu, bir qaraltı gəlir. Öz-özünə dedi: ayə, bu kimdi eşiyyə çıxıb. Səhər padşaha deyəcəyəm,

bunun başını bədənindən ayırsın. Tez ağacların dalına girdi ki, gizlənsin, gördü padşah da burada **mısıb**. Vəzir istədi səs eləsin, padşah dedi:

– Dinmə, görək bu gələn kimdi. Görək bu nə deyəcək.

Bunlar burada mısıdılar. Qaraltı yaxınlaşdı, gördülər ki, bu gələn İlyasdı. İlyas qızın qapısını döydü, qulluqçu gəldi, İlyas dedi:

– Get, xanıma de ki, padşahın qulu İlyas gəlib.

Qulluqçu gedib xanıma xəbər verdi, gəlib həmin sualı ona da verdi. İlyas dedi:

– Get, xanıma de ki, qəbuldu.

Padşahnan Vəzir lap məəttəl qaldılar, dedilər nə olsun ki, bunu biz də deyərdik də...

Bəli, qulluqçu gəlib qapını açdı. İlyas içəri girdi. Padşahnan vəzir işi belə görüb tez birtəhər özlərini qızın bağçasına saldılar, ağacların altında gizləndilər. Gördülər ki, İlyas eyvanda əyləşib.

Bəli, qulluqçu əlində bir **məcməyi**, üstündə ağ örtük, gətirib İlyasın qabağına qoydu. İlyas məcməyidən örtüyü götürdü, məcməyidə bir qayçı, bir varaq kağız, bir Quran, bir top iynə, bir də bir nar var. Padşahnan vəzir dedilər, hələ qoyaq ki, biz də demişik “qəbuldu”, yaxşı, bəs bu nə olsun? Nar, Quran, iynə, qayçı... bu sirri ki bilməyəcəkdik. Qoy görək İlyas neyləyəcək.

İlyas iynələri götürüb hamısını bir-bir narın üstünə taxdı. Sonra kağızı götürüb **cıqqılı-cıqqılı** doğradı. Sonra Quranı öpüb yerə qoydu.

Padşahla vəzir bir-birinə dedilər:

– Yaxşı, bu nə deməkdir?

Bu halda qulluqçu gəldi, məcməyini apardı. Bəli, elə ki qulluqçu məcməyini apardı, xanım eyvana gəldi. Mələhətli səslə dedi:

– İlyas, nəhayət, bu şəhərdə ağıllı, mərifətli bir adam tapıldı ki, dərini onunla bölüşəsən...

Vəzirlə padşahın az qalırdı paxılıqlarından bağrıları çatlasın.

Ertəsi gün İlyas şəhər çox **bivaxt** gəldi. Padşah dedi:

– İlyas, gecə haradaydın?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, mənə sənə satan tacirin anasını mən özümə ana kimi bilərdim. O da mənə çox istəyərdi. O ölübdü, getmişdim onun qəbrinin üstünə. Qəbrin üstündə ağladım, ağladım, yuxu tutdu, qaldım qəbrin üstündə. Bir də gördüm ki, şəhərdi.

Padşah bilirdi ki, İlyas yalan deyir, yenə dedi:

– İlyas, düzün de, gecə haradaydın?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, yuxu tutmuşdu, qalmışdım qəbrin üstündə.

Padşah hirsəndi, şirin sözləri bir kənara qoyub, qəzəblə dedi:

– İlyas, düzünü de, gecə haradaydın? Yoxsa başını bədənindən ayıraram.

İlyas yenə dedi:

● Vəzirin “Şəhər padşaha deyəcəyəm, bunun başını bədənindən ayırsın” sözləri onun haqqında hansı fikri yaratdı?

● Padşahla vəzirin ağaclıqda “mısıb” gizlənmələri səhnəsini necə təsəvvür etdiniz? Bu sizdə hansı hisslər yaratdı?

● Qızın sualına İlyasın verdiyi cavablar, sizcə, ağlabatandır mı?

● Padşahın İlyasdan gecəni harada olmasını israrla soruşmaqda məqsədi nə idi?

● Padşaha yalan danışan İlyasa haqq qazandırmaq olarmı? Nə üçün?

● Nağılın sonunun belə olacağını gözləyirdiniz mi?

● Suallara cavab hazırlayarkən mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən istifadə edin.

– Padşah sağ olsun, yuxu tutmuşdu, qalmışdım qəbrin üstündə.

Padşah əmr elədi ki:

– Aparın, bu **məlunu** oxlayın.

Amma ox atanları öyrətdi ki, oxu elə atın ki, İlyasa dəyməsin. Çünki bu sirləri öyrənmək istəyirdi.

Bəli, İlyası oxa basdılar. Amma ox İlyasa dəymirdi, boynunun, qoltuğunun altından keçirdi. Padşah gəldi, dedi:

– İlyas, düzün de görüm, gecə haradaydın? Yoxsa bu saat səni asdıraram.

İlyas yenə dedi:

– Padşah sağ olsun, yuxu tutmuşdu, qalmışdım qəbrin üstündə.

Padşahın qəzəbi artdı. Hirs beyninə vurdu, gördü ki, bu, dediyini deyir, əmr elədi:

– Bu saat bunu asın!

Bəli, İlyası dar ağacının altına gətirdilər. Kəndiri boğazına saldılar.

Elə ki istədilər kəndiri çəksinlər, bir də gördülər ki, bir atlı çapa-çapa gəlir. Atlı elə yeyin gəlirdi ki, atın üstündəkini görmək mümkün deyildi. Elə ki dar ağacının altına yetişdi, çapa-çapa yerə bir nar vurub yel kimi getdi. Nar parçalanıb dağıldı.

İlyas dedi:

– Dayanın, deyim.

Bəli, İlyasın boynundan kəndiri açdılar.

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, gedək otağa, bu sirri tək sənə deyəcəyəm.

Padşahla İlyas getdilər otağa. İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, gecə mən filan gözəl qıza qonaq idim, onun ağılna-kamalına, qeyrətinə heyran oldum.

Padşah dedi:

– Yaxşı, o piy məsələsi nə idi ki, sən dedin qəbuldu.

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, xanım o sualnan demək istəyirdi ki, sən məni görməmişən, bilmirsən arığam, kökəm, gözələm, çirkinəm, ağıllıyam, ağılsızam... Onda mən dedim ki, qəbuldu. Yəni hər necə olsan, gözəl də, çirkin də, arıq da, kök də, ağıllı da, ağılsız da, mənə qəbulsan, onda qapını açdılar, məni içəri buraxdılar.

Padşah dedi:

– Yaxşı, o məcməyi məsələsi nə idi?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, o atlı ki, keçdi, narı vurdu yerə, nar dağıldı, həmin qızdı. Narı yerə vurdu, dedi ki, bu sirr mənimsə qoy açılsın, təki sən ölmə. Odu ki mən də olanları dedim.

Padşah İlyasa pəh-pəh deyib öz yanında oturtdu, dedi:

– İlyas, axı sən adamı da tanıyırsan. İndi de görüm, mən necə adamam?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, sən çörəkçi oğlusan.

Padşah dedi:

– Sən nə danışırısan?! Mən padşah oğluyam! Mənim atam da bu şəhərin padşahı olub, babam da.

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, əmr elə, anan gəlsin, soruş, elə olmasa, boynumu vurdur!

Padşah anasını çağırdı, dedi:

– Ana, düzünü de, mən kimin oğluyam? Mənim atam kim olub?

Anası dedi:

– Bala, mən sənə **həmlə** olanda atan dedi ki, əgər qız doğsan, səni öldürəcəyəm, oğlan doğsan, nə desən gözüüm üstə. Sən dünyaya gələn gecə qonşuda çörəkçinin oğlu oldu. Mənim qızım, onunsa oğlu oldu. İş belə görəndə çörəkçiyə də pul verdik, uşaqları dəyişdirdik. İndi sən doğrudan da çörəkçi oğlusan.

İlyas padşahdan acı söz gözləyirdi, amma o, İlyasa afərin deyib soruşdu:

– İlyas, sən nə bildin ki, mən çörəkçi oğluyam?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, sən məndən razı qalanda qızıl-gümüş vermədin, çörəyinə şərik etdin.

Padşah dedi:

– Yaxşı, İlyas, bəs o qız kimdi?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, o qız padşah qızıdır.

Padşah anasından soruşdu, gördü, doğrudan da, həmin qız bunun yerinə dəyişilən qızıdır. Sən demə, anası ona gizlicə qızıl-gümüş verib dolanışığını saxlayırmış, amma özünü qızına nişan verməyibmiş.

Padşah soruşdu:

– İlyas, bəs sən kimsən?

İlyas dedi:

– Padşah sağ olsun, mən bir bağban oğluyam. Mən uşaq olanda bizim şəhərə hücum eləyib basırlar, məni əsir eləyirlər, sonra da gətirib qul yerinə satırlar.

Padşah həmin qızı İlyasa aldı, qırx gün, qırx gecə toy elədi, öz tacını başından götürüb İlyasın başına qoydu, dedi:

– Padşahlığa sən yararsan. Sənin biliyin mənimkindən çoxdu.

Göydən üç alma düşdü. Biri mənim, biri nağıl deyənin, biri də özümün. Sən yüz yaşa, mən iki əlli. Hansı çoxdu, sən götür! Sən sağ, mən salamat.

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- mısmaq
- məcmə
- bivaxt
- məlun

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Padşah və vəzir qızın birinci sualının cavabını bilirdilər.
- B) Qızın məqsədi fikirlərini ağıllı, uzaqgörən insanla bölüşmək idi.
- C) Vəzir ağıllı, uzaqgörən dövlət adamı idi.
- D) Padşahın İlyası asdırmaq fikri yox idi.
- E) Həm padşah, həm də vəzir paxıl idilər.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Padşah bilirdi ki, qız İlyasın ölümünə razı olmayacaq.
- B) Ana doğma qızının firavan yaşaması üçün əlindən gələni edir.
- C) İlyas qonaq getdiyi qızın ağıllı, namuslu olmasını yüksək dəyərləndirir.
- D) İlyasın yozumlarının doğru çıxması padşahı fərəhləndirir.
- E) İlyas hadisələrin belə bitəcəyini bilmirdi.

III MÜZAKİRƏ EDİN

I qrup:

Özünün qul kimi satılması təklifinə görə İlyasa haqq qazandırmaq olarmı?

II qrup:

Qızın İlyası ölümdən xilas etməsinə səbəb nə idi?

III qrup:

“Padşah İlyasa münasibətində həmişə səmimidir” fikrini doğru saymaq olarmı? Fikrinizi nümunələrlə əsaslandırın.

IV qrup:

Padşahın İlyasla rəftarını necə dəyərləndirirsiniz?

V qrup:

Əsərdə nağıl janrına aid hansı cəhətlər daha qabarıqdır? Nümunələr göstərin.

VI qrup:

Nağılda əfsanəyə oxşar cəhətlər varmı? Fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.

IV MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Əfsanədəki bədii təsvir və ifadə vasitələrindən ikisini cümlələrdə işlədin. Cümlələrdə nağılla bağlı fikirlərinizi ifadə etməyə çalışın.
2. İşin nəticəsini müzakirə edin.

III DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Nağılın mövzusunı müəyyənləşdirin. Bunun üçün aşağıdakı tövsiyələrə əməl etməyə çalışın:

- nağıldakı təsvirlərin daha çox nə ilə bağlı olduğunu yada salın;
- obrazların həyatında, fəaliyyətində nələrə önəm verildiyini xatırlayın.

2. İlyas obrazını səciyyələndirin. Tövsiyələri nəzərə alın:

- müxtəlif vəziyyətlərdə nitqi;
- fərqli məqamlarda davranış və əməlləri;
- başqalarına münasibəti.

3. Padşah obrazını səciyyələndirin. Tövsiyələrə diqqət edin:

- fərqli vəziyyətlərdə nitqi və davranışı;
- müxtəlif məqamlarda qərar və əməlləri;
- İlyasa münasibəti.

4. Nağılda daha maraqlı hesab etdiyiniz təsvir və ifadə vasitələrinin bədiiliyin artmasına verdiyi töhfəni izah edin. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Cümlələrin təsvir və fəadə vasitələri olmadan yazılışı	Fərqi izahı

5. Nağıl yaradıcıları oxucuları nəyə səsləmişlər, onları nəyə inandırmaq istəmişlər? Aşağıdakı fikirlərlə tanış olun. Müstəqil nəticə çıxarmağa çalışın.

Əsərin ideyası hansıdır?

1. Ağıllı, təmkinli olmaq çətinliklərə üstün gəlmək üçün vacib şərtidir.
2. Haqq-ədalət həmişə öz yerini tapır.
3. Ədalətli, xeyirxah və ağıllı olmaq uğur qazanmağın mühüm şərtləridir.

Nə üçün belə düşünürsünüz?

Sizin variantınız.

II YARADICI İŞ

1. Nağılın məzmununa uyğun yığcam epizod yazın.
2. Nağılda müvafiq saydığınız hissəyə əlavə edin.
3. Nəticəni müzakirə edin.



Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda dərsləyinizdəki “Alı kişi” əsərini oxuyun. Sizin üçün aydın olmayan mətləblər varsa, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən müəlisə edin.



ALI KİŞİ

("Koroğlu" dastanından)
(ixtisarla)

Yadasalma • "Koroğlu" dastanı haqqında eşitmisinizmi? Sizcə, dastanda daha çox nədən danışılır?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Dastandan parçanı oxuyun.

2. İlk təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Əsərdə sizi heyrləndirən epizod, təsvir oldumu?
- Alı kişi haqqında ilk təəssüratınız necə oldu?
- Rövşən obrazı sizdə hansı təəssürat yaratdı?
- Həsən xanın davranışı, əməlləri sizə necə təsir etdi?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Alı kişi neçə illər idi ki, Həsən xana **ilxı** otarırdı. Ömrünü, gününü onun qapısında çürüdüb, saçını-saqqalını ilxıçılıqda ağartmışdı. Hər gün səhər dan yeri ağaranda Alı kişi ilxını çölə aparır, bütün günü otarır, gecədən bir az keçəndən sonra **xalxala** gətirirdi...

Bir gün Alı kişi ilxını sürüb **dərya** kənarına aparmışdı. Atlar dərya kənarında otlayırdı. Alı kişi özü də bir tərəfdə daşa söykənib oturmuşdu. Dan yeri yenidən ağarmışdı, qoca ilxıçı bir də baxdı ki, dəryadan iki aygır çıxdı. Atlar gəlib ilxıya qarışdılar. İki madyana yaxınlaşandan sonra yenə qayıdıb dəryaya girdilər. Tez qalxıb madyanları nişanladı. Amma bu barədə heç kəsə bir söz demədi.

Qoca ilxıçı madyanları gözədən qoymurdu. O qədər gözlədi ki, axırda onlar doğdu. Aylar keçdi, il dolandı, **qulunlar** böyüyüb **day** oldular.

Günlərin bir günü Toqat paşası Hasan paşa Həsən xana qonaq gəlmişdi. Paşa söhbət arasında xana dedi:

– Həsən xan, eşitmişəm, sənin yaxşı cins atların var. Görək ilxından mənə iki aygırlıq at verəsən.

- Alı kişini dünyagörmüş, uzaqgörən insan saymaq olarmı? Əsərdən nümunələr göstərin.
- Onun dərya aygırlarına xüsusi maraq göstərməsinə səbəb nə idi?
- Dərya aygırlarından törəyən dayları Hasan paşaya təklif etməkdə qoca ilxıçının məqsədi nə idi? Onun xanla ötkəm danışmasının səbəbini necə izah edərsiniz?

Həsən xan o saat Alı kişini yanına çağırır tapşırır:

– Sabah ilxını çölə aparma, paşa üçün iki aygırlıq at tutduracağam.

Bu sözü deyən kimi daylar Alı kişinin yadına düşdü. O, xanın başını uca eləmək üçün səhər tezdən durdu, dayları tutub xalxalda bağladı, ilxını sürüb çölə ötürdü.

Paşa baxdı ki, xalxalda iki arıq day bağlanıb. Başa düşdü ki, bu dayları ona vermək istəyirlər, gülüb dedi:

– Həsən xan, mənə demişdilər ki, sənin yaxşı cins atların var. Bunlar nədir? İş belə ələngə-üləngəyə qalsa, bunlardan mənim özümdə də çoxdur.

Paşanın sözü Həsən xana ox kimi dəydi. Üzünü Alı kişiye tutub dedi:

– Axmaq qoca, mən sənə deməmişdimmi, at tutacağam, ilxını saxla, niyə saxlamamısan?

– Xan sağ olsun, mən qoca ilxıçıyam. Sən bu dayların beləliyinə baxma. Əgər başının uca olmağını istəyirsənsə, paşaya bunları ver.

Alı kişinin yekə-yekə danışmağından Həsən xan daha da qəzəbləndi:

– Mənim ilxımda tərifi aləmə yayılmış cins atlar var. Bu ələngələri qonağa göstərüb mənə xəcalət eləməkdə məqsədin nədir?

– Xan sağ olsun, mənim məqsədim paşanın yanında sənə başını uca eləməkdir. Bütün dünyanı gəzsən, yenə də bunlar kimi at tapa bilməzsən.

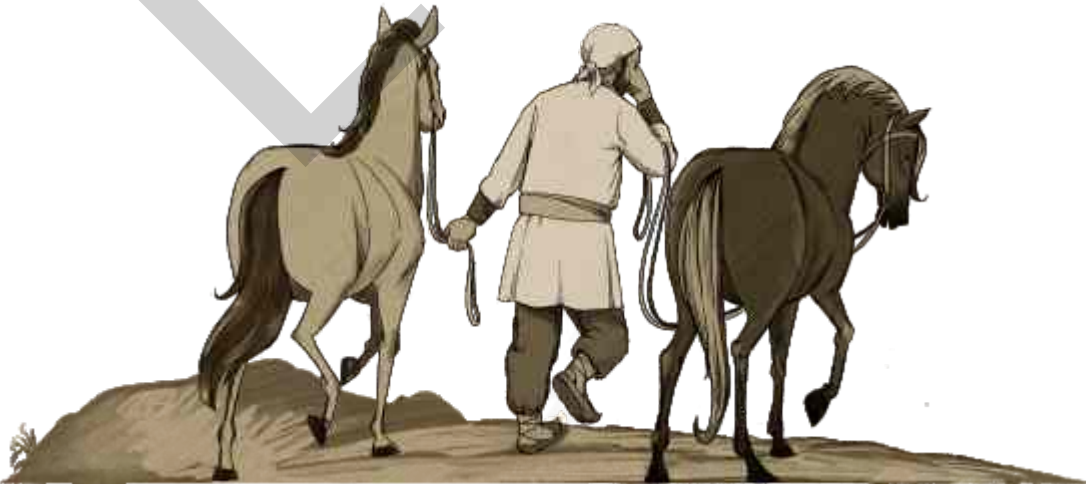
Həsən xan daha da qəzəblənib dedi:

– Bilmirəm, bir saata qədər yerdə də olsa, göydə də olsa, gərək paşaya layiq iki dənə aygırlıq at seçəsən. Bu saat get, seç, gətir.

Alı kişi dedi:

– Xan, onda izin ver paşa üçün at seçməyə başqa adam getsin. İlxdə bu daylardan yaxşı at yoxdur.

- Həsən xan və Hasan paşa nə üçün Alı kişinin təklifinə qarşı çıxdılar?
- Rövşən atasının başına gələni necə qarşıladı? Əsərdən nümunələr göstərin.
- Dayların misilsiz ata çevrilməsi nəyin sayəsində mümkün oldu? Fikrinizi əsaslandırın.



Bu söz xanı cin atına mindirdi. Cəllad çağırır əmr elədi ki, Alı kişinin boynunu vursun. Paşa da qəzəblənmişdi. Odur ki dedi:

– Həsən xan, mən görürəm ki, sənin ilxıçın bu daylara çox böyük qiymət verir. Onda sən belə elə, bu dayların hər birini onun bir gözüne qiymət elə.

Paşanın sözü Həsən xanın xoşuna gəldi. Əmr elədi, cəllad Alı kişinin gözlərini çıxartsın.

Alı kişi nə dindi, nə də səsini çıxartdı. Heç bir dəfə ufuldamadı da. Elə ki cəllad işini qurtardı, Alı kişi dedi:

– Həsən xan, insan üçün dünyada hər nazü-nemətdən şirin şey gözüdür. Sən məni ondan **binəsib** etdin. Mən sənin qapında can çürütdüm, ilan kimi qabıq qoydum, saç-saqqal ağartdım, amma sən bunların heç birini bilmədin, qədir-qiymət vermədin... Ancaq eybi yoxdur. İndi ki mənim gözlərimi bu daylara qiymət elədin, heç olmasa, sözünün ağası ol, bu dayları mənə ver.

Həsən xan dayların hərəsini onun bir qoluna bağlatdırıb qapısından qovdu.

Kor Alı kişini öz evinə gətirdilər.

Kəndə xəbər yayıldı. Camaat onun başına yığıldı. Xəbər Alı kişinin oğlu Rövşənə də çatdı.

Rövşən Rüstəm kimi igid, yeniyetmə, cavan bir oğlan idi. O, atasını bu halda görəck soruşdu:

– Ata, sənə nə olub? De görüm, sən kim bu hala salıb?

Alı kişi əhvalatı oğluna danışdı. Rövşən qızmış pələngə döndü. Ayağa qalxıb dedi:

– Oğlun sən qisasını yerdə qoymaz, ata! İndi Həsən xan mənim qabağında dayansın, görüm necə dayanır.

Kəndin cavanları da qalxdılar. Alı kişi işi belə görəndə oğlunu çağırır yanında əyləşdirdi. Əlini onun çiyinə qoyub dedi:

– Hələ qisasın vaxtı deyil, bala! Vaxtında mən özüm deyəcəyəm. İndi diqqətlə qulaq as! Mənim gözlərim bu dayların üstündə çıxarılıb, bu dayların üstündə də gərək mənim qisasım alına. Bu dayları sənə tapşırıram. Bunlar elə-belə atlardan deyil. Bunlar dərya atından əmələ gəlirlər. İndi sən gərək böyük bir tövlə tikəsən. Amma bu tövləyə gərək heç bir yerdən işıq düşməyə. Qırx gün tamam atlar bu tövlədə qalacaq, bayır-baca üzü görməyəcəkdir. Bir insan övladının gözü də bu qırx günün ərzində gərək bu atlara baxmaya...

Rövşən dedi:

– Yaxşı, ata, belə olanda bəs mən onları necə yemləyəcəyəm? Necə suvaracağam?

Alı kişi dedi:

– Sən tövlədə hər day üçün qırx gözlü bir **axur** qayıracaqsan. Atların qırx günlük arpasını, samanını həmin bu axurlara dolduracaqsan. Kəndin başındakı Zümrüd bulaqdan tövlənin içərisinə bir arx açacaqsan, hər axurun yanında da balaca bir çarhovuz

tikəcəksən. Atlar qırx gün burada yeyib-içib bəslənəcəklər. İndi hələlik tövlə hazır olanacan dayları çək, bir yerdə bağla.

Rövşən qabaqca atasını rahladı, sonra dayların yerini sahmanlayıb tövləni hazırlamağa başladı.

Elə ki tövlə hazır oldu, Alı kişi gəlib əli ilə çarhovuzu, arxı, axurları yoxlayıb dedi:

– Yaxşıdır. İndi sən axurları doldur, suyu da hovuzlara bağla. Ancaq yenə də sənə deyirəm, gərək tövləyə nə işıq düşə, nə də atlara bəni-insan gözü baxa.

Bu işdən düz otuz səkkiz gün keçdi.

Atalar deyiblər ki, insan səbirsiz olar. Rövşən otuz səkkiz günü başa vurdu. Otuz doqquzuncu gün nə qədər elədi, özünü saxlaya bilmədi ki, bilmədi. Axır, Rövşən gəlib tövlənin üstünə çıxdı, balaca bir deşik açıb içəriyə baxdı.

Rövşən əvvəl gözlərinə inana bilmədi. Sağ axurdakı atın çiyinlərində iki qanad var idi. Özü də qanadlar alov kimi yanır, qızıllı kimi parıldaırdı. Rövşən tez sol axurdakı ata baxdı. Gördü yox, bu atın qanadı yoxdur. Gözlərini dolandıraraq yenə də sağ tərəfdəki ata baxdı. Gördü, qanad yavaş-yavaş sönür. Rövşən tutduğu işdən peşman oldu. Tez deşiyi örtmək istədi, ancaq iş işdən keçmişdi. Qanadlar yavaş-yavaş əriyib yox oldu. Rövşənin bir əli oldu, bir başı...

Bəli, bir gün də gəlib-keçdi. Qırxıncı gün Alı kişi Rövşəni çağıraraq dedi:

– Bala, gəl mənə atların yanına apar, görüm nə haldadırlar.

Rövşən atasının əlindən tutub tövləyə apardı. Alı kişi sağ axurdakı ata yaxınlaşdı. Əlini atın belinə çəkdi. Sonra Rövşənə tərəf dönüb dedi:

– Oğul, bu ata insan gözü baxıb. Bu atın gərək qanadı olmaydı. Düzünü de görüm, bu necə olan işdir?

Rövşən bilmədi nə desin, soruşdu:

– Ata, sən nədən deyirsən?

Alı kişi dedi:

– Oğul, məndən gizlətmə, mən sənə deyirəm ki, bu ata insan gözü baxıb. Bu atın gərək qanadı olmaydı. Düzünü de görüm, bu necə olan işdir?

Rövşən əhvalatı atasına danışdı. Alı kişi dedi:

Oğul, səbirsizlik adama həmişə ziyan verir. İndi sən də səbirsizliyin ziyanını çəkirsən. Ancaq fikir eləməyə gəlməz. Olan olub, keçən keçib. Hələ bir neçə gün də atları bayıra çıxarmaq olmaz. Qapını bağlamaq lazım deyil. Özün gündə gəlib, yemləyib, sulayarsan.

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- ilxı
- dərya
- qulun
- day
- binəsib
- axur
- sağır

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Alı kişi dayların misilsiz at olacaqlarına şübhə ilə baxırdı.
- B) Həsən xanın Alı kişini ağır cəzalandırmasına səbəb onun dikbaşlığı oldu.
- C) Hasan paşa Həsən xandan rəhmli idi.
- D) Alı kişinin niyyəti oğlunu xalqa dayaq olan bir igid kimi yetişdirmək idi.
- E) Ata səbirsizlik edərək böyük xətaya yol verən Rövşəni cəzalandırdı.

2. Fikirlərdən biri səhvdi.

- A) Alı kişi xana həmişə sədaqətlə xidmət etmişdi.
- B) O, dayları xan üçün bəsləyib böyütdü.
- C) Alı kişi intiqam barədə düşünmürdü.
- D) Həsən xan Hasan paşaya qonaqpərvər olduğunu göstərmək istəyirdi.
- E) Atasını sevən, ona ehtiram göstərən Rövşən həm də əməksevər bir gənc idi.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Mətnə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrini və onların növünü müəyyənə bilərsiniz.

2. Mövzulardan birini seçib yazılı qeydlər etməklə şifahi təqdimata hazırlaşın.

Təqdimatların müzakirəsində fəal iştirak edin:

- a) Alı kişinin cəzalandırılmasının səbəbini nədə görürəm.
- b) Dastanda əfsanə və nağılı xatırladan nə müşahidə etdim.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

- 1. Dastandan seçdiyiniz parçanı *yaradıcı nağıletməyə* hazırlaşın. Nümunəyə diqqət edin.
- 2. Cavablara münasibət bildirin.

Yaradıcı nağıletməyə aid nümunə

Dastandan seçilmiş parça	Yaradıcı nağıletmə variantı
Alı kişi neçə illər idi ki, Həsən xana ilxı otarırdı. Ömrünü, gününü onun qapısında çürüdüb, saçını-saqqalını ilxıçılıqda ağartmışdı. Hər gün səhər dan yeri ağaranda Alı kişi ilxını çölə aparır, bütün günü otarır, gecədən bir az keçəndən sonra xalxala gətirirdi...	O ətrafda var-dövləti Həsən xanına çatan ikinci adam yox idi. Onun ilxıları, qoyun sürüləri geniş otlaqlara sığmırdı. Uzaq mahallardan, qonşu ölkələrdən gələn alverçilər sürü-sürü qoyun, onlarla, yüzlərlə at, mal-qara alıb aparırdılar. Amma onun ilxısı, sürüləri azalmırdı ki, azalmırdı... Həsən xanın iki yüzdən artıq nökeri, ilxıçısı, çobanı vardı. Bunlardan biri ilxıçı Alı kişi idi. O, gəncliyindən xana qulluq edirdi. İşinin ustası olması, sözbütövlüyü ilə hamının hörmətini qazanmışdı. Saçını-saqqalını ilxıçılıqda ağardan Alı kişi hər gün səhər tezdən ilxını çölə aparır, bütün günü otarır, gecədən bir az keçmiş xalxala gətirirdi.

V XATIRLATMA • DƏRİNLƏŞDİRMƏ

- Bədii əsərdə ifadə vasitəsi kimi işlənən *mübaligəyə* bir sıra hallarda *şışirtmə* də deyilir. Əsərdə təsvir olunan əşya, hadisə bəzən olduğundan qat-qat artıq, şışirdilmiş şəkildə təqdim olunur. Məqsəd fikrin təsir gücünü artırmaq, oxucuda emosionallıq və maraq oyatmaqdır. Oxuduğunuz əsərdə Qıratda qanadların yaranmasından danışılır. Dastan yaradıcıları bununla Qıratın əvəzsiz bir at olduğunu, qeyri-adiliyini diqqətə çatdırmaq istəmişlər. Deməli, mübaligə əşya, hadisə və s. şışirdilmiş, qeyri-adi şəkildə təqdim olunmasıdır.
- Əfsanə və nağıllarda mübaligələrə rast gəlmisiniz.

II DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Dastanın ardını oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallara diqqət yetirin:

- Oxuduğunuz parçada daha çox nəyə təəssüfləndiniz?
- Alı kişi haqqında təəvvürünüzdə yeni nə əlavə olundu?
- Rövsənlə bağlı təəvvürünüzü zənginləşdirən nə oldu?
- Dastanla bağlı dərslikdəki şəkillər təəvvürünüzdə uyğundurmu?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Əsərin ardı

Bir neçə gün keçəndən sonra qoca ilxıçı oğlu ilə bərabər tövləyə gəldi. Atları yoxlayıb dedi:

– Rövsən, oğul, atlar daha böyüyüb, minilmək həddinə çatıblar. İndi onları bir-bir bərkə-boşa salıb, sınaqdan çıxartmaq lazımdır. Əvvəl bunu, sonra da o birisini min, təzəcə sulanmış şumda səyirt, qaratikanlığa sür, sonra da sıldırım daşlı dağa çap.

Rövsən atasının öyrətdiyi kimi, əvvəl sağ tərəfdəki atı mindi və atasının dediyi yerlərə sürdü.

Alı kişi atın ayaqlarının **üylərini** bərk sıxdı, at nə diksindi, nə də qırpındı.

İndi növbə ikinci atın idi. Rövsən bu atı da minib sürdü.

Alı kişi dedi:

- Alı kişinin atlarla ciddi maraqlanmasının səbəbini necə izah edərsiniz?
- Atlar hansı sınaqlardan çıxarıldı?
- Alı kişinin Qırata üstünlük verməsinə səbəb nə idi?
- Misri qılıncın sirri nədə idi?

– Oğul, Rövşən, birinci at sınaqdan çox yaxşı çıxdı. İkinci at da pis çıxmadı, əmək itirmədi. Ancaq birinci ata çata bilməz. Bu atın tayı-bərabəri tapılmaz. Birinci atın adını Qırat, ikinci atın adını Dürat qoyuram... Qıratın qədrini yaxşı bil, onu candan əziz saxla!

Sonra Alı kişi dedi:

– Oğul, atlar böyüdü. Sınaqdan çıxdı. İndi Həsən xandan qisas almaq vaxtı çatdı. Çək atları yəhərlə, gedib Həsən xanla haqq-hesabımızı çəkək.

...Hələ uşaqlıqda bir gün Rövşən çöldə oynadığı vaxt yerdən bir daş tapmış, onu evə gətirmişdi. Daş balaca idi, amma çox ağır idi. Özü də işim-işim işildayır, par-par parıldayırdı.

Alı kişi daşı o üzünə, bu üzünə çevirib yoxladı. Başa düşdü ki, o, göydən düşmüş ildırım parçasıdır.

Sabahısı gün Alı kişi Rövşəndən xəlvət ildırım parçasını götürüb bir ustanın yanına apardı. Salamlaşandan sonra daşın bir balaca tikəsini ustaya verib dedi:

– Usta, bu daşdan mənə bir **biz** qayır.

Usta bir az çək-çevir edib daşdan bir biz qayırdı və Alı kişiye qaytardı. Alı kişi ustanın haqqını verib bizi cibində gizlətdi. Daşın qalanını bir Misri qılınc qayıranın yanına aparıb dedi:

– Usta, bu daşdan mənə bir qılınc qayır.

Bu usta əvvəlkindən də uzunçu idi. Qərək, uzun çək-çevirdən sonra Alı kişi bu ustanı da razı elədi.

Usta daşdan bir qılınc qayırdı. Elə ki qılınc hazır oldu, usta baxdı ki, qılınc nə qılınc. Vallah bu elə bir qılıncdır ki, gün kimi yanır, ay kimi işıq salır...

Ustanın qılınca gözü düşdü.

Elə ki vədə tamamında Alı kişi qılınc üçün gəldi, usta ona öz qılıncını verməyib, əvəzinə ayrı bir qılınc verdi. Ancaq Alı kişi işini əvvəldən möhkəm tutmuşdu. Dinməz-söyləməz cibindəki bizi çıxarıb qılıncın tiyəsinə basdı. Biz qılıncı dəldi, o biri tərəfinə keçdi.

Usta baxdı ki, Alı kişini aldada bilməyəcək, naçar qalıb onun qılıncını verdi. İndi də bizi bu qılınc tiyəsinə vurdu. Elə bil ildırım çaxdı. Alı kişi qılıncı götürüb evlərinə gəldi, amma bu barədə oğlu Rövşənə heç bir söz demədi...

Elə ki Rövşən Qıratı, Düratı yəhərləyib atasının bərabərinə çəkdi, Alı kişi hər şeyi hazır görəndə evə girdi, haman qılıncı gizlətdiyi yerdən çıxardı, oğlu Rövşənə verib dedi:

– Rövşən, al bu qılıncı belinə bağla. Bu sən gördüyün qılınclara bənzəməz... Hər nəyə vursan, doğrayıb tökər. Bunun adına Misri qılınc deyərsən...

Alı kişi Dürata, Rövşən də Qırata minib yola düşdülər. Gəlib

- Həsən xan Alı kişi ilə ədalətsiz rəftar etdiyini anlamışdı mı?
- Alı kişinin yurd yeri kimi Çənlibeli seçməsinə səbəb nə idi?
- Qoşabulağın sirri nədə idi?
- Alı kişinin oğluna vəsiyyətində diqqətinizi daha çox çəkən nə oldu?

Həsən xanın imarətinə çatdılar. Rövşən bir tərəfdə dayandı. Alı kişi Düratı imarətin qabağına sürüb, Həsən xanı çağırırdı. Həsən xan Alı kişini **yalmanına** əl çatmayan bir atın üstündə gördü. Xan o tərəfə baxanda gördü Alının oğlu da burdadır. Özü də bir ata minib, bir ata minib ki, **ruzigarın** gözü hələ belə at görməyib.

Alı kişi dedi:

– Həsən xan, bu atlar sənin bəyənmədiyən o qulunlardır. Sən bunların üstündə mənim gözlərimi çıxartdırdın. Bax, gör indi necə at olublar?

Alı kişi sonra dedi:

– Həsən xan, mən sənə yaxşılıq etmək istədim, sən anlamadın. Mənim yaxşılığımın əvəzinə, məni dünya işığına həsrət qoydun. İndi səndən qisasımı almağa gəlmişəm. Əlindən gələni əsirgəsən, kişi deyilsən.

Həsən xan Alının bu sözündən acıqlandı, qılınc çəkib kişinin üstünə cumdu. Rövşən Qıratı onun üstünə sürdü. Misri qılıncın göyde parıldamağı ilə xanın başının yerə diyirlənməyi bir oldu. Səsküy qopdu. Qoşun onların üstünə yeridi. Rövşən özünü qoşuna vurdu. Bir yandan Qırat, bir yandan Dürat, bir yandan Rövşən Misri qılıncı qoşunun qabaq dəstəsini qırıb dağıtdılar.

Rövşən atasının ələ keçəcəyindən qorxub davadan əl çəkdi.



Atları sürüb çölə tərəf üz qoydular.

Ata-oğul axşama qədər yol gedib, axşamüstü bir çayın qırağına çatdılar. Alı kişi buranın necə yer olduğunu oğlundan xəbər aldı.

Rövşən dedi:

– Ata, bura hər tərəfi sıldırım qayalıq, çənli, çiskinli bir dağ belidir.

Alı kişi soruşdu:

– Oğul, bax gör, bu bel ki deyirsən, bunun hər tərəfində bir uca qaya görünür ki?

Rövşən dedi:

– Ata, görünür. Biri sağında, biri də solunda. Özü də başları qarla örtülüdür.

Alı dedi:

– Oğul, mənim axtardığım yer elə buradır... Buraya Çənlibel deyirlər. Biz burada yurd salmalıyıq.

Ata-oğul Çənlibeldə yurd saldılar, yaşamağa başladılar.

Günlərin bir günü Alı kişi Rövşəni yanına çağıraraq dedi:

– Oğul, buradakı dağların birində bir cüt bulaq var, adına Qoşabulaq deyirlər. Buz kimi suyu var. Yeddi ildən yeddi ilə cümə axşamı **məşriq** tərəfdən bir ulduz, **məğrib** tərəfdən də bir ulduz doğar. Bu ulduzlar gəlib göyün ortasında toqquşar. Onlar toqquşanda Qoşabulağa nur tökülər, köpüklənib daşar. Hər kim Qoşabulağın o köpüyündə çimsə, elə qüvvətli bir igid olar ki, dünyada misli-bərabəri tapılmaz. Hər kim Qoşabulağın suyundan içsə, aşıq olar... Vədə çatıb, get, axtar. Qoşabulağı tap, ancaq köpüyündən bir qab da doldur mənə gətir!

Rövşən getdi, dağları, daşları ələk-vələk elədi. Axırda bir dağa çatdı. Min bir əziyyətlə qayaya dırmaşdı. Baxdı ki, bura elə çəmənzar, lələzar bir yerdir, gəl görəsən. Ortalıqda qoca bir ağac var, altında da Qoşabulaq durna gözü kimi qaynayır, göz yaşı kimi axıb, ətrafı süd gölünə döndərir.

Rövşən o qədər gözlədi ki, axşam oldu. Ulduzlar doğdu. Ulduzlar gəlib düz Qoşabulağın üstündə toqquşdular. Onların toqquşmasından Qoşabulaq daşdı. Ağ köpük adamboyu qalxdı. Rövşən köpükdən bir qab doldurub başına tökdü, bir qab da doldurub içdi. Təzədən bir də qabı doldurmaq istəyəndə baxdı ki, ey dadi-bidad... köpük hayanda idi! Bulaqlar yenə də elə durulub, elə durulub ki, elə bi göz yaşdı, axır... Rövşən bir başına, bir dizinə vurdu. Ancaq hara çatacaq...

Qabı boş götürüb kor-peşman geri döndü, əhvalatı atasına danışdı. Alı kişi bir ah çəkib dedi:

– Mənim gözlərimin dərmanı o köpükdə idi. O da ki ələ gəlmədi.

Rövşənin dərdi bir idi, beş oldu. Başına, gözüne döyməyə başladı ki, mən niyə qabaqca özüm içdim.

Alı kişi dedi:

– Oğul, ağlamaqdan bir şey çıxmaz. Keçənə güzəşt deyərlər. Görünür, bir də səni görmək mənə qismət deyilmiş. Daha mənim əcəlim tamamdır. İndi qulaq as, sənə bir-iki sözüm var, onları deyim.

Rövşən atasının yanında əyləşdi. Alı kişi dedi:

– Bala, ay keçər, il dolanar, sənin adın məğribdən məşriqəcən bütün dünyada məşhur olar. O köpükdən sənin qollarına qüvvət, özünə də şairlik verildi. Bir də sənin səsinə, **nərənə** elə bir qüvvət gələcək ki, heç bir pəhləvanın qulağı ona dözə bilməyəcək... Nə qədər ki Misri qılınc sənin belində, sən də Qıratın belindəsən, özünü də Çənlibeldəsən, sənə heç bir kəs bata bilməyəcək... Get, sənin adını Koroğlu qoydum!

Alı kişi vəsiyyətini eləyib ömrünü öz oğluna bağışladı. Koroğlu atasını Qoşabulağın yanında dəfn eləyib, o gündən Çənlibeldə yurd-yuva saldı.

SÖZLƏR TANIŞ- DIRMI?

- üy (atın)
- biz
- yalman (atın)
- ruzigar
- məşriq
- məqrib
- ün
- nərə
- ünsiyyət

II MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Oxuduğunuz parçanın məzmununa aid iki sual və onlara cavab hazırlayın.
2. Dastanda işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrini yazın. Onların növlərini müəyyənəldirin.
3. İşinizin nəticəsini siniflə bölüşün.

III MÜZAKİRƏ

1. “Atasının intiqamını alan Koroğlunun mübarizəsini dayandırmamasına səbəb nədir?” mövzusunda müzakrəyə hazırlaşın.
2. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən istifadə edin.
3. Çıxışınızda əsaslandırılmış dəlillər səsləndirməyə çalışın.

IV XATIRLATMA • DƏRİNLƏŞDİRMƏ

Dastan şifahi xalq ədəbiyyatının geniş yayılmış janrlarından biridir. Onun həcmi böyük olur. Dastanın yaradıcıları aşıqlardır, elə buna görə də onda həm nəsr, həm də şeirin olması təbiidir. Dastanların şeir və nəsr hissələri məzmunca yaxın olur, bir-birini tamamlayır, ardıcıl olaraq əvəzlənir.

Şifahi xalq ədəbiyyatının digər janrlarında olduğu kimi, dastanlarda da bədii təsvir və ifadə vasitələrindən geniş istifadə edilir.

1. Tövsiyələrə əməl etməklə dastanın mövzusunı müəyyənləşdirməyə çalışın:

- dastanda daha çox nədən danışıldığını yada salın;
- obrazların həyatı, fəaliyyəti üçün önəmli olanları nəzərə alın;
- fikrinizi təsdiq edən nümunələr seçib üzərində düşünün.

2. Alı kişi obrazını səciyyələndirin. Tövsiyələrə diqqət yetirin:

- insanlarla ünsiyyəti, nitqi-danışığı;
- fərqli vəziyyətlərdə davranışı;
- həyatının müxtəlif dövrlərində əməlləri.

3. Həsən xan və Hasan paşa obrazlarını müqayisəli səciyyələndirin. Bunun üçün aşağıdakı əsaslardan çıxış edin:

- yoxsul insanlara – xidmətçilərə münasibətləri;
- davranış və əməlləri;
- hiss və düşüncələri;
- sərvətə, var-dövlətə münasibətləri.

4. Dastanda sizə daha maraqlı görünən təsvir və ifadə vasitələrinin bədiiliyin artmasına verdiyi töhfəni izah edin.

Cümlələr bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə	Cümlələr bədii təsvir və ifadə vasitələri olmadan	Fərqin izahı

5. Dastanın yaradıcılarını daha çox düşündürən və oxuculara çatdırmaq istədikləri əsas fikri – ideyanı müəyyənləşdirin. Cədvəldəki fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı əsaslandırmağa çalışın.

Əsərin ideyası üçün fikirlərdən hansı daha uğurludur?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Sizin variantınız:
Müdrikliklə silah birləşəndə qarşısını heç bir qüvvə ala bilməz.		
Yaxşılığın əvəzində pislik edənlər cəzalarını almalıdırlar.		
Ədalətsizlik və haqsızlıqla barışmaq olmaz.		

II MÜZAKİRƏ

1. “Koroğlu” dastanı incəsənətin növlərində” mövzusunda müzakirəyə hazırlaşın.
2. Digər fənlərdən, internetin imkanlarından bəhrələnin.
3. Fikirlərinizin təsdiqi üçün əsaslı dəlillər hazırlayın.
4. Fərqli fikirlərə hörmətlə yanaşın.

2

UŞAQ DÜŞÜNCƏSİ, UŞAQ DÜNYASI



Uşaq həyatı, uşaq taleyi ədəbiyyatımızın mühüm mövzularındandır. Belə əsərlərdə dünya uşaqların gözü ilə dəyərləndirilir. Balaca qəhrəmanların düşüncəsi, müxtəlif məqamlarda keçirdikləri hiss-həyəcan, ata-analarına, insanlara, həyata, təbiətə, təhsilə, dostluğa və s. münasibətləri bu əsərlərdə əksini tapır.

Bu bölmədə oxuyacağınız əsərlər uşaq həyatı, uşaq taleyi ilə bağlı təsəvvürünüzü xeyli zənginləşdirəcək, bunları qiymətləndirməyinizə imkan verəcək.



Viktor Hüqo
(1802-1885)

...Bu görkəmli sənətkarın yaradıcılığında insana dərin məhəbbət ifadə edilib. O, ömrü boyu insan hüquqlarının böyük müdafiəçisi olub. Əsərlərindəki insan obrazlarını unutmaq mümkün deyildir. Onların hər birinin öz dünyası var. Bu dünyada sevinc və fərəh az, qəm-kədər isə çoxdur...

İsmayıl Şıxlı

KOZETTA

(ixtisarla)

Yadasalma • Uşaqların çətin, əzab-əziyyətli həyatından danışılan əsərlərlə tanışsınız mı? Belə əsərlər sizdə hansı hisslər yaradıb?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Əsər sizi maraqlandırdımı? Nə üçün?
- Sizə daha çox təsir edən epizod hansı oldu? Səbəbini izah edin.
- Əsərin sizdə yaratdığı ovqatı izah edə bilərsiniz mi?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən müəllimləyin.

Paris yaxınlığında Monfermeyl kəndindəki sadə bir **meyxanəni** Tenardye adlı birisi arvadı ilə birlikdə saxlayırdı. Bir bahar axşamı Tenardyenin meyxanasının qabağında bir araba dayanmışdı. Bu arabanın oxunun altından yarım daire şəklində bir zəncir sallanırdı. Bu zəncirin üstündə iki balaca qız oturmuşdu. Qızların əynində çox yaxşı, hətta qəşəng paltarları vardı.

Meyxananın qapısı qabağında yaraşıqsız bir arvad oturmuşdu. Bu, qızların anası idi. Ana uşaqları yelləndirir və saxta bir səsle nəğmə oxuyurdu. Kimsə ona yaxınlaşdı və birdən lap qulağının dibində bu sözləri dedi:

– Xanım, nə yaxşı uşaqlarınız var!

- Əsərdə təsvir edilənlərin harada baş verdiyini deyə bilərsiniz mi?
- Meyxana sahibləri haqqında ilkin təəssüratınız nə oldu? Nə üçün?

Qızların anası oxuya-oxuya dönüb baxdı.

Onun qabağında – bir neçə addımlıqda bir qadın dayanmışdı. Onun da qucağında balaca bir uşaq vardı.

Arvadın qucağındakı uşaq iki-üç yaşında, olduqca gözəl bir qız idi. Paltarının bərbəzəyi heç də o biri qızlarınkindən geri qalmazdı.

Krujevalı çutqusunun üstündən, başına nazik **kətan** ləçək bağlanmışdı. Koftasının kənarlarına lent tikilmişdi. Qatlanmış tumanının altından totuq və möhkəm ağ ayaqları görünürdü. Üzünün rəngi qızılgül kimi gözəl və sağlam idi. Yanaqları almaya bənzəyirdi... Qız yatırdı. Qızcığazın anası isə yoxsul və məyus görünürdü. Paltarı onu təzədən kəndli olmağa hazırlaşan bir fəhlə qadına bənzədirdi.

Bu iki qızın anası:

– Mənim adım xanım Tenardyedir, dedi. Bu meyxana ərimlə mənimdir.

Yolçu qadın başına gələn əhvalatı danışdı. O, fəhlə bir qadın imiş. Parisdə iş tapmaq çətin olduğundan onu başqa yerdə, vətəninə axtarmağa gəlmişdir. Bu sözləri deyib öz qızını elə hərarətlə öpdü ki, onu yuxudan ayıltı. Qız anasının gözləri kimi mavi gözlərini açıb baxdı. Sonra güldü və sürüşüb yerə düşdü. Bu şirin uşaq birdən yelləncəkdə yellənən iki qızcığazı görərək durdu və sevincindən dilini çıxartdı.

Tenardye ana qızları yelləncəkdən düşürüb uşaqlara:

– Üçlükdə oynayın, – dedi.

Qadınlar söhbətlərinə davam edirdilər:

– Qızınızın adı nədir?

– Kozetta...

Tenardye ana:

– Baxın, uşaqlar bir-birinə nə tez alışıır! Kənardan baxan bunları üç bacı zənn edər!

- Yolçu qadının övladına münasibəti necədir? Əsərdən fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.
- Yolçu qadının uşağı necə təsvir edilib? Onu təsəvvür edə bildinizmi?
- Kozettanın anası nə üçün onu özü ilə aparmaq istəmirdi?



Bu sözlər o biri qadının ruhunu qığılıcım kimi işıqlandırdı. O, Tenardyenin əlindən tutaraq diqqətli bir nəzərlə baxdı:

– Razısınızmı, uşağım sizinlə qalsın? – dedi.

Kozettanın anası sözünə davam edərək:

– Bilirsinizmi, – dedi, – mən qızımı özümə bərabər vətənimə apara bilməyəcəyəm. Uşaqla birlikdə iş tapmaq çətindir. Uşaqlarınızı bu qədər gözəl, bu qədər təmiz, bu qədər məmnun gördüyüm zaman ürəyim titrədi, öz-özümə: – Nə yaxşı anadır, – dedim. Bu, çox gözəl olar: üç bacı olarlar. Həm də mən tez qayıdacağam.

Xanım Tenardye:

– Fikirləşmək lazımdır, – dedi.

– Ayda altı **frank** verə bilərəm.

Bu zaman meyxananın içindən bir kişi səsi eşidildi:

– Yeddi frankdan aşağı olmaz! Həm də altı aylığını qabaqcadan verməlisiniz.

Ana:

– Verərəm, – deyərək razılaşdı.

Kişi səsi:

– Budan başqa ilk xərclər üçün də on beş frank lazımdır, – deyərək əlavə etdi.

Xanım Tenardye yenə həmin nəğməni oxuya-oxuya hesabladı və:

– Cəmi əlli yeddi frank, – dedi.

Qadın:

– Verərəm.

Kişi səsi:

– Bəs uşağın pal-paltarı varmı?

Xanım Tenardye:

– Danışan mənim ərimdir, – dedi.

Qadın:

– Bas necə, – dedi, – əgər mən öz balamı tamam çılpaq qoysaydım, bu çox qəribə olardı!

...Tenardyelərin qonşularından bir qadın yolda qızın anasına rast gəlmişdi. O, geri döndüyü zaman evdə demişdi:

– Yolda hönkür-hönkür ağlayaraq gedən bir qadına rast gəldim, elə bərk ağlayırdı ki, ürəyim qanla doldu.

...Yolçu qadının vermiş olduğu əlli yeddi frank sayəsindəəri Tenardye öz borcunu vaxtında verə bilmişdi. Lakin bir aydan sonra onlara yenə pul lazım oldu. Arvadı Kozettanın paltarını Parisə aparıb **lombarda** girov qoydu və əvəzində altmış frank aldı. Bu pullar da qurtardıqdan sonra, Tenardyelər Kozettaya guya rəhmləri gəldiyi üçün evlərində saxladıkları yoxsul bir qız nəzəri ilə baxdılar və onunla elə belə rəftar etməyə başladılar. Artıq qızın heç bir paltarı olmadığından, onu balaca Tenardyelərin köhnə paltarları ilə, yəni cır-cındırla geyindirməyə başladılar.

Kozettanın anası Montreyldə yerləşərək, hər ay məktub yazır, Tenardyelər isə həmişə bir söz yazırdılar: “Kozetta özünü lap yaxşı hiss edir”.

- Meyxana sahibləri yolçu qadınla necə rəftar etdilər? Onlar barədə təsəvvürünüə yeni nə əlavə olundu?

- Kozettadan ayrılan ananın keçirdiyi hissləri izah edə bilərsinizmi? Əsərdə buna işarə varmı?

- Anasının Kozetta üçün qoyduğu pulu Tenardyelər nəyə sərf etdilər?

İllər gəlib keçirdi, uşaq böyüyür və böyüdükcə dərdi də artırdı. Hələ Kozetta balaca ikən, yalnız iki uşağın əziyyətini çəkirdi. Lakin beş yaşına çatan kimi bütün evin qulluqçusu oldu.

...Bayramqabağı bir neçə arabaçı ilə səyyar alverçilər Tenardyenin alçaq tavanlı otağındakı stolun ətrafında əyləşmişdilər. Meyxanaçının arvadı gur yanan kürədə bişən xörəyə baxır, əri isə qonaqlarla içərək siyasətdən danışır.

Kozetta ocağın yanındakı taxta üzərində, yəni həmişəki yerində oturmuşdu. Əynində cır-cındır, yalın ayaqlarında taxtadan qayrılmış ayaqqabı, ocağın işığında əyləşib Tenardyenin qızları üçün yun corab toxuyurdu.

Ara-sıra qonaqlardan birisi küçəyə baxaraq: “Nə yaman qaranlıqdır!” və ya “Bu qaranlıqda küçə ilə fanarsız getmək üçün pişik olmaq lazımdır” deyirdi. Bu sözləri eşitdikcə Kozetta tir-tir əsirdi. Onu su gətirməyə göndərəcəklərindən qorxurdu.

Meyxanada gecələyən səyyar alverçilərdən birisi içəri girdi və kobud bir səslə:

– Nə üçün mənim atıma su verməmişlər? – dedi...

... Tenardye xanım küçə qapısını geniş-geniş açaraq qorxudan büzüşmüş qızcıqaza:

– Get, su gətir! – dedi. – Cəld ol!

Kozettanın götürdüyü boş vedrə az qala özündən böyük idi. İçində bir uşaq rahat otura bilirdi.

...Meyxananın qapısı ilə üzbəüz olan dükanda oyuncaq satırdılar. Birinci sırada, ən görkəmli bir yerdə böyük bir gəlincik vardı. Bu gəlinciyin gözləri və həqiqi saçları vardı; əyninə çəhrayı rəngli incə bir paltar geyindirilmişdi, başı qızıl sünbüllərlə bəzənmişdi. Bu gözəl oyuncaq daim sərgidə qalaraq on yaşından aşağı olan bütün gəlib keçənlərin heyretinə səbəb olurdu.

Kozetta əlində vedrə düşüncəli halda küçəyə çıxdığı zaman “xanım” adlandırdığı bu gəlinciyyə baxmaqdan özünü saxlaya bilmədi...

...Çörəkçilər küçəsi ilə gedərkən, dükanlardan işıqlar onun yolunu işıqlandırır. Lakin bir az sonra son işıqlı dükanı ötüb keçdi. Yazıq qız qaranlıqda qaldı. Ürəyini bir qorxu бүrүdү, buna görə yeri-yeri var qüvvəsi ilə vedrəni yellədirdi. Vedrə səsləndikcə balaca qız da bir az ürəklənirdi. Sonuncu evin tinini döndükdə Kozetta dayandı. Bu son evdən o yana yol getmək ona qeyri-mümkün görünürdü. Qızın qarşısında qaranlıq və izsiz bir çöl uzanırdı. O, qorxu ilə bu yola baxırdı; burada insanlar yox idi, burada vəhşi heyvanlar ola bilirdi... Qorxu ona cəsarət verdi, geri qayıtdı, öz-özünə dedi: “Nə olsun! Ona deyərəm ki, bulaqda su yoxdur!”

Lakin yüz addım belə atmamış Kozetta dayandı. İndi gözlərinə Tenardye qarı göründü, bu mənfur və dəhşətli qarı **kaftar** kimi ağzını ayırmışdı, gözləri hiddətdən parıldaıyrdı. Qızcıqaz aciz bir halda ətrafına böylandı. Nə etsin? Haraya getsin? Qabaqda Tenardye qarının

- Onlar Kozetta ilə necə rəftar etməyə başladılar? Bu sizdə hansı hisslər yaratdı?
- Soyuq qış gecəsində su ardınca göndərilən qızcıqazın vəziyyətini necə təsəvvür etdiniz? Onun keçirdiyi qorxu və həyəcan hissini duya bildinizmi?

kabusu, arxada isə – qaranlığın və meşələrin bütün **cinləri** dururdu. Lakin Tenardye qarı daha qorxunc idi. Kozetta onun qabağında geri çəkildi. Qızcığaz yenə bulağa doğru yüyürməyə başladı. O, ağlamağını güclə saxlayaraq yüyürürdü... Qəribə işdir, o, yolu azmadı. Nəhayət, bulağa çatdı. Çox qaranlıq idi, lakin o bu bulağa su dalınca gəlmyə adət etmişdi. Qaranlıqda sol əli ilə bulağın üstünə doğru əyilən cavan palıd ağacının budağından yapışdı, bulağa tərəf əyildi və vedrəni suyun içinə saldı. Qız dolu vedrəni çəkib otun üstünə qoydu. Ancaq indi taqətdən düşdüyünü hiss etdi. Dolu vedrəni aparmaq onun üçün çox çətin idi.

...Qızcığaz hərdənbir dayanır və hər dəfə dayandıqca, buz kimi su vedrənin kənarından axaraq onun yalın ayaqları üzərinə tökülürdü... Qızın səkkiz yaşı vardı.

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- meyxana
- krujeva
- çutqu
- kətan
- frank
- lombard
- kabus
- cin
- kaftar

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Tenardyelər – ər və arvad xeyirxah idilər.
- B) Anası Kozetta üçün hər cür fədakarlığa hazır idi.
- C) Meyxananın işləri uğurla gedirdi.
- D) Kozettanı tərk edən anası sonralar onunla maraqlanmadı.
- E) Kozetta anasını tez-tez xatırlayırdı.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Tenardye ailəsi daim borc və yoxsulluq içində yaşayır.
- B) Tenardyelər Kozettanın anasının əlacsız olduğunu anlayıb onu soyurlar.
- C) Kozetta beş yaşından meyxananın qulluqçusu kimi işlədilir.
- D) Kozetta ana nəvazişinin nə demək olduğunu bilmir.
- E) Kozetta yalnız meyxananın qonaqlarına xidmət edir.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Əsərdə müəyyənləşdirdiyiniz epitet və təşbəhlərdən daha maraqlı hesab etdiklərinizi cümlələrdə işlədib, yazın.
2. Cümlələrdə əsərdə oxuduqlarınıza münasibətinizi ifadə edin.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərin bir neçəsini cümlələrdə işlədib yazın.
2. Cümlələrdə əsərlə bağlı fikirlərinizi ifadə etməyə çalışın.



Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda əsərin ardını oxuyun. Onda hadisələri, tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırın.

DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Əsərin ardını oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Oxuduğunuz parçada hansı epizodları daha təsirli hesab edirsiniz? Nə üçün?
- Tenardiyelər haqqında təəvvürünüzdə yeni nə əlavə olundu?
- Yolçu haqqında sizdə hansı təəssürat yarandı?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Əsərin ardı

Kozetta birdən vedrənin yüngülləşdiyini hiss etdi. Böyük bir əl qulpdan yapışıb vedrəni yuxarı qaldırdı. Qız başını arxaya əyib baxdı. Qaranlıqda ucaboylu qara bir kölgənin onunla yan-yan yeridiyini gördü. Bu adam heç bir söz demədən vedrəni onun əlindən aldı. Kozetta qorxmadı. Yolçu onunla danışmağa başladı. Onun səsi sakit və ciddi idi:

– Bala, bu yük sənin üçün çox ağırdır.

Kozetta başını qaldırıb:

– Bəli, cənab, – dedi.

– Balaca, sən neçə yaşın var?

– Səkkiz yaşındayam, cənab!

- Yolçunun davranışı, hərəkətləri sizdə hansı hisslər yaratdı?



– Haradan gəlirsən?
 – Meşədəki bulaqdan.
 – Yolun çox uzaqdır?
 – Hələ on beş dəqiqəlik yolum var.
 Yolçu bir az sükut etdikdən sonra birdən soruşdu:
 – Deməli, sən anan yoxdur?
 – Bilmirəm, – deyə uşaq cavab verdi və astadan əlavə etdi:
 – Mənə elə gəlir ki, anam yoxdur, hamının anası var, amma mənim anam yoxdur.
 Bir az susduqdan sonra yenə davam etdi:
 – Yəqin, mənim heç vaxt anam olmamışdır.
 Yolçu dayandı. Vedrəni yerə qoydu, uşağa tərəf əyilib çiynlərindən tutdu, diqqətlə üzünə baxdı. Qaranlıqda sanki onu tanımaq istəyirdi.
 Kozettanın arıq və **zavallı** üzü göyün ağımtıl boz işığında tutqun bir şəkildə görünürdü.
 – Sənin adın nədir?
 – Kozetta.
 Yolçu elektrik vurmuş kimi diksindi. O, yenə qızın üzünə baxdı, əllərini Kozettanın çiynlərindən götürərək, vedrəni qaldırdı və addımladı.
 Bir azdan sonra yenə soruşdu:
 – Bəs sənə bu gecə vaxtı su üçün meşəyə kim göndərib?
 – Tenardye xanım.
 Yolçu soyuqqanlıqla danışmağa çalışsa da, səsinə nədənsə qərribə bir titrəyiş vardı. Bir neçə dəqiqə keçdi. Yolçu yenə dilləndi:
 – Məgər Tenardye xanımın qulluqçusu yoxdur?
 – Yox, cənab.
 – Elə tək sənsən?
 – Bəli, cənab.
 Yenə susdular. Sonra Kozetta dedi:
 – Onun iki balaca qızı da var.
 – Hansı balaca qızlar?
 – Polina və Zelma.
 Az sonra Kozetta astadan səsləndi:
 – Onların gözəl kuklaları var, cürbəcür parıldayan oyuncaqları var. Onlar oynayır, əylənirlər...
 – Elə bütün günü?
 – Bəli, cənab.
 – Bəs sən?
 – Mən işləyirəm.
 – Bütün günümü?

- Kozettanı danışdıran yolçunun keçirdiyi hissləri duyduunuzmu? Bunu necə izah edərsiniz?
- Kozettanın “Yəqin mənim heç vaxt anam olmamışdır” sözləri yolçuya necə təsir edir? Cavabınızı əsərdən misal gətirməklə əsaslandırın.
- Oyuncağı çeçələ barmaq böyüklüyündə qalay qılınc olan Kozettanın uşaqlığı, uşaq ömrü barədə sizdə yaranan təəssüratı necə izah edərsiniz?

Qız iri gözlərini qaldırdı, yolçuya baxdı, gözlərində yaş vardı, lakin gecənin qaranlığında görünmürdü. Yanıqlı bir səslə cavab verdi:

– Bəli, cənab.

Bir az susduqdan sonra əlavə etdi:

– Hərdənbr işimi qurtaranda icazə versələr, mən də oynayıram.

– Bəs sən necə oynayırısan?

– Elə bildiyim kimi... Ancaq mənim oyuncağım azdır... Mənim ancaq bir balaca qalay qılıncım var, bax bu boyda.

Qızıcığaz çeçələ barmağını göstərdi.

– Qılınc bir şey kəsirmi?

– Bəli, cənab, – deyər qız cavab verdi. – Qılıncım salat kəsir, bir də milçək başı kəsir...

...Tenardye xanım əlində şam, qapının ağzında göründü:

– Vay, səni yaramaz! Bu vaxta qədər harada idin?

Kozetta qorxusundan titrəyərək:

– Xanım, bu ağa gecəni sizdə qalmaq istəyir, – deyər bildi.

– Girin, ağa... – dedi.

Yolçu içəri girdi, boğçası ilə ağacını skamyanın üzərinə qoyaraq stolun yanında əyləşdi. Kozetta tez stolun üstünə bir butulka şərab və bir stəkan qoydu.

... Yan qapı açıldı, Eponina və Azelma içəri girdilər. Doğrudan da, ikisi də qəşəng qızlar idi. Qızlar gedib oyuncağın yanında oturdular. Əllərində bir gəlincik var idi; gəlinciyi o yan – bu yana darta-darta gülüşüb oynayırdılar. Ara-sıra Kozetta işindən ayrılaraq məyus nəzərlə qızlara baxırdı.

Birdən Kozetta dönüb döşəmənin üzərində Tenardye qızlarının unutmuş olduqları gəlinciyi gördü, kiçik qızların başları pişiklə məşğul olduğundan, gəlinciklərini mətbəx stolunun altına atmışdılar. Kozettaya baxan yox idi. Bir dəqiqə belə vaxt itirmək olmazdı. Stolun altından çıxaraq bir daha baxıb kimsənin onu görmədiyini yəqin etdikdən sonra tez dizin-dizin gəlinciyə tərəf süründü, onu əlinə götürdü, başı oynamağa qarışdı. Onun bu hərəkətini yolçudan başqa bir kimsə görmədi.

Qızın sevinci on beş dəqiqəyə qədər sürdü. Qızlar çaşıb qaldılar. Kozetta onların gəlinciyini götürməyə cəsarət etmişdi. Eponina anasının yanına gəldi və tumanından çəkməyə başladı. Qız:

– Ana, baxsana!– deyib barmağı ilə Kozettanı göstərdi. Kozetta “xanımların” oyuncağını götürməyə cəsarət etmişdi. Qadın hiddətindən xırıldayan bir səslə:

– Kozetta! – deyər bağırdı. Kozetta vurulmuş kimi birdən titrədi, qadına tərəf döndü. O, gəlinciyi götürdü, pərəstiş və ehtiyatla yavaşca yerə qoydu, özünü saxlaya bilmədi, hönkür-hönkür ağlamağa başladı.

- Tenardye xanım haqqındakı təsəvvürünüzə yeni nə əlavə olundu? Fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.
- Eponina və Azelma Kozettaya necə münasibət bəsləyirlər? Bu münasibətin yaranmasına səbəb nə olub?

Yolçu qapıya tərəf yönəldi, qapını açdı, küçəyə çıxdı. Qadın qonağın getməsindən fürsət taparaq Kozettaya bir təpik vurdu. Qız acı-acı ağladı.

Qapı açıldı, yolçu göründü, əlində, bir az yuxarıda bəhs etdiyimiz və bütün kənd uşaqlarının nəzərini cəlb edən gözəl gəlincik vardı. Gəlinciylə Kozettanın qabağına qoyaraq:

– Al bunu, bu da sənin, – dedi.

Kozetta gözlərini qaldırdı. Yolçunun əlində gəlincik ona tərəf gəldiyini gördü, gözlərini oyuncuğa dikdi, lakin bir az sonra yavaş-yavaş geri çəkilib divarın yanındakı stolun altına soxuldu.

Tenardye xanım və qızları **büt** kimi donub qalmışdılar. Tenardye xanım daşa dönüb gəlinciylə, gah da yolçuya mat-mat baxırdı. O, səsinə yumşaltmağa çalışaraq:

– Yaxşı, Kozetta, gəlinciylə nə üçün almırsan? – dedi.

Nəhayət, Kozetta gəlinciylə yanaşdı və yavaş bir səslə Tenardyeyə dedi:

– Olarmı, xanım?

– Nə soruşursan? – deyər qadın ona cavab verdi. – Bu sənindir! Bu cənab onu sənə bağışlayır.

– Doğrudanmı, ağa? – deyər Kozetta soruşdu. – Lap gerçəkmi? Bu gəlincik mənimdirmi?

Yolçunun gözləri elə bil yaşarmışdı. O ağlamamaq üçün susur, bir həyəcan dəqiqəsi keçirirdi. Qonaq “gəlinciylə” qızçıqca verdi...



... Bir neçə saat keçdi. Müştərilər dağıldılar, meyxana bağlandı. Tenardye qonağa yanaşdı, astadan dilləndi:

- İstirahət etmək istəmirsinizmi, cənab?
- Hə, doğru deyirsiniz, – deyə yolçu cavab verdi.

Tenardye gülümsəyərək:

- Buyurun, cənabınızı ötürüm, – dedi.

...Ertəsi gün səhər tezdən günün çıxmasına azı bir-iki saat qalmış qonaq salona girdi.

Meyxanaçı qadın:

- Nə tez oyanmısınız? – dedi. – Yoxsa artıq yola düşürsünüz?
- Yolçu fikirli və dalgın idi...

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- zavallı
- boğça
- zavallı
- büt

II NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimata hazırlaşın. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən istifadə edin.

- a) Kozettanın taleyi haqqında nə düşünürəm.
- b) Tenardyelər ailəsi haqqında düşündüklərim.

2. Seçdiyiniz parçanı yaradıcı nağıl etməyə hazırlaşın.

- a) Əlavələrinizin məzmununa uyğun olmasına diqqət edin.
- b) Çıxışlara münasibət bildirin.

III DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Əsərin mövzusunu müəyyənləşdirməyə çalışın. Aşağıdakı tövsiyələri nəzərə alın:

- təsvirlərdə daha çox nəyə diqqət yetirildiyini yada salın;
- obrazların danışığına-nitqinə diqqət edin, niyyətlərini müəyyənləşdirməyə çalışın;
- hadisələrin daha çox hansı obrazla əlaqələndiyini xatırlayın.

2. Yolçu qadını – Kozettanın anasını necə səciyyələndirərsiniz? Aşağıdakı tövsiyələrə diqqət edin:

- övladına münasibəti;
- Tenardye xanımla söhbəti.

3. Kozettanın taleyi, “kiçik dünyası” sizdə hansı düşüncələr yaratdı? Aşağıdakı tövsiyələri nəzərə almaqla fikrinizi açıqlayın:

- müxtəlif vəziyyətlərdə keçirdiyi hiss, həyəcan və düşüncələri;
- fərqli vəziyyətlərdə nitqi və davranışı;
- müxtəlif məqamlarda qərar və əməlləri;
- Tenardye xanıma münasibəti.

4. Tenardye xanımın xarakterindəki başlıca cəhətlər hansılardır? Aşağıdakı tövsiyələrə əsaslanmaqla onu səciyyələndirin:

- müxtəlif adamlarla necə danışması;
- fərqli vəziyyətlərdə davranış və əməlləri;
- övladları ilə həmyaşd olan Kozettaya münasibəti.

5. Naməlum yolçunu necə səciyyələndirərsiniz? Təvsiyələrə diqqət edin:

- Kozettaya sualları, cavablara münasibəti;
- Kozetta və başqaları ilə davranışı.

6. Əsərdə maraqlı hesab etdiyiniz təsvir və ifadə vasitələrinin bədiliyin artmasına verdiyi töhfəni aydınlaşdırmağa çalışın. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi cümlələr	Cümlələr təsvir və ifadə vasitələri olmadan yazılışı	Fərqi izahı

7. Sizcə, əsərdəki əsas fikir – ideya nədir? Cədvəldəki fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı nümunələrlə əsaslandırın.

Əsərin əsas ideyası hansıdır?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Sizin variantınız
Mərhəmətli və xeyirxah olmaq insan üçün vacib şərtir.		
İnsan üzləşdiyi hər çətinliyə üstün gəlməyə çalışmalıdır.		
Uşağın “kiçik dünyasına” zor tətbiq etmək cinayətdir.		

II MÜZAKİRƏ

“Kozetta” əsəri mənə nə öyrətdi” mövzusunda müzakirə aparın.

- Oxşar əsərləri xatırladın.
- Tutarlı dəlillər hazırlayın.



Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda dərsləyinizdə N.Yusifin “Dərs” hekayəsini oxuyun. Sizin üçün aydın olmayan mətləblər varsa, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə yenidən müraciət edin.



Naibə Yusif
(1958)

Naibə Yusifin əsərlərində təsvir obyektinin dərinliyinə enmək cəhdinin uğurla nəticələndiyini sezmək çətin deyildir. Bu onun həm nəsrində, həm də peziyasında aydın müşahidə edilir. Elə buna görə də yaratdığı obrazlar oxycuda zərif duyğuların, dərin təəssüratın yaranmasına səbəb olur.

Sabir Rüstəmxanlı

DƏRS

(ixtisarla)

Yadasalma • Uşaq qəhrəmanlarının münəqişədə olduğu hansı əsərlər yadınızdadır?

I DƏRS • I OXU • ANLAMA

1. Hekayəni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Hekayə sizə maraqlı gəldimi? Nə üçün?
- Diqqətinizi daha çox çəkən obraz hansı oldu? Nəyə görə?
- Əsərin sizdə yaratdığı ovqatı izah edə bilərsinizmi?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütaliə edin.

Qış təzəcə girmişdi. Böyük **çillə** at oynadır, elə bil ki ətrafda nə varsa, dondurmağa çalışırdı. Bir yerdə qərar tutmayan boz sərçələrin bəzisi arabir **sırsıra** bağlamış budaqlarda civildəşir, qalanları isə yem tapmaq üçün hoppana-hoppana qarı dimdikləyirdi...

İlk qar dənəcikləri havada uçuşandan uşaqlar sanki **əsrarəngiz** bir aləmə düşmüşdülər; onlar hava lap qaranlıqlaşana qədər evlərə yığışmadılar, məhəllələrdə, parklarda qartopu oynamaqdan, küçə fanarlarının sarımtıl işığında göydən enən ulduz yağışını seyr etməkdən doymadılar...

- Sizcə, təsvir olunanlar harada baş verib?
- Soyuq, qarlı qış gününü uşaqlar necə qarşılayırlar? Nümunələrlə izah edin.

Ertəsi gün daha böyük coşqu, haray-həşirlə məktəbə yollandılar.

Sazaqdan yanaqları, burun-qulaqları qızaran məktəblilər ikibir-üçbir qapısında 8A yazılmış sinfə daxil olduqca içəridəki səs-küy artırdı. Kimi xizəklə sürüşməsindən, kimi qartopu oyunundan, kimi düzəltdiyi nəhəng qar adamdan danışdı. Nihad isə elə bil deyilənləri eşitmirdi. O, həmişəki kimi hamıdan axırda gəlib saymazyana yerinə keçdi, dəftər-kitabını çıxararaq özünü məşğul kimi göstərmək istəsə də, gözü yoldaşlarını süzdü. Elə bu vaxt sinif rəhbəri Mətanət müəllim qapının ağzında göründü. O, yanınca gətirdiyi ağbəniz, hündürboylu oğlanı təqdim elədi:

– Uşaqlar, Murad bu gündən sizinlə oxuyacaq, inanıram ki, onunla dost olacaqsınız.

Təzə şagird arxadakı boş partada oturdu. Üzünə zillənən maraqlı baxışları duyduqca yanaqlarına xəfif qızartı çökdü, iri, qara gözləri döşəməyə dikildi. Bunu hamıdan əvvəl anlayan Nihad istehzayla gülümsünüb özlüyündə düşündü: “Heç oxuyana oxşamır”. Lakin elə birinci dərslərdə Muradın suallara düzgün cavab verməsi onu darıxdırdı, elə bil haradansa köksünə yad bir əl uzandı, ürəyini qamarlayıb var gücü ilə sıxmağa başladı... Günlər keçdikcə bu sıxıntı daha da çoxalır və onu təzə şagirdi pərt eləməyə təhrik edirdi. Bəzən “bilmədən” qarşısında dayanıb yolunu kəsir, bəzən: “Pardon”, – deyərək kobudluqla çiynindən itələyib keçir, hərdən də hamıdan üstün olduğunu göstərmək üçün pəncərənin qabağında tək-tənha dayanır, sağ əlini belinə qoyaraq kinayəli baxışlarla Muradı süzür, onunla söhbətləşən oğlanlara lağ eləyirdi. Müəllimlərin təzə gələn şagirdə münasibəti onu lap haldan çıxarırdı: “Təzə gəlib, özünü gözə soxur, əslində, heç nə bilmir! Bir az keçsin, görəcəksiniz!” Nihad ürəyindəki kini heç cürə gizlədə bilmirdi...

Zahirən sakit, qaradınmaz görünən Muradla həmsöhbət olanlar isə ondakı səmimiyyətə, mehribanlığa heyran qalırdılar. Belə anlarda Nihad hikkəsindən özünə yer tapa bilmirdi...

Coğrafiya dərsi həmişə maraqlı olardı. İçəri girən kimi müəllim sualları dolu kimi yağdırardı. Bu dəfə də ilk sual müəllimin ağzından çıxar-çıxmaz Nihad sağ əlini qaldıraraq diqqəti cəlb etmək üçün dirşəyi ilə partanı döyəclədi və kəskin hərəkətlə çiyni üstə qanrılıb arxada əyləşənlərə baxdı. Onun narahat baxışlarında qəfildən qəzəb qığılcımları parladı: Murad da cavab verməyə hazır idi. Bugünkü dərslərin hamısında müəllimlər verdiyi məntiqi cavablara görə ondan çox razı qalmışdılar. İndi də elə oldu. Coğrafiya müəllimi həlim, mehriban bir səslə növbəti çətin sualı da təzə şagirdə verdi. Murad böyükklərə məxsus bir təmkinlə sualın cavabını izah eləyəndə qəzəbdən Nihadın sifəti səyridi, dodağının altında öz-özünə

- Əsərdə təsvir olunanlar gerçək həyatı xatırladırmı?
- Nihad haqqında ilk təəssüratınız necə oldu?
- Murad obrazını necə təsvir etdiniz?
- Ona münasibətdə sizdə rəğbət yarandı mı? Nə üçün?
- Nihadın Murada münasibəti sizdə hansı hisslər yaratdı?
- Onların arasında münaqişənin yaranmasının və dərinləşməsinin səbəblərini necə izah edərsiniz? Əsərdən fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.

mızıldandı. Onun bütün hərəkətlərini izləyən Samirlə Rəsul bir-birinə baxıb qımışdılar...

Muradın iri qara gözlərinin dərinliyində bir kədər yuva salmışdı. Bunu ilk ədəbiyyat dərindən Könlü müəllim hiss eləmiş, amma səbəbini aydınlaşdırma bilməmişdi. Sınıf rəhbəri Mətanət müəllim də sadə geyimi, ciddi görünüşü ilə seçilən Məryəmlə – Muradın anasının adı belə idi – dəfələrlə bu barədə danışmaq istəmiş, lakin qadın bir bəhanə ilə söhbətdən yayınmışdı.

Məryəmin işləyib-ışləmədiyini bilən yox idi. Dərsin qurtarmasına xeyli qalmış hamı onu məktəbin dəmirmilli darvazasının qarşısında görməyə adət eləmişdi. O, əllərini qoynuna qoyub gözlərini məktəbin qapısına zilləyər, bəzən bir saata yaxın dinməz-söyləməz dayanaraq oğlunun məktəbdən çıxmasını gözləyər, gəlib-gedənlərə, həyətdə hay-küylə qaçıran uşaqlara gözünün ucuyla da baxmazdı. Gözlərinin ətrafında heç bir qırış olmasa da, həmişə bağladığı qara yaylığının altından pərakəndə şəkildə çıxan gur tellərini darayan ağ zolaqlar gündən-günə çoxalırdı. Gümüşü saçlar Məryəmin kədər dolu çöhrəsinə qərribə bir işıq salır, onunla qarşılaşanlar bu qeyri-adi nurun cazibəsini dərhal duyur, gözlərini onun mülayim, mehriban simasından çəkə bilmirdilər...

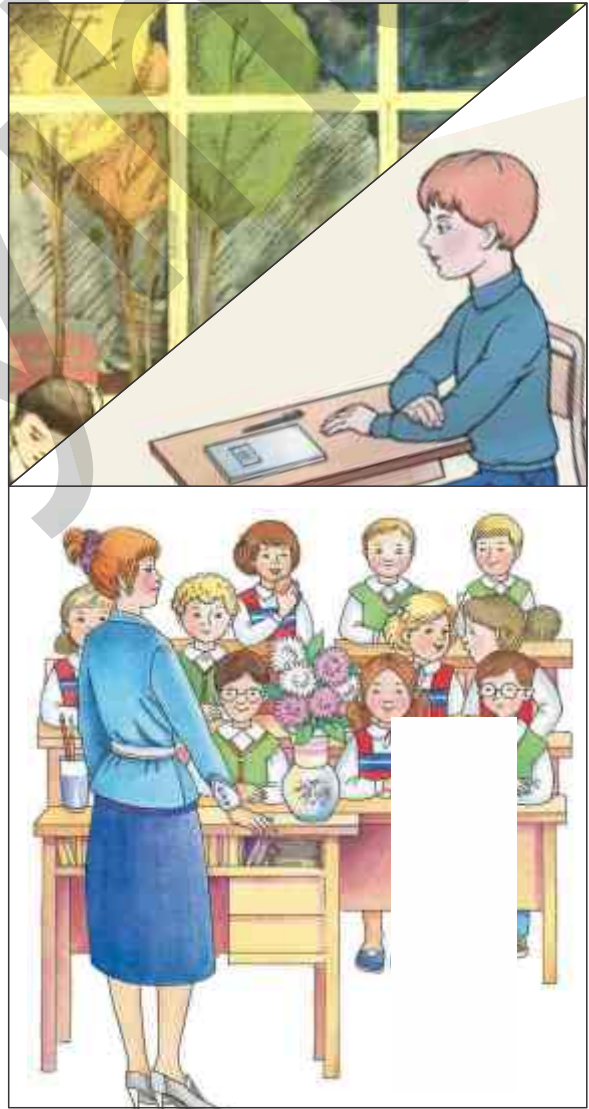
Ananın hər gün səkkizinci sinifdə oxuyan oğlunun dalınca gəlməsi, onu gözədən uzaq qoymaması hamıda təəccüb doğururdu. Piyadalar üçün keçiddə dayananda da, yolu keçəndən sonra da oğlunun əlini buraxmayan qadının hərəkətlərini Könlü müəllim dəhlizin pəncərəsindən bir neçə dəfə izləmiş, övladını körpə uşaq kimi qoruyan ananın narahatlığını anlamamışdı. Könlü müəllim Murada ayrıca diqqət yetirir, onu “Azad” hekayəsinin qəhrəmanına oxşadır, özlüyündə “Sükuti” adlandırır.

Bir dəfə riyaziyyat müəllimi kiçik summativ qiymətləndirmə keçiriləcəyini bildirdi. Ertəsi gün bütün şagirdlər yerlərində

• Digər şagirdlərin Nihada münasibəti diqqətinizi cəkdimi? Fikrinizi əsərdən seçdiyiniz nümunələrlə ilə izah etməyə çalışın.

• Murad və onun ailəsi haqqında müəllimlərinə nə məlum idi?

• Məryəm obrazı haqqında təsəvvürünü yeni nə əlavə olundu?



əyləşdilər, Nihad isə Muradı gözaltı süzə-süzə şəstlə müəllimin stoluna yaxınlaşdı.

Zəng vurulan kimi müəllim sinfə girdi. O, səliqə ilə üst-üstə yığılmış içi dolu faylları stolun üstünə qoyub təəccüblə Nihada baxdı:

– Nə üçün burada dayanmısan?

– Uşaqlar köçürməsinlər deyə, tarixdən summativ yazanda müəllim məni burada oturtmuşdu.

Müəllimindən:

– Köçürməzlər, sən də yerində əyləş, – sözlərini eşidən Nihad pörtmüş halda öz partasına qayıtdı. İmtahanın qiymətləri səhəri gün açıqlanacaq, hər bir şagird səhvlərinin izahını dinləyəcəkdi.

Sinifdə bütün uşaqlar riyaziyyatı çox sevirdilər. Odur ki növbəti dərisdə müəllimin gəlişini gözləmədən proyektoru tənəffüsdə işə saldılar ki, vaxt itkisi olmasın, dərslə tez başlasınlar. Tavandan asılmış cihazın göy işığı bir neçə dəfə yanıb-söndü, işə düşər-düşməz hamı müəllimin kompüterdən lövhəyə ötürdüyü tapşırıqlara baxaraq səhvlərin izahını dinləməyə başladı.

Həmin gün Nihadın qanı yamanca qaraldı: “dörd” almışdı, rəqibinin cavabları isə “beş”ə layiq görülmüşdü. Dərs bitən kimi o heç kimə məhəl qoymadı, müəllimdən də əvvəl dəhlizə qaçdı...

– Axı nə üçün dörd almısan? – anası əsəbi halda Nihadın üstünə gələndə o istər-istəməz geri çəkildi:

– Çətin idi...

– Bəs başqaları üçün niyə çətin deyildi?! Çətin idisə, o təzə gələn uşaq necə alır beşi?!

Ananın əlindəki telefonun ekranı tez-tez işıqlanır, aramsız qısa mesaj siqnalları eşidilirdi. O, telefona baxıb tələsik nə isə yazmağa başlayanda Nihadın ürəyi yerinə gəldi: “Yaxşı ki, başı telefona qarışdı”. Amma çox çəkmədən anası gözü telefonda ola-ola yenidən deyilməyə başladı:

– Budu ey, valideynlərin hamısı onun ağılından, zəkasından danışır. Sən niyə elə olmursan, sənəin nəyin əskikdir axı?!

Nihad anasının həm təəssüf, həm də kədər yağan üzünə baxdı, onu incitdiyini düşünüb pərt oldu, yumaq kimi büzüşdü. Elə həmin gündən Murada olan nifrəti daha da artıdı...

Günlər, həftələr ötür, lakin bu uşaqların ulduzu barışmırdı ki, barışmırdı. Əslində, Muradın heç kimlə işi yox idi: o, dərində geri qalanlara həvəslə kömək edir, hər kəsin sevgisini qazanırdı. Bircə Nihad yerli-yersiz onu ələ salmağa çalışır, kiçik uğursuzluğuna açıq-aşkar sevinir, əlini-əlinə çalib qəhqəhə çəkirdi. Çox danışmağı

- Anasının Muradla kiçik uşaq kimi davranması sizə təəccüblü göründümü? Sizcə, buna səbəb nə idi?
- Anası Nihadı məzəmmət etməkdə haqlı idimi?

sevməyən Muradın son günlər düşüncəli gəzib-dolanması, gözlərini bir nöqtəyə zillməsi də onu nəşələndirir, yoldaşlarının qulağına rişxəndlə pıçıldayırdı: “Hm... özünü ağıllı uşaq kimi göstərir”. Murad isə elə bil ki onun lovğalığını, yekəxana hərəkətlərini görmür, atmacalarını eşitmirdi; sanki o özünün heç kimə bəlli olmayan sirli dünyasında...

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- çillə
- sırsıra
- əsrarəngiz
- sazaq
- sükuti
- münəqişə

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN
1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Təsvir olunanlar kənd yerində baş verir.
- B) Hekayədə həftələrlə davam edən qarlı günlər təsvir edilir.
- C) Qarın yağması uşaqlara cevinc gətirir, onlar təəssüratlarını həvəslə bölüşürlər.
- D) Təzə şagirdə – Murada uşaqlar etinasız qalırlar, onunla maraqlanmırlar.
- E) Murad heç kimlə ünsiyyət yaratmır, tənhalığı sevir.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Murad elə ilk gündən müəllimlərin rəğbətini qazanır.
- B) Müraciət edənlərə Murad həvəslə kömək edir.
- C) Nihad özünü hamıdan üstün sayır, bunu gizlətmir.
- D) Muradın fikirli, bir az da kədərli olması müəllimlərin diqqətindən yayınmır.
- E) Muradın anası vaxtsız qocalmışdır.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ
1. Mövzulardan birini seçin, yazılı qeyd əsasında şifahi təqdimata hazırlaşın. Təqdimatların müzakirəsində fəal iştirak edin.

- a) Hekayədə təsvir olunan sinif haqqında təəssüratım.
- b) Oxuduğunuz parçanın məzmunu ilə səsləşən atalar sözləri seçin.

2. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözləri cümlələrdə işlədin. Cümlələrin oxuduğunuz əsərə aid olmasına çalışın.

Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda əsərin ardını oxuyun. Ondakı mətləbləri anlamağa, tanış olmayan sözlərin mənasını aydınlaşdırmağa çalışın.

1. Əsərin ardını oxuyun.**2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.**

- Hansı epizod sizə daha çox təsir etdi? Səbəbini izah edin.
- Oxuduğunuz yeni parçada sizin üçün gözlənilməz olan nədir?
- Əsərin belə tamamlanacağını gözləyirdinizmi?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə əsərə nəzər salın.**Hekayənin ardı**

Dərs ilinin ortalarıydı. Lövhədən asılan elan ildırım sürətilə məktəbə yayıldı: şagirdlər arasında müsabiqə keçiriləcəkdi. Onlar bu müsabiqəyə qoşulmaq üçün təklif olunan bədii əsərlərə rəy yazmalıydılar. Kitablارın adlarını oxuyan şagirdlərin əksəriyyəti həmin andaca sevinclə səsləndilər:

– Çoxunu oxumuşam ki...

Rəy yazmağı bacaranlar çox oldu, müəllimlərdən kömək umanlarsa lap çox idi. Könül müəllim həmin şagirdlərinə mehribanlıqla:

– Bu yazı sizin öz düşüncənizin məhsulu olmalıdır, zəif, güclü... fərqi yoxdur, – deyir, onları müstəqil fikir yürütməyə ruhlandırırdı. Murad isə susurdu və onun budəfəki sükutu nədənsə müəllimi heç açmırdı. Çünki iki gün keçməsinə baxmayaraq, ondan səs-səmir çıxmamışdı. İlk gün siyahıya baxanda elədiyi hərəkət də müəllimi də təəccübləndirmişdi; Murad elanlar lövhəsindən ayrılaraq öz partasına keçmiş, bir-birinin çiyni üstədən boylanıb siyahıya baxan yoldaşlarının hərəkətlərini məyus-məyus izləmişdi. “Doğrudanmı, bu qədər əsərdən birini də oxumayıb?” – fikrini ürəyindən keçirən müəllim baxışlarını təəssüflə ondan ayırmışdı.

Bir neçə gün keçdi. Şagirdlər yazdıqları rəylərdən danışır, Könül müəllimdən xoş sözlər eşitmək istəyirdilər. O isə gözlənilmədən bir kənarda dayanan Murada tərəf çevrildi:

– Bəs sən? Məgər sən yazmamısan?

Nihad heç kimə aman vermədən gülə-gülə:

– Yaza bilsəydi, çoxdan yazardı, – dedi və öz partasında yayxandı, dolu sifəti arxaya dartıldı, burnu sanki bir az da dikəldi.

Murad dillənmədi, pəncərədən məchul bir nöqtəyə baxmağa başladı...

Ertəsi gün birinci dərs bitən kimi Murad Könül müəllimə yaxınlaşdı. Onun səsi titrəyirdi:

- Könül müəllimin Muradla ciddi maraqlanmasına səbəb nə idi?
- Könül müəllim və şagirdlər elanı necə qarşıladılar?
- Murad müsabiqəyə niyə qoşulmadı?
- Sizcə, nə üçün Murad fikrini Könül müəllimə uşaqların yanında yox, təkliddə bildirdi?
- Muradın izahını necə anladınız? Bəs Könül müəllim bu barədə nə düşündü?
- Hekayədəki “Hiss olunurdu ki, hamı builki tədbirə başqa ovqatla qatılacaq” cümləsində ifadə olunmuş fikri necə başa düşdünüz?

– Müəllim, mən o kitabların əksəriyyəti ilə tanışam, – deyib dərindən köks ötürdü. Amma mən... Qarabağ müharibəsinə aid əsərlərdən yazmaq istədim...

Həmin gün Könül müəllim çox fikirliydi: Muradın Qarabağ bölgəsindən olduğu barədə düşünürdü...

Xocalı faciəsinin ildönümü yaxınlaşırdı. Məktəbdə müxtəlif tədbirlər: inşa və rəsm müsabiqələri keçirmək, divar qəzetləri, video-təqdimatlar, **fotostendlər** nümayiş etdirmək, “Ana harayı” abidəsinin önünə **əklillər** qoymaq nəzərdə tutulmuşdu. Hiss olunurdu ki, hamı builki tədbirə başqa ovqatla qatılacaq. 8A sinfi də Xocalı soyqırımını ilə bağlı ədəbi-bədii **kompozisiya** hazırlamış, ordumuzun qələbəindən, Xocalıya daxil olmasından bəhs eləyən sənədli film nümayiş etdirməyi planlaşdırmışdı.

Gözlənilən gün gəlib çatdı. Faciə ilə bağlı tədbir həmişə olduğu kimi yenə də məktəbin böyük zalında keçirilirdi. Xocalı sakinlərinin də iştirak elədiyi bu görüşlərdə danışmaq da, danışılanları dinləmək də adamdan ürək istəyirdi; tez-tez qəhər boğazlarda düyünlənir, heç kim göz yaşlarına hakim ola bilmirdi.

Növbə səkkizincilərə çatdı. Birdən Gülbəniz müəllim – o, tədbirlərin hazırlanmasında uşaqlara köməklik göstərən gənc təşkilatçıydı – hamının eşidəcəyi səslə:

– Murad, buyur, söz sənindir, – dedi.

Bütün zal onun nə deyəcəyini gözləyir, Muradsa susurdu. O deyilənləri eşitmir, nəzərlərin ona dikildiyini hiss eləməirdi. Yoldaşları da, sinif rəhbəri də çıxışların arasında fasilə yarandığı üçün pərt olmuşdular: uşaqlar təəssüflənir, Mətanət müəllim məzəmmət dolu baxışlarını ondan çəkmirdi...

Çıxışını bitirib yoldaşları ilə bir sırada qürurla dayanan Nihad isə gözlərinin dərinliyindəki sevinci, üzünə yayılan kinayəli təbəssümü gizlədə bilmirdi...

Muradın duruxması məktəb direktorunun da nəzərindən yayınmadı, o, işarəylə təşkilatçıdan söz istədi, Gülbəniz müəllim bu işarəni əvvəlcə başa düşmədi, lakin sonra gülümsünərək sözü ona verdi.

Direktor ortayaşlı bir qadınıydı, məktəbin yüzlərlə şagirdini adbaad tanıyır, bir neçə dəqiqə söhbət eləməklə onların xarakterinə bələd olur, ruhlandırıcı danışığıyla hamını ovsunlayırdı. O, asta addımlarla nitqi tutulan uşağa yaxınlaşdı, zərif bir çiçəyə toxunurmuş kimi, əlini ehməlcə onun çiyninə qoyub mehribanlıqla dilləndi:

- Məktəbdə Xocalı faciəsinin ildönümünə necə hazırlayırdılar?
- 8A sinif şagirdləri hansı hazırlıq işlərini aparmışdılar?
- Nihadın fərqlənmək arzusunu necə dəyərləndirirsiniz?
- Məktəbin direktoru haqqında sizdə necə təəssürat yarandı?
- Belə müəllimlərə şagirdlərin münasibəti barədə nə bilirsiniz?

– Murad, bilirəm ki, sənin də sözün var, buyur, biz səni dinləyirik.

Bu sözlər bayaqdan gözlərinin qarşısında qaranlıq boşluqdan başqa heç nə görməyən, özünü çəkisiz mühitdə sanan, nə edəcəyini unudan Muradı düşdüyü çətin, cansıxıcı durumdan qurtardı, sanki yenidən uşaqların arasına qayıtdı. Ürkək səslə:

– Bəli, mənim də sözüm var, – dedi və tərəddüdlü addımlarla yuxarı başdakı stola yaxınlaşdı, ovcunda gizlətdiyi yaddaş kartını kompüterin sol tərəfindəki yuvaya saldı. Tezliklə otağı həzin bir musiqi sədası бүürdü; ekranda isə əvvəlcə açıq səma, ardınca payızın nəfəsi hopan meşəli dağlar və sıraya düzülmüş bir bölük Azərbaycan əsgəri göründü. Ekrandan anlaşılmayan qarışıq səslər eşidildi, sonra əsgərlərin qarşısında ucaboyle, tökməbədənli bir zabıt göründü. Onun nitqi zaldakıları da sehlədi:

– İgidlərim! Ayaq basdığımız hər qarış torpaq vətəndir! Bizə güc, qüvvət verən də odur! Nə qədər ki ayaqlarımız bu torpaqdadır, bir o qədər güclüyük, yenilməzik, çünki gücü ondan alırıq. Biz haqqımız uğrunda, doğru torpaqlarımız uğrunda vuruşuruq, haqq üçün döyüşənlərsə qorxu bilməzlər!

Onun Vətən yangısı ilə gurlayan səsi, alovlu sözləri ürəklərə işləyirdi, zaldakılar da əsgərlər kimi nəfəs almadan onu dinləyirdilər. Elə bu anda vıyıldı ilə gələn mərmə əsgərlərin lap yaxınlığında partladı. Müəllimlər də, şagirdlər də onun qulaqbatırıcı səsinə çox aydın eşitdilər. Diksinən, “vay” deyər qışqıranlar da oldu... Döyüşçülərdən birinin uca səslə dedi: “Başlandı!” – sözündən sonra ekran ağardı, daha heç nə görünmədi, deyəsən, çəkiliş burada başa çatırdı.

Zaldakılar donuxmuşdular. Heç kim qımıldanmır, gördüyü səhnənin təsirindən çıxma bilmirdi. Əslində, buna cəhd eləyən də yoxuydu, çünki hamı özünü indicə gördüyü səhnədəki hadisələrin içində hiss edirdi...

Yaranmış sükuta Muradın həzin və titrək səsi son qoydu:

– Bu döyüşçülər Nadir Əhmədlinin komandanlığı ilə həmin gün Xocavəndi azad etmək üçün döyüşə girmiş, onu düşməndən təmizləmişdilər. İyirmi səkkiz döyüşçümüzdən dörd nəfər sağ qalmışdı. Nadir Əhmədli döyüşün sonuna az qalmış aldığı güllə yarasından həlak olmuşdur.

Sonuncu sözləri deyəndə Muradın səsi qırıldı, yanağını isladan isti göz yaşlarını gizlətməyə çalışdı...

Könül müəllim özündən asılı olmayaraq, ucadan soruşdu:

– Nadir Əhmədli bizim Muradın atası deyilmi?

Gözləri yaşarmış Mətanət müəllim baxışlarını Muraddan çəkməyərək qəhərli səslə cavab verdi:

– Bəli, Muradın atasıdır.

Zalda oturanların hamısı sanki bir az da balacalaşmış Murada baxdılar. Onun hönkürtüsünü arxa cərgədə oturanlar da eşitdilər...

● Tədbirdə tərəddüd içində olan Muradın hissələrini duya bildinizmi? Onun tərəddüd etməsinə səbəb nə idi?

● Muradın atasının – Nadir Əhmədlinin döyüşçülərə dediği sözlər haqqında düşünün. Bu sözlər sizdə hansı hissələr yaratdı?

● Gözlərində həmişə kədər duyulan Muradın sirrini öyrənəndən sonra ona münasibətinizdə dəyişiklik oldumu?

● Nihadın son halı onun haqqındakı təəssüratınıza yeni nə əlavə etdi?

● Hekayənin necə davam etməsini istərdiniz?



ssenari

2) İclas zalıdır. Müəllimlər, valideynlər, şagirdlər oturublar. Divarda iri planda videoçarxın bir epizodu görünür. 40 yaşlarında hündür, zahirən gözəl bir zabıt əsgərlərin qarşısında alovlu-alovlu danışır. Əsgərlərdən ikisi-üçü görünür, lakin şəkildə elə təsvir olunur ki, sanki cərgə uzanır, yəni əsgərlərin sayı çoxdur.

Muradın həyəcanı daha da artmışdı. Daxilində coşub-daşan qarışıq hisslərdən baş açmırdı. Sifəti od tutub yanır, əlləri gizildəyirdi. Birdən necə oldusa, qəlbində qərribə bir yüngüllük duydu: anasının da, özünün də tez-tez baxıb kədərləndikləri bu videonun doğurduğu duyğuları paylaşmaqda haqlı olduğunu anladı...

Tədbir başlanandan bəri ilk dəfə olaraq başını qaldıran Murad yoldaşlarının yaşarmış gözləri ilə qarşılaşdı. Onlar sanki indiyə kimi görmədikləri, tanımadıqları bir adama baxırdılar. Bu baxışlarda nələr yoxuydu: sevgi, heyrət, rəğbət, təəssüf...

Bircə Nihad gözlərini döşəməyə dikib qalmışdı, sanki başını qaldırmağa cəsarət etmirdi. Sifəti tala-tala qızarmış, əl barmaqlarında xəfif titrəyiş yaranmışdı. Nihad utanırdı...

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- müsabiqə
- məchul
- fotostend
- əklil
- kompozisiya (ədəbi-bədii)
- təşəxxüs
- paxıllıq

II NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Hekayədən seçdiyiniz parçanı *yaradıcı* nağıl etməyə hazırlaşın.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.
3. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözləri cümlələrdə işlədib yazın. Cümlələrin öyrəndiyiniz mətnə aid olmasına çalışın.

III DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Əsərin mövzusunı müəyyənləşdirməyə çalışın. Təvsiyələrə diqqət edin:

- hadisələrin daha çox harada baş verdiyini xatırlayın;
- ayrı-ayrı epizodlarda nədən danışıldığını, onları birləşdirən fikirləri yada salın;
- hadisələrin əsasında hansı obrazın dayandığına diqqət edin.

2. Muradı necə səciyyələndirərsiniz? Təvsiyələri nəzərə alın:

- müəllimlərlə davranışı;
- şagird yoldaşları ilə davranışı;
- müxtəlif vəziyyətlərdə hiss, həyəcan və düşüncələri.

3. Nihadın xarakterindəki başlıca cəhətlər hansılardır? Aşağıdakı təvsiyələri nəzərə almaqla fikrinizi açıqlayın:

- sinif yoldaşları ilə davranışı;
- fərqli vəziyyətlərdə nitqi və davranışı;
- Murada münasibəti;
- Muradın kədərli taleyinin ona təsiri.

4. Məryəm obrazını necə səciyyələndirərsiniz? Təvsiyələrə diqqət edin:

- övladına münasibəti;
- narahat, nigarən yaşamasının səbəbi;
- xarici görünüşünün sizdə yaratdığı təəssürat, portreti.

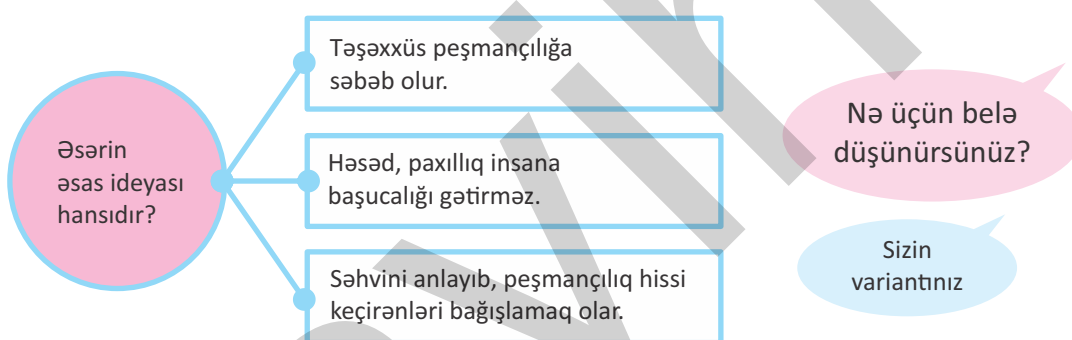
5. Sizcə, Könül müəllimin xarakterindəki başlıca xüsusiyyətlər hansılardır? Təvsiyələri nəzərə alın:

- şagirdlərlə davranışı;
- Murada münasibəti;
- fərqli vəziyyətlərdə nitqi-danışığı.

6. Əsəri oxuduğunuz nağıllardan biri ilə müqayisə etməklə hekayə janrında olduğunu əsaslandırın. Fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.

Hansı cəhətlərinə görə müqayisə olunurlar	“Dərs”	
Mövzu		
İştirakçılar		
Hadisələrin özünəməxsusluğu		
Təsvirlərin özünəməxsusluğu		
Sonluğun özünəməxsusluğu		

7. Sizcə, əsərdəki əsas fikir – ideya nədir? Aşağıdakı fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı nümunələrlə əsaslandırın.



II MÜZAKİRƏ

1. “Hekayədə məktəb həyatı inandırıcı təsvir edilib” mövzusunda debata hazırlaşın.
2. Lehinə, yaxud əleyhinə olmaqla dəlillərinizi hazırlayın.
3. Münsifləri mövqeyinizin həqiqiliyinə inandıрмаğa çalışın.
4. Fərqli fikirlərə hörmətlə yanaşın.

TƏTBİQ • ÜMUMİLƏŞDİRMƏ



Zahid Xəlil
(1942)

Zahid Xəlil zəngin yaradıcılığı ilə seçilir. Onun şeirləri kimi, hekayələri də maraqla oxunur. Bunun ən mühüm səbəbi oxucusunun – balacaların mənəvi dünyasına, hiss və düşüncə aləminə yaxşı bələd olmasıdır. Poeziyanın zəngin vasitələrindən məharətlə istifadə edən bu yorulmaz sənətkar uşaqların bədii zövqünün inkişafına əvəzsis töhfələr vermişdir.

Füzuli Əsgərli

DOSTLAR

Yadasalma • Sədaqətli dostlar haqqında oxuduğunuz hansı əsəri xatırlada bilərsiniz? Həmin əsərdə diqqətinizi daha çox çəkən nə olub?

I OXU • ANLAMA

1. Şeir oxusu, təəssüratların bölüşülməsi.
2. Şeir məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın. Bunun üçün dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni nəzərdən keçirin.

Mən Zauram, dostumun adı Məmmədəməndir,
Nəyimiz var ortaqdır, fərq qoymuruq kimindir.
O gün uşaqlar bizə doyunca gülüşübdür,
Demə, pencəyimiz də tay-dəyişik düşübdür.

Onun da mənim kimi qapqaradır gözləri,
Qəlbimdə çiçək açır şirin-şirin sözləri.
Danışırıq, gülürük, biz sevmirik savaşı,
Mübahisə mövzumuz dərs olur uzaqbaşı.

Düşünürdüm, onunla heç zaman əyişmərəm,
Mən dostumu dünyada kimsəyə dəyişmərəm,
Amma bir gün qəfildən çəp gəldi sözlərimiz,
Sanki hədəqəsindən çıxmışdı gözlərimiz.

Qırılmışdı elə bil mənim qolum, qanadım,
Didirdi ürəyimi yersiz hikkəm, inadım.
Onunla görüşməyi özümə yasaq etdim,
Üzünü, baxışını özümdən uzaq etdim.

Sevdiyim xasiyyəti indi mənə yağırdı,
Dost deyildi, sinəmə cəkilən bir dağırdı.
Ayrıldı yollarımız, hərə bir yana düşdü,
Ciçək kimi açılan dostluq tufana düşdü.

Dostunu unutmaqdı hər bir işin çətini,
Nə danım, ürəyimdə çəkirdim xiffətini.
Mən onu istəyirdim hava kimi, su kimi,
Heç bir şey şirin olmur dostluq duyğusu kimi.

...Qəfil bir səs eşitdim, kimsə məni çağırırdı,
Dedilər, Məmmədəmin xəstədi, çox ağırırdı.
Tez özümü yetirdim, dostum mənə qol acdı,
Elə bildim yer üzü bircə anda gül açdı.

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Yazdığınız sualları və cavablarını müzakirə edin.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ. ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Kiçik qruplarda iş.

I qrup:

- 1) Şeirdə tanış olmayan sözlərin mənasının aydınlaşdırılması və cümlələrdə işlədilməsi.
- 2) Birinci bənddəki əsas fikrin müəyyənləşdirilməsi və qısaca yazılması.



II qrup:

- 1) Şeirdə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrinin və onların növlərinin müəyyənləşdirilməsi.
- 2) İkinci bənddəki başlıca fikrin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

III qrup:

- 1) Şeirin ilk üç bəndindəki həmqafiyə sözlərin müəyyənləşdirilməsi.
- 2) Şeir üçüncü və dördüncü bəndlərində ifadə edilmiş fikirlərin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

IV qrup:

- 1) Şeir dörd, beş və altıncı bəndlərindəki həmqafiyə sözlərin müəyyənləşdirilməsi.
- 2) Şeir beş və altıncı bəndlərində əksini tapmış fikirlərin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

V qrup:

- 1) Şeir yeddinci bəndindəki həmqafiyə sözlərin müəyyənləşdirilməsi.
- 2) Həmin bənddə ifadə edilmiş fikrin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

2. Yazılı qeydlərin əsasında təqdimatların edilməsi.

3. Təqdimatların müzakirəsi.

IV MÜZAKİRƏ

1. Müzakirədə aşağıdakı tələbləri əhatə etməyə çalışın:

- a) Şeir mövzusu nədir.
- b) Əsəri maraqlı edən cəhətlər hansılardır.
- c) Əsərin əsas ideyası nədir.
- d) Şeir dostluq haqqındakı təsəvvürünü yeni nə əlavə etdi.

2. “Dostlar” şeiri ilə “Dərs” hekayəsini aşağıdakı əsaslar üzrə müqayisə edin:

- a) Hansı mövzudadırlar.
- b) Məzmunlarında hansı oxşar və fərqli cəhətlər var.
- c) İştirakçıların oxşar və fərqli cəhətləri hansılardır.
- c) Əsas ideyalarında oxşarlıq, yaxud fərq varmı.

YURD SEVGİSİ, QƏHRƏMANLIQ SƏHİFƏLƏRİ



Yurd sevgisi və qəhrəmanlıq bədii ədəbiyyatın qədim və geniş yayılmış mövzularındandır. Vətəni sevmək, onun toxunulmazlığını qorumaq, bu yolda qəhrəmanlıqlar göstərmək ulu babalarımızın yaratdığı şifahi ədəbiyyat nümunələrində də geniş əksini tapıb.

Eləcə də yazılı ədəbiyyatda bu mövzuda gözəl sənət əsərləri yaradılıb. Şanlı ordumuzun İkinci Qarabağ müharibəsində misilsiz qələbəsinə həsr edilmiş yüzlərlə şeir, hekayə qələmə alınıb.

Bütün bunlar Vətənimizə sonsuz məhəbbətin ifadəsidir.

Bu bölmədə həmin mövzuda yazılmış əsərlərlə tanış olacaq, onlarla bağlı araşdırmalar aparacaqsınız.



Süleyman Abdulla
(1965)

O, Vətən sevdalı şairdir. İstər kəndin dağı, çəmən, ağacları olsun, istər soyuqdan donan, yaralandığını gizlədib döyüşə atılan əsgər olsun, onun üçün fərq etməz, tək orada vətən olsun, insan olsun... oradan yeni düşüncəli şeir doğulacaq...

Rəfail Tağızadə

AZƏRBAYCAN BAYRAĞI

(ixtisarla)

Yadasalma • Dövlət bayrağımıza həsr edilmiş hansı əsərlərlə tanışsınız? Bu əsərlərdə daha çox nəyə diqqət yetirilir?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Şeiri oxuyun.

2. İlk təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın:

- Şeir xoşunuza gəldimi? Nə üçün?
- Hansı misraları daha parlaq, təsirli hesab edirsiniz? Nə üçün?
- Şeir sizdə necə ovqat yaratdı?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Sən, ey gözümün nuru,
Ürəyimin qüruru...

Sən, ey canımın canı, qəlbimin **iftixarı**,
Sən, ey ucadan uca, **zirvələrin vüqarı**...

Biri Qərb, biri Şimal... qoşa qalam Şahdağı,
Azərbaycan bayrağı!

Şah nəğməm Xan Arazın, dəli Kürün səsidir,
Halal **ruzi** Muğanın, Milin müqəddəsidir.

- Əsərdə sizin üçün yeni və maraqlı fikirlər varmı? Gəldiyiniz nəticələri nümunələrlə izah edin.

- Şeirin əvvəlindəki müraciətə diqqət edin. Sizi düşündürən nə oldu?

Xəzərin gözəlliyi Tanrının **müjdəsidir**,
Adıntək çox **uludur** Vətənin **pak** torpağı,
Azərbaycan bayrağı!

Göyündə tarixlərin **zəfər çələngi** vardır,
Qırmızında qanımın zamanla **cəngi** vardır,
Yaşılında ruhumun təmizlik rəngi vardır,
Səkkizguşəli ulduz, **hilaldır nur** çırağı,
Azərbaycan bayrağı!

Uğrunda **fəda** getdi çox **ərər**, çox ərənlər,
"Haqq məndədir!" –
Söyləyib haqqa yol göstərənlər,
Azadlığın naminə ölümə döş gərənlər,
Əyilməzdir, məğrurdur Rəsulzadə sayağı,
Azərbaycan bayrağı!

Səcdənə durdum sənin, etdim **biət**, – sənindir,
Dünyaya sülh **hayqıran** ən xoş niyyət sənindir!
Bir **kərə** yüksəlmişən, **əbədiyyət** sənindir,
Yüksəl, ucal, dalğalan, ey bayraqlar bayrağı,
Azərbaycan bayrağı!!!
Azərbaycan bayrağı!!!

- Şair "Adıntək çox uludur Vətənin pak torpağı" sözləri ilə nəyə işarə etmişdir?
- Dövlət bayrağımızın rəngləri şeirdə necə mənalandırılıb?
- Vətən uğrunda, azadlıq yolunda özünü fəda edənlər şeirdə necə xatırlanıb?
- "Bir kərə yüksəlmişən, əbədiyyət sənindir" misrasında müəllifin hansı niyyəti ifadə edilmişdir?

SÖZLƏR TANIŞ- DIRMI?

- müjdə
- ər (ərənlər)
- ulu
- pak
- zəfər
- çələng
- hilal
- nur
- səcdə
- biət
- hayqırmaq
- iftixar
- zirvə
- əbəd
- kərə
- vüqar
- ruzi
- fəda

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- Şeirdə yurd sevgisi, vətən həsrəti ifadə edilib.
- Şeirdə əsas fikir ölkəmizin təbii sərvətlərlə zəngin olması ilə bağlıdır.
- Şeirdə vətənimizin tarixən qədim olması xatırladılıb.
- Şeirdə yalnız dövlət bayrağımız tərənnüm edilib.
- Əsərdə daha çox ölkəmizin gələcəyi barədə danışılıb.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- Şeirdə Vətənə sonsuz məhəbbət ifadə olunub.
- Vətən uğrunda qurban gedənlər hörmət və iftixarla xatırlanıb.
- Dövlət bayrağının rəngləri şərh edilib.
- Dövlət bayrağımızın əbədiyyətinə inam ifadə edilib.
- Vətənimizin qəhrəmanlıqla dolu olan keçmişi yada salınmayıb.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Şeirin məzmununa aid iki sual və onlara cavab hazırlayın.
2. Əsərdə müəyyənləşdirdiyiniz bədii təsvir vasitələrini cümlələrdə işlədin.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən bir neçəsini cümlələrdə işlədin. Cümlələrdə şeirlə bağlı fikirlərinizi ifadə etməyə çalışın.
2. Mövzulardan birini seçib yığcam yazılı təqdimata hazırlaşın.
 - a) Şeir mənə hansı yeni hiss və düşüncə yaratdı.
 - b) Şeir mənə oxuduğum hansı əsəri xatırlatdı.
 - c) Əsərdə hansı misralar mənə daha çox həyəcanlandırırdı.
3. İşinizin nəticəsini müzakirə edin. Çıxışlara münasibət bildirin.

II DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Aşağıdakı tövsiyələrə əməl etməklə şeirin mövzusunu müəyyən etməyə çalışın:
 - şeirin hər beş parçasında ifadə olunmuş fikirlərin arasındakı əlaqələri müəyyənləşdirin;
 - əsərdə deyilənlərə hansı parçada və necə yekun vurulduğunu aydınlaşdırın.
2. Şeirin müəllifi haqqında sizdə aydın təsəvvür yarandı. Aşağıdakı tövsiyələri də nəzərə alaraq onun haqqında fikrinizi əsaslandırın:
 - müəllifin doğma yurduna münasibəti;
 - vətəninə keçmişi, bu günü və gələcəyi haqqında düşüncələri.
3. Şeirdə işlənmiş təsvir vasitələrinin bədiiliyin artmasına verdiyi töhfəni izah edin.

Təsvir vasitələrinin işləndiyi misralar	Bədiiliyin artmasına təsiri

4. Şeirdə ifadə olunmuş əsas fikri – ideyanı müəyyənləşdirin. Aşağıdakı fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı əsaslandırmağa çalışın.

Əsərin əsas ideyası hansıdır?

Təşəxxüs peşmançılığa səbəb olur.

Həsəd, paxıllıq insana başucalığı gətirməz.

Səhvini anlayıb, peşmançılıq hissi keçirənləri bağışlamaq olar.

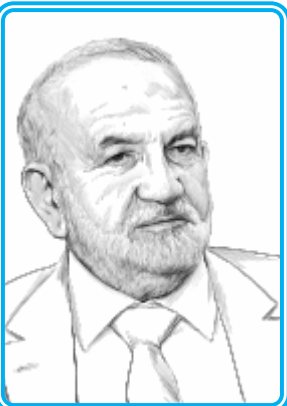
Nə üçün belə düşünürsünüz?

Sizin variantınız

II YARADICI İŞ

1. “Vətənimə niyə sevirəm” mövzusunda yığcam esse yazın.
2. Yazılardan nümunələri dinləyin və müzakirə edin.

TƏTBİQ • ÜMUMİLƏŞDİRMƏ



Məmməd İsmayıl
(1939)

Yaradıcılığa çox tez başlayan Məmməd İsmayıl dərin məzmunlu, səmimi şeirləri ilə həm yaşlı nəslin, həm də gənclərin rəğbətini qazanmış, Azərbaycan poeziyasının xarici ölkələrdə tanınmasında böyük xidmətləri olmuşdur.

Qəzənfər Paşayev

VƏTƏN SEÇİLMƏZ

(ixtisarla)

Yadasalma • Vətənimizə həsr edilmiş şeirlərdən hansını xatırlayırsınız?
Onda diqqətinizi daha çox çəkən nə olub?

1 OXU • ANLAMA

1. Şeiri oxuyun
2. İlk təəssüratınızı bölüşün.
3. Şeirin məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın. Bunun üçün dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni nəzərdən keçirin.

Dostu bu dünyada seçib taparlar,
Dost-düşmən seçilər, Vətən seçilməz.
Qayanı yonarlar, dağı çaparlar,
Dağ-qaya kiçilər, Vətən kiçilməz.

Ürəyin Vətənin önündə zərrə,
Andını dəyişməz şöhrətlə, zərlə.
Vətənin yolunda candan keçərlər,
Keçilməz qaladır, Vətən keçilməz.

Göyləri uludur, Günəşi uca
Yerləri gözü, könlünü açar.
Ağacı böyüyüb kökündən qəçar, –
Ha qəçar, kökündən ayrılı bilməz.
Dost-düşmən seçilər, Vətən seçilməz,
Dağ-qaya kiçilər, Vətən kiçilməz.
Keçilməz qaladı, Vətən, keçilməz.

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Yazdığınız sualları və cavablarınızı müzakirə edin.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Kiçik qruplarda iş.

I qrup:

Şeirdə tanış olmayan sözlərin mənasının aydınlaşdırılması və cümlələrdə işlədilməsi.

II qrup:

Şeirnin ilk dörd misrasında ifadə olunmuş fikrin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

III qrup:

Şeirdəki növbəti dörd misranın ifadə etdiyi mənanın aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

IV qrup:

Şeirnin son altı misrasında əksini tapmış fikirlərin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

V qrup:

Şeirdə bədiiliyin artmasına töhfə verən vasitələrin nümunələr göstərilməklə yığcam yazılması.

2. Yazılı qeydlərin əsasında təqdimatların edilməsi.

3. Təqdimatların müzakirəsi.

IV MÜZAKİRƏ

1. Müzakirədə aşağıdakı tələbləri əhatə etməyə çalışın:

- a) Şeirnin mövzusu nədir.
- b) Əsəri maraqlı edən cəhətlər hansılardır.
- c) Əsərin əsas ideyası nədir.
- d) Şeir vətən haqqındakı təsəvvürünü yeni nə əlavə etdi.

2. S.Abdullanın “Azərbaycan bayrağı” şeiri ilə M.İsmayılın “Vətən seçilməz” şeirini cədvəldəki suallardan da istifadə etməklə müqayisə edin.

Müqayisə olunan əsərlər

S.Abdulla. AZƏRBAYCAN BAYRAĞI / M. İsmayıl. VƏTƏN SEÇİLMƏZ

Əsərlər hansı mövzuda yazılıb?	Onlar üçün ortaq olan hissə və düşüncələr hansılardır?	Müəlliflərin vətənlə bağlı hansı arzuları ifadə olunub?	Maraqla oxunmalarına səbəb nədir?	İdeyaları oxşardımı?

3. Müzakirədə fəal iştirak edin.



Nəbi Xəzri
(1924-2007)

O, şeirimizə dağların vüqarını, zirvələrin ucalığını, dənizlərin genişliyini, baharın, qarın, çiçəklərin, insan qəlbinin gözəlliyini gətirmişdir.

Məmməd Arif Dadaşzadə

İSTİQLAL MARŞI

(ixtisarla)

Yadasalma • Vətənimizə həsr olunmuş şeirlərdən birini və ondakı başlıca fikirləri xatırladın.

I dər

I OXU • ANLAMA

1. Şeiri oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Şeirdə diqqətinizi ilk cəkən nə oldu?
- Hansı misra, yaxud bəndlərdəki fikirlər sizə daha çox təsir etdi? Nə üçün?
- Şeirin sizdə yaratdığı ovqatı izah etməyə çalışın.

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə əsəri yenidən mütaliə edin.

Göz açdığım qədim torpaq
Dayağımsan sən dünyada.
Doğma anam, ey mehriban,
Ey qəhrəman Azərbaycan!

Addım-addım qucağından
Odlu sellər çağlasa da,
Həsət qaldın sən işığa,
Zaman-zaman, Azərbaycan!

Yadellilər damla-damla
Al qanını sordu sənin,
Kimlər sənin göz dikmədi
Torpağına, Azərbaycan!

Bayrağını endirdilər,
Ancaq özün əyilmədin,
Alqış bu gün o uçan
Bayrağına, Azərbaycan!

- Şair Vətənə necə, hansı adla müraciət edir?
- Müəllif Azərbaycanı qəhrəman adlandırmaqda haqlıdır mı? Nə üçün?

Səhər kimi cavan sənsən,
Tarix kimi qoca sənsən.
Fatehləri diz çökdürən
Vüqarımsan, Azərbaycan!

Səhərlərin qoy açılısın,
Təzə nurlu bahar ilə,
Gələcəyə mərd addımla
Uğurla get, Azərbaycan!

Şəhidlərin al qanından,
Lalə açmış yollar ilə,
İstiqlalın sabahına
Qürurla get, Azərbaycan!

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- çağlamaq
- fateh
- istiqlal

- Şeirin ikinci bəndində ifadə olunmuş fikri necə izah edərsiniz?
- Yadellilərin Vətənimizə münasibəti üçüncü bənddə necə xatırladılıb?
- "Bayrağını endirdilər" sözləri ilə şair nəyə işarə edir?
- Vətənimizin keçdiyi tarixi yol şeirdə necə əks olunub?
- Müəllif vətəni ilə bağlı hansı arzularını ifadə edib?

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Şeirdə Azərbaycanın tarixən qədim olduğu xatırladılır.
- B) Bütün bəndlərdə müstəqillik ideyaları əks olunub.
- C) Azərbaycanın daim əmin-amanlıq içində yaşadığı xatırladılıb.
- D) Azərbaycanın həmişə öz sərvətinə sahib olduğu yada salınıb.
- E) Şeirin bütün bəndlərində fərəh və qürur hissləri ifadə edilib.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Şair vətəninin qəhrəmanlıqla dolu olan keçmişi ilə fəxr edir.
- B) Azərbaycanın keşməkeşli tarixi xatırladılır.
- C) Azərbaycanın dövlət müstəqilliyinə qəsd edildiyi yada salınır.
- D) Şair vətəninin gələcəyi ilə bağlı arzularını ifadə etmişdir.
- E) Əsərdə ölkəmizin təbii gözəlliyinin təsvirinə diqqət yetirilmişdir.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Şeirin məzmununa aid ikidən az olmayaraq sual və onlara cavab yazın.
2. Əsərdə işlənmiş bədii təsvir vasitələrini cümlələrdə işlədin. Yazdığınız cümlələrin şeirin məzmunu ilə əlaqəli olmasına çalışın.
3. Nəticəni müzakirə edin. Çıxışlara münasibət bildirin.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

Aşağıdakı tapşırıqlardan birini seçib işləyin.

1. Yazılı qeydlər əsasında şifahi təqdimata hazırlaşın.
Şeir vətənimiz haqqında bildiklərimə yeni nə əlavə etdi.
2. Şeirdən seçdiyiniz iki bəndi nəsrə çevirib, məzmununu danışın. Həmin bəndləri seçməyinizin səbəbin izah edin.
3. Çıxışlara münasibət bildirin.

II DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Şeirin mövzusunı müəyyən etməyə çalışın. Təvsiyələrə diqqət edin:

- şeir bütünü bəndlərini yenidən nəzərdən keçirin;
- onlarda ifadə olunmuş fikirlərin hansı obyektə – nəyə aid olduğunu müəyyən edin;
- həmin obyektin nəyə görə önəmli olması üzərində düşünün.

2. Əsər onun müəllifi barədə sizdə müəyyən təəssürat yaratdı. Aşağıdakı təvsiyələrə əsaslanmaqla onun haqqında təəvvürünüzü səsləndirin:

- vətənin keçmişi, taleyi haqqında düşüncələri;
- xalqın azadlığına, ölkəsinin müstəqilliyinə münasibəti;
- vətənin gələcəyi ilə bağlı arzuları.

3. Şeirdə işlənmiş təsvir vasitələrinin bədiiliyin artmasında rolunu izah edin.

Təsvir vasitələrinin işləndiyi misrələr	Bədiiliyin artmasında onların rolu

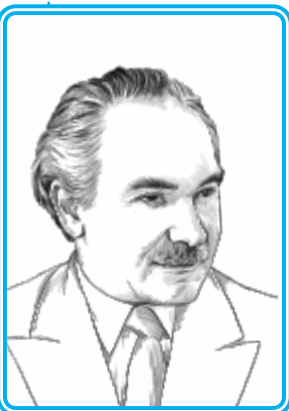
4. Şeirdə ifadə olunmuş əsas fikri – ideyanı müəyyənləşdirin. Cədvəldəki fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı əsaslandırmağa çalışın.

Fikirlərdən hansı əsərin ideyası kimi qəbul edilə bilər?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Sizin variantınız
Sınaqlardan üzəgə çıxmış vətənimizlə fəxr edə bilərik.		
Şəhidlərimizin canı, qanı hesabına varlığını, müstəqilliyini qoruyub saxlayan Azərbaycan hər cür alqışa layiqdir.		
Azərbaycan öz azadlığı, müstəqilliyi yolunda inamla irəliləməlidir.		

II YARADICI İŞ

1. Şeirə əlavə edilməsini məqsəduyğun saydığınız fikirləri qısaca yazın.
2. Yazdıqlarınızla bağlı fikir mübadiləsi və müzakirə aparın.

TƏTBİQ • ÜMUMİLƏŞDİRMƏ



Mikayıl Rzaquluzadə
(1905-1984)

Onun əsərləri balacaları maraqlı məzmununa, gözlənilməz sonluğuna, dilinin şirinliyinə görə cəlb edir. Yazıcının vətənimizin keçmişinə, dogma təbiətimizə həsr etdiyi əsərlər bu gün də sevilə-sevilə oxunur.

İlyas Əfəndiyev

AND

(ixtisarla)

Yadasalma • Vətənimizə həsr edilmiş çoxlu şeirlə tanış olmusunuz. Onlardan hansını xatırlayırsınız?

I DƏRS • II OXU • ANLAMA

1. Şeiri oxuyun.
2. İlk təəssüratınızı müəyyənləşdirdiyiniz suallar əsasında bölüşün.
3. Şeirin məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

I

Azərbaycan, ey ana,
Dinlə, ey əziz Vətən!
Milyonlardan biriyəm,
Bir əsgər oğlunam mən.
Müqəddəs torpağında
Bir qovaqtək bitmişəm,
Səndən qüvvət alaraq,
Boya-başa yetmişəm.

II

Azərbaycan, ey vətən,
Sən mənimsən, mən sənin,
Boynumuzda haqqı yox,
Minnəti yox kimsənin.
Bizimdir bu əyilməz,
Başı vüqarlı dağlar,
Qırqovullu meşələr,
Durna gözlu bulaqlar.

III

And olsun anaların
O saf, təmiz südüne!
And olsun babaların
Müqəddəs öyüdünə!
Vətən qurbanlarının
Saf qanına and olsun!
Elimin pak, ləkəsiz
Vidənə and olsun!
Qoymarıq bu ana yurd,
Əziz Vətən torpağı
Ola yadlar, yağılar
Ayağının tapdağı!

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Yazdığınız sualları və cavablarınızı müzakirə edin.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Kiçik qruplarda iş.

I qrup:

Şeirdə tanış olmayan sözlərin mənasının aydınlaşdırılması və cümlələrdə işlədilməsi.

II qrup:

Şeirdə işlənmiş təsvir vasitələrinin müəyyənləşdirilməsi və bədiiiliyin artmasına verdiyi töhfənin izah edilməsi.

III qrup:

Şeirnin ilk parçasında ifadə olunmuş fikrin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

IV qrup:

Şeirnin ikinci parçasının ifadə etdiyi mənanın aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

V qrup:

Şeirnin üçüncü parçasında əksini tapmış fikirlərin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

2. Yazılı qeydlərin əsasında təqdimatların edilməsi.

3. Təqdimatların müzakirəsi.

IV MÜZAKİRƏ

1. Müzakirədə aşağıdakı tələbləri əhatə etməyə çalışın:

- a) Şeirnin mövzusu nədir.
- b) Əsəri maraqlı edən cəhətlər hansılardır.
- c) Əsərin əsas ideyası nədir.
- d) Şeir vətən haqqındakı təsəvvürünü yeni nə əlavə etdi.
- e) N.Xəzrinin “İstiqlal marşı” şeiri ilə M.Rzaquluzadənin “And” şeirini cədvəldəki suallardan da istifadə etməklə müqayisə edin.

Müqayisə olunan əsərlər

N.Xəzri. İSTİQLAL MARŞI / M.Rzaquluzadə. AND

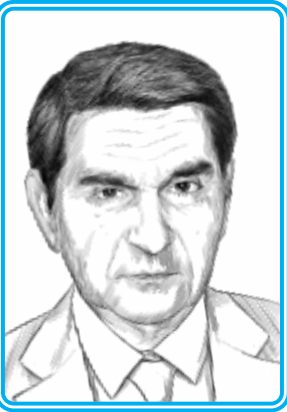
Əsərlər hansı mövzuda yazılıb?	Onlar üçün ortaq olan hiss və düşüncələr hansılardır?	Müəlliflərin vətənlə bağlı hansı arzuları ifadə olunub?	Maraqla oxunmalarına səbəb nədir?	İdeyaları oxşadırmı?

2. İşlərinizin nəticəsini müzakirə edin.



Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda dərsləyinizdə E.Zeynallının “Tənha nar ağacı” əsərini oxuyun. Dərinləşdirilmiş oxu əsərdə əks olunmuş hiss və düşüncələri, hadisələrin mahiyyətini dərinlənən duymağınıza əhəmiyyətli təsir edəcəkdir.



Eyvaz Zeynalli
(1950)

"Qarabağ mövzusu yaradıcılığımın ana xəttini təşkil edir. Talan edilən yurdumuz, qaçqın həyatı yaşayan qarabağlıların taleyi məni həmişə düşündürüb. Gördüklərimi, hiss və düşüncələrimi "Qarabağ hekayələri" kitabımda əks etdirməyə çalışmışam".

TƏNHA NAR AĞACI

Yadasalma • Qarabağ müharibəsinə aid oxuduğunuz bir əsəri və onun sizə daha çox təsir edən epizodunu yada salın.

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Hekayəni oxuyun.
2. Təəssüratınızı aşağıdakı sualların əsasında bölüşün.
 - Əsər sizə maraqlı gəldimi? Nə üçün?
 - Onda təsvirlərdən hansını anlamaq sizin üçün çətin oldu?
 - Obrazlar haqqında sizdə hansı təəssürat yarandı?
3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütaliə edin.

İl quraqlıq gəlmişdi; dağların başını örtən nazik qar örpək Novruz bayramından bir neçə gün keçmiş əriyib torpağa hopmuşdu. Yaz aylarında daşqını, selləri ilə ad çıxaran kiçik dağ çaylarının səsi öz içində boğulmuşdu. Yazın leysan yağışları yoxa çəkilməmişdi. Günəşin şüaları torpağı qovurduqca təzəcə baş qaldıran cücərtilər susuzluqdan can verirdi. Kiçik meyvələri budağında quruyan ağaclar yarpaqları xəzələ döndükcə sanki yasa batırdı. Havaların belə keçməsi insanların əhvalını əməlli-başlı korlayırdı. Tez-tez rayonlara, yer-yurdlarından qaçqın düşmüş qohumlarına baş çəkməyə gedən İlqar bu mənzərələri seyr etdikcə **darılır**, qaşqabağı açılırdı. "Nə qədər quraqlıq keçsə də, cənnətdir indi bizim yerlər... həsrət qalmış yurdumuzun gözəlliklərinə" – xəyalından dönə-dönə keçirir, köksünü ötürürdü...

- Quraqlığın təbiətə, insanlara təsiri necə təsvir edilmişdir? O sizdə hansı təəssürat yaratdı?
- "Yaz aylarında daşqını, selləri ilə ad çıxaran kiçik dağ çaylarının səsi öz içində boğulmuşdu" cümləsindəki fikri necə başa düşdünüz?

Sevimli müəllimlərinin **tövsiyəsi** ilə bitirdiyi universitetdə qalıb işləsə də, nə gündüzlər, nə də gecələr rahat ola bilirdi. Doğulub boya-başa çatdığı dağlar, kürsülü evləri tez-tez yuxularının qonağı olurdu. Su quyusunun yanında öz əlilə əkdirdi körpə nar ağacının nazik, kövrək yarpaqlarını xəyalında o qədər tumarlayırdı ki... Sonuncu dəfə isə yuxusuna girən kəndləri, atasının uyuduğu qəbiristanlıq ona elə aydın göründü ki, bu, gənc müəllimi yerindən oynatdı. İndi onu nə rahat yataq, nə universitet həyatı, nə də quracağı **karyera** maraqlandırır.

Həmin gecə İlqar səhərin açılmasını səbirsizliklə gözlədi. Dan yeri sökülər-sökülməz yerindən qalxıb əl-üzünü yudu. Üst-başını səliqəyə saldı. Onun bütün hərəkətlərini izləyən Səlminaz xanım təəccübünü gizlətmədi:

– Səhər erkən xeyir ola, oğul? Bu nə təmtəraqdır, iclasınız var?

İlqar gülümsündü, mülayim səslə:

– Ana, vacib görüşə gedirəm, bu gün hərbi komissarlığa dəyməliyəm, – deyəndə ananın ürəyi qopdu:

– Oğul, müharibə başlayır?

– Yox, amma əvvəl-axır başlamalıdır da... Hərbçi olmağa qərar verdim, ana.

– Bəs işin, gələcək karyeran?

– Torpağı tapdaqda olan alimin nə işi, nə də karyerası olar.

Səlminaz məhəbbət yağan gözlərini oğlunun üzündən ayıra bilmədi, dərinə köks ötürüb:

– Tanrım nəzərlərini üstündən əskik eləməsin, bala, – dedi.

Çox keçmədi ki, leytenant rütbəli İlqar Əhmədli N saylı hərbi hissəyə göndərildi. O elə ilk gündən ekipaj komandiri kimi xidmətə başladı...

Dözülməz istilər cəbhənin Füzuli bölgəsindən keçən ön xəttində xidmət edən əsgərlərin işini xeyli çətinləşdirmişdi. Nə qədər gənc, güclü olsalar da, günlərlə davam edən şiddətli istilər bəzən onları da təntidir, haldan-halə salırdı. Günorta saatlarında yanar **kürə** kimi dolanbac səngərlərin üzərindən asılaraq od ələyən Günəş sanki bu say-seçmə oğulların iradəsini sınağa çəkirdi...

Ekipaj komandiri İlqar Əhmədli səngərdən kənara çıxmır, əsgərləri ilə bərabər keşik çəkirdi. Səngər boyu gözlərini qarşı tərəfə zilləyən əsgərlərin dözülməz istidən şikayətlənməməsi, bir sərin daldanacaq arzulanması bəzən onu kövrəltsə də, sinəsi qürurla qabarırdı...

O, baxışlarını səngər boyu düzülən əsgərlərindən ayıraraq durbinlə qarşı tərəfi müşahidə elədi: adətən, güclü istilər zamanı başını qoruyan düşmən tərəfdə açıq-aşkar canlanma duyulurdu.

- İlqar haqqında ilk təəssüratınız nə oldu?
- Onu narahat edən nə idi? Yuxularında daha çox nə görürdünüz?
- İlqarın qəti qərara gəlməsinə səbəb nə oldu?
- Ön xətdə xidmət edən əsgərlər nədən əziyyət çəkirlər?
- Ekipaj komandiri İlqar Əhmədlinin tabeliyində olan əsgərlərə münasibəti necə idi?
- Düşmənin növbəti hücumunun qarşısı necə alındı?
- İlqar qərargah rəisinə nə barədə danışdı: İşğaldan az əvvəl onların kəndlərində vəziyyət necə olmuşdu? Uşaqları, böyükləri qorxuya salan nə idi? Kəndin müdafiəçiləri kimlər idi?



Komandir durbini gözündən çəkmədən dedi:

– Düşmən tərəfdə canlanma var, sərvaxt olun, silahları hazır vəziyyətə gətirin. İstənilən an atəş açıla bilər.

Komandir səhv eləməmişdi: bir neçə dəqiqədən sonra düşmən pulemyotları aramsız atəş açmağa başladı, ardınca isə minaatanlar işə düşdü. Səngərin lap qarşısına düşən minalar partlayır, qəlpələr ölüm saçırdı. İlqar bilirdi ki, mina yağışının ardınca düşmən piyadaları hücumə keçəcəklər. Komandir qərargahla əlaqə saxladıqdan sonra əmr verdi:

– Güllə məsafəsinə çatana qədər düşmən irəli buraxılacaq.

Doğrudan da, qarşı tərəfdən cavab almayan düşmənlər çox keçmədən səngərdən çıxdılar, əvvəl ehtiyatla, sonra isə sürətlə irəli şığıdılar. Komandirin işarəsi ilə silahlar işə düşdü, öndə gələnlərin əksəriyyəti yerə sərilirdi. Qalanlar isə minaların açdığı çalalara sindilər. Hücum uğurla dəf edilmişdi: əsgərlərin üzündə xoş bir ifadə görünürdü.

Ertəsi gün İlqar Əhmədlini qərargaha çağırıdılar. Nə üçün çağırıldığını bilməyən zabit bir qədər həyəcanlıydı. Qərargah rəisi polkovnik Nağıyev otağa daxil olan bu ucaboy, yaraşıqlı zabiti diqqətlə süzərək:

– Əyləşin, – dedi.

İlqar əyləşdi. Polkovnik əlindəki qələmin arxası ilə stolu astaca döyəcəliyib soruşdu:

– Demək, universitetdə müəllim idiniz.

– Bəli, cənab polkovnik.

– Hm... Hərbi xidməti seçdiniz və karyeranızı qurban verdiniz?

– Elədir ki var.

– Bəs nə üçün hərbi xidmətə gələrkən israrla bu bölgəyə göndərilməyinizi istəmişsiniz?

İlqar susdu, qərargaha gələrkən keçirdiyi həyəcan tamamilə yox olmuşdu, indi onun gözlərinin qarşısında yaxın keçmiş canlanırdı...

1993-cü ilin isti yay günləri bir-birini əvəz edirdi. İki il idi ki, kənd qorxu, səksəkə içində yaşayırdı. Elə gün olmurdu ki, kənd mərmisi atəşinə tutulmasın. Bir neçə günün içində top mərmiləri altı evi yerlə-yeksan eləmişdi. Ölənlərin arasında məktəblilər, lap kiçik yaşlı uşaqlar da vardı.

İlqar danışıqına ara verdi: “Bunları danışmağa nə ehtiyac var ki!?!.” – fikrindən keçirdi. Bunu hiss eləyən qərargah rəisi mehriban səslə:

– Danışın, necə olubsa, hamısını söyləyin, – dedi.

Şahidi olduğu hadisələr çox sürətlə, bəzən də əlaqəsiz şəkildə yaddaşında təzələnəndə leytenant özünü ələ almağı bacardı. Xatırladı ki, məktəbdə dərslərə tez-tez ara verilirdi. Partlayış səsi eşidən kimi müəllimlər əl-ayağa düşür, ilk növbədə aşağı sinif şagirdlərini təhlükəsiz yerə aparmağa çalışırdılar. Gecələr yuxudan qışqıraraq ayılan uşaqlarını valideynlər məktəbə qorxa-qorxa göndərirdilər.

Kənddə yaradılan könüllü müdafiə dəstəsinin cəmi dörd avtomatı varıydı. Dövlət adamları iki il əvvəl qapı-qapı gəzib ov tüfənglərini yığmışdılar... İnsanlar hər gün bizim həyatımızda toplaşır, kəndin sayılan-seçilən ziyalıları olan Mürsəl müəllimin – atamın məsləhətlərini dinləyir, silah olmasa da, gənclər yalın əllə postlara yollanırdılar. Atamın səyi ilə sonralar səkkiz avtomat və on iki əl qumbarası da tapılmışdı.

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- darılmaq
- tövsiyə
- kürə
- karyera
- post

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Güclü quraqlıq təbiətə ziyan vurur, insanlara əziyyət verir.
- B) Günlərini səfərlərdə keçirən İlqar üçün havanın necə keçməsinin fərqi yoxdur.
- C) Onun hərbi xidmətə getmək arzusunu anası narazılıqla qarşılayır.
- D) Taqım komandiri dözülməz istilərin əsgərləri ruhdan salacağını düşünür.
- E) Əsgərlərimiz düşmənin növbəti hücumunun qarşısını çətinliklə alırlar.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Kəndlərdə yaradılan özünümüdafiə dəstələri düşmənin böyük uğur qazanmasına imkan vermir.
- B) İşğal edilmiş torpaqlarımızın azad edilməsi arzusu İlqarın orduya getməsinə səbəb olur.
- C) Taqım komandiri əsgərlərini sevir, onların qayğısına qalır.
- D) İlqar Əhmədli doğma yurdlarına yaxın yerlərdə xidmət etməyi arzulayır.
- E) Qərargah rəisi taqım komandirini hücum əmri vermək üçün dəvət etmişdi.

III NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimata hazırlaşın. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən istifadə edin.

- a) İlqar Əhmədli obrazında diqqətimi cəlb edən başlıca cəhətlər nə oldu.
- b) Qarabağ hadisələri ilə bağlı yeni nə öyrəndim.

2. Çıxışlara münasibət bildirin.



Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda əsərin ardını oxuyun. Ondakı mühüm mətləbləri müəyyənləşdirməyə çalışın.

II DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Əsərin ardını oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Əsərin davamı maraqlı oldumu? Nə üçün?
- Düşmənlə bağlı təəvvürünüz zənginləşdimi?
- Obrazlar haqqında təəssüratınıza yeni nə əlavə olundu?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Hekayənin davamı

Avqustun ortaları idi. Səksəkəli günlər bir-birini əvəz edirdi. Hər gecə posta gedən atam cümə axşamı evdə qalmışdı, heç özündə deyildi, elə bil nəse itirmişdi. Səhər tezdən həyətdə gəzir, sevə-sevə saldıqı bağçanı, əkdii meyvə ağaclarını diqqətlə nəzərdən keçirirdi...

Axşamayaxın atam məni qonaq otağına çağırırdı, əlini kürəyimdə, saçlarımda gəzdirdi, aram-aram danışmağa başladı:

– Anandan, bacından muğayat ol. Mən sənə inanıram, bilirəm ki, ağıllısan, həm də axı böyük kişi olmusan...

Bunlar onun mənə dediyi son sözlər idi...

Həmin gecə şiddətli atışma oldu. Kənddə bütün gecəni bir nəfər də gözlərini yummadı. Rayon mərkəzindən polislər gələnə qədər kəndimiz düşmənin qarşısında dağ kimi dayandı, onlar postlarımıza yaxın düşə bilmədilər. Kömək gələndən sonra düşmənin hücumu dayandırdı.

Hava işıqlaşmamış postdan yaralıların və ölənlərin olması barədə xəbərlər gəlməyə başladı. Hamımız çarəsiz idik, nə edəcəyimizi bilmir, **doqqazlardan**, yollardan yığışmırıq.

İlk gətirilən yaralı çiyinə çalın-çarpaz sarğı qoyulmuş qonşumuz Əkbər əmiydi. Çox qan itirdiyi üçün rəngi ağappaq olmuşdu. Onun pıçıltı ilə: “Heyif Mürsəl müəllimdən”, – sözlərini eşidən qadınlar şivən qopartdılar...

Bütün kəndlərdən atamın dəfninə gələnlər vardı. Amma onların heç biri mənə atasızlığımı unutmura bilmirdi. Yeganə təsəllim onunla birlikdə dolaşdığım, hər daşında, ağacında atamın söz sığalı qalan yerlər idi...

Bir neçə gündən sonra – avqustun 23-də qaçqın həyatımız başladı. Çox acı çəkdik, amma bir gün də doğma kəndimizi unutmadım. Cənab polkovnik, Vətənin obaş-bubaşı olmaz, amma bu yerlərin hər dağı, daşı mənə tanışdır, bütün giriş-çixışları tanıyıram, çünki elə bir yer

- Atası İlqara nəyi tövsiyə etdi? Sizcə, ata buna nə üçün ehtiyac duyur?
- Kəndin adamları düşmənin hücumunun qarşısını necə aldılar?
- Mürsəl müəllimin ölümü necə qarşılandı?
- İlqarın komandiri olduğu taqım təlimlərdə necə iştirak edirdi?
- İlqar Əhmədlinin qərargah rəisi ilə görüşü necə bitdi?

olmayıb ki, atam mənə göstərməmiş olsun. Bu səbəbdən hərbi xidmət üçün buranı seçdim...

İlqar Əhmədli sözünü bitirib qərargah rəisinin üzünə baxdı.

O, razılıqla başını tərpətdi:

– Bizim bu torpaqları yaxından tanıyan hərbiçilərə böyük ehtiyacımız var. İndi öz təqımına get, vaxtı gələndə sənə verdiyin bilgilərdən yetərincə istifadə edəcəyik...

İlqar Əhmədli qərargaha gələrkən nə qədər həyəcanlıydısa, indi bir o qədər sakit idi. İçindən gələn bir səs ona astadan pıçıldaırdı: lap yaxınlarda nəsə baş verəcək, doğma yurda aparən yollarda yaşıl işıq yanacaq...

Hərbi hissədə aramsız təlimlər davam edirdi. İlqar Əhmədlinin təqımı həmişə fərqlənir və komandanlığın təşəkkürünü qazanırdı. Belə anlarda o deyirdi:

– Bizim təlimlərdə fərqlənməyimiz təşəkkür almağa görə deyil, torpaqlarımızın azadlığı üçündür. Nə günəşin istisi, nə payızın çiskini, nə də qışın sazağı bizi qorxudacaq. Biz qisasımızı elə almalıyıq ki, düşmən bunu ömrü boyu unutmasın, bir də bizə qarşı çıxmağa cəsəət etməsin...

Son günlər yüksək rütbəli zabıtlərin hərbi hissəni ziyarət etməsi, müxtəlif tapşırıqların verilməsi tezliklə nəyinsə başlanacağına işarə idi. Bunu bütün şəxsi heyət anlayırdı...

- Təbəliyində olan təqımın təlimlərdə fərqlənməsini İlqar Əhmədli necə dəyərləndirir?
- Briqada komandiri İlqarı görüşə nə məqsədlə dəvət etmişdi?
- Ordumuz ilk hücumunda hansı ərazilərimizi azad etməyə başladı?
- İlqar doğma kəndlərində, öz həyətlərində hansı mənzərələrlə rastlaşır? Sizcə, o, həmin anlarda hansı hisslər keçirir?



Sentyabrın sərin mehi yayın nəfəs kəsən istisini xeyli yumşaltmışdı. Təkam-seyrək görünən ağacların bəzisi sarı sığalarını qulağından assa da, bəziləri zümrüd donunu dəyişməyə tələsmirdi. Aramla əsən külək budağından qopan xəzəlləri səngərə tərəf qovanda İlqarın yadına xəzanı vaxtsız gələn öz bağları düşürdü. Özü də bilmədən ünvanı bəlli olmayan suallar verirdi: “Buna nə vaxt son qoyulacaq?” “İntiqam anı nə vaxt yetişəcək?” Belə anlarda o, dərinləndən köks ötürür, bəzən hissə qapılsa da, doğma torpaqlara qayıdacaqlarına inanırdı...

– Cənab leytenant, sizi gözləyirlər! – yaxınlaşan əsgərin səsi İlqarı düşüncələrdən ayırdı. O, tələsik səngər boyu irəlilədi. Təpənin ayağında rəngi torpaqdan seçilməyən bir maşın onu gözləyirdi. Yarım saatdan sonra o, briqada komandirinin yanında idi. Komandirlə söhbəti çox qısa oldu.

– Kəndinizin yerləşdiyi ərazini, qonşu kəndləri xatırlayırsanmı? Kəndinizdən Araz çayına qədər məsafə neçə kilometr olar?

O yerlər hər gün İlqarın gözləri qarşısında canlanırdı. İndi sanki oraları görmüş kimi, hər şeyi yerli-yataqlı danışmağa başladı. Kəndlərin adını, rayon mərkəzinə gedən yolları bir-bir xatırlatdı. Leytenant danışdıqca qarşısındakı xəritəyə, kəşfiyyatın hesabatlarına diqqətlə baxan komandir eşitdiyi məlumatların dəqiqliyinə heyrlənirdi... O, sonda gülümsəyər baxışlarla zabiti süzüb razılıq əlaməti olaraq başını tərpətdi...

Tələsmədən stuldan qalxan briqada komandiri əlindəki qovluğunu dəmir səyfə qoyub İlqara tərəf çevrildi, indi onun üz-gözündən mehribanlıq yağırıdı:

– Növbətçinin yanında ol, arxanca gələcəklər, tankçaların sənə ilə söhbəti var, – dedi.

İlqar hərbi qaydada təzim edib, qapıdan çıxdı. İşıqları yanıb-sönən iri bir cihazın qarşısında oturan növbətçi əli ilə küncdəki stulu göstərdi, bu, “otur, gözlə” demək idi. Həyəcandan İlqarın ürəyi çırpınır, gicgah damarları şiddətlə atırdı. Fikirlər beynində bir-birini qovurdu: “Bəli, zaman yetişib. İntiqam, qisas alacağımız gün yaxındadır... Görünür, o yerləri görmək qismətimdə varmış...”

Gözəl sentyabr səhəri açılmışdı. Göyün üzü tərtəmiz, hava sərin idi. Amma bütün bunları duyan yoxuydu. Uzaqvuuran topların səsi aləmi başına götürmüşdü. Tanklardan atılan mərmilərin çıxardığı səs vahimə yaradırdı. Artilleriya atəşindən sonra ordumuz Araz çayı

boyunca hücum əmri aldı. Tankların arxasınca irəliləyən piyadalar atəşə ara vermirdilər.

Mahmudlu kəndinə ilk girən İlqarın taqımı oldu. Bu, elə qəfil baş verdi ki, qaçmağa macal tapmayan düşmən əlbəyaxa döyüşü də uduzdu və xeyli canlı qüvvə əsir alındı.

İlqar doğma kəndlərini tanıya bilmədi: hər tərəf xarabazara çevrilmişdi. Salamat qalmış bircə bina da yoxuydu. Sökülmüş evlərin daşları bir-birinə qarışmışdı. Həyətləri qamış basmış, bir-birinə keçən qurumuş otlar bütün cığıruları örtmüşdü. İri tut bağlarından nişanə qalan adda-budda qaralan kötük qəbiristanlığı idi.

İki əsgərlə həyətlərini axtaran İlqar gözlərinə inana bilmirdi, əlinin içi kimi tanıdığı kəndlərinin elə bil ki altını üstünə çevirmişdilər, heç nə yerində deyildi. Birdən onun gözləri işıqlandı: quyunun yaxınlığında öz əli ilə əkdii nara heç nə olmamışdı. Dağıdılan evlərin, talanan bağların şahidi indi yalnız o idi. Tənha nar ağacı gərdənini tarım çəkərək dimdik dayanmışdı. Üstündə bircə nar varıydı. Böyük idi, qabığı da qıpqırmızı... İlqar ağacın meyvəsinə ehmalca toxundu, ürəyi gizildədi. Çünki bu, adi meyvə deyildi, bu kənddə qalan yeganə canlıydı, evlərinin, əşyalarının, həyətlərinin yadigarıydı...

İlqar uşaqlıqda olduğu kimi onun nazik yarpaqlarını tumarlamaq istədi. Onlarda əvvəlki yumşaqıq, kövrəklik yoxuydu. Tənhalıq bu zərif yarpaqları da kobudlaşdırmışdı. İlqar kövrəlmişdi.



Bütün ağırlara baxmayaraq, dözümlüylə həqiqi sahibinin gələcəyini gözləyən bu ağac kəndin keçmişinin, varlığının timsahıydı...

İlqar kənardan şəklini çəkən hərbi müxbiri görmədi. Ertəsi gün onun nar ağacı ilə çəkilmiş şəkli dünyaya yayıldı. Nar ağacı tənha deyildi.

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- artırma
- ləyən
- iraq
- doqqaz

II MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Əsərdən seçdiyiniz iki cümləyə bədii təsvir və ya ifadə vasitəsi artırın.
2. İşinizin nəticəsini müzakirə edin.

III NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Əsərdən seçdiyiniz parçanın məzmununu yığcam danışmağı öyrənin.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

IV XATIRLATMA • DƏRİNLƏŞDİRMƏ

Müəllif mahiyyəti, başvermə səbəbi məlum olan bir məsələni, vəziyyəti və s. bədii əsərdə sual şəklində ifadə etməklə onun emosional təsir gücünü artırmış olur. Buna *bədii sual* deyilir və o, cavab almaq məqsədi güdmür. Oxuduğunuz əsərdə obrazın səsləndirdiyi suallar buna nümunə ola bilər: “Buna nə vaxt son qoyulacaq?” “İntiqam anı nə vaxt yetişəcək?”

III DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Əsər hansı mövzuda yazılıb? Təvsiyələrə diqqət edin:

- ən mühüm hadisələrdə nədən danışıldığını xatırlayın;
- obrazları daha çox düşündürən, narahat edən məsələləri yada salın;
- hadisələrin daha çox hansı məkanda baş verdiyini unutmayın.

2. İlqar Əhmədli obrazını necə səciyyələndirərsiniz? Təvsiyələri nəzərə alın:

- müxtəlif vəziyyətlərdə nitqi-danışığı, davranışı;
- doğma yurduna, tabeliyində olan əsgərlərə münasibəti;
- fərqli vəziyyətlərdə hiss, həyəcan və düşüncələri.

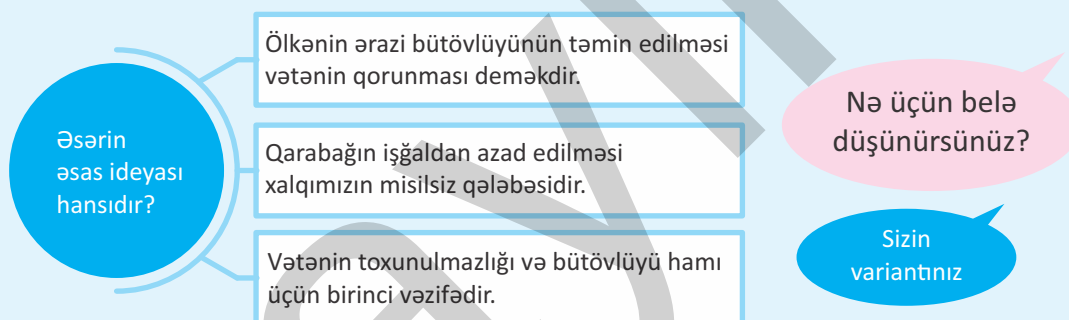
3. Mürsəl müəllim obrazı hansı xüsusiyyətlərinə görə oxucunun rəğbətini qazanır? Təvsiyələrə diqqət edin:

- düşməyə münasibəti;
- vətəninə, ailəsinə münasibəti;
- fədakarlığı.

4. Əsəri oxuduğunuz əfsanələrdən biri ilə müqayisə etməklə hekayə janrında olduğunu əsaslandırın.

Hansı cəhətlərinə görə müqayisə olunurlar	“Tənha nar ağacı”	
Mövzu.		
İştirakçılar.		
Əsas hadisələrdə özünəməxsusluq.		
Təsvirlərdə özünəməxsusluq.		
Sonluqda özünəməxsusluq.		

5. Sizcə, əsərdəki əsas fikir – ideya nədir? Cədvəldəki fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı nümunələrlə əsaslandırın.



II MÜZAKİRƏ

1. “Vətənin bütövlüyü necə qorunmalıdır” mövzusunda müzakirə aparın.
2. Vətənimizə həsr olunmuş əsərdən, digər fənlərdən öyrəndiyiniz biliklərdən faydalanın.
3. Fərqli fikirlərə hörmətlə yanaşın.

4

MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR, YAŞAYAN HİKMƏTLƏR

Bədii ədəbiyyat xalqın mənəvi dəyərlərini yaşadan, bir nəsilə digərinə çatdıran qüdrətli vasitədir.

Xalqın əsrlər böyü yaşatdığı mənəvi dəyərlər istər şifahi, istərsə də yazılı ədəbiyyatda təsirli, yaddaqalan hadisələrdə və insan obrazlarında ifadəsini tapır.

Bu dəyərlər ailə, əxlaq, tərbiyə, qarşılıqlı münasibət və s. bağlı çoxlu məsələləri əhatə edir.

Onların qorunub saxlanması, zənginləşdirilməsi söz sənəti nümunələrinin – bədii əsərlərin baş mövzusu sayılır.

Bu bölmədə mənəvi dəyərlərimizlə bağlı hikmətli fikirləri özündə əks etdirən əsərləri mütləq edəcək, onlara qiymət verəcəksiniz.



A.Bakıxanov
(1797-1847)

Özündən böyüyə hörmət, ata-ananı sevmək, onların sözündən çıxmamaq, qohum-əqrəbaya mehribanlıq, dostluqda sədaqət, doğru danışmağa adət etmək, həyatdakı çətinliklərə dözmək, qorxmazlıq, zəhməti sevmək, tənbəlliyə nifrət, elm və təhsilə həvəs... A.Bakıxanovun uşaq və gənclərə faydalı nəsihətlərindəndir.

Feyzulla Qasımzadə

QURD VƏ İLBİZ

Yadasalma • Oxuduğunuz təmsillərdə sizə maraqlı gələn hansı cəhətləri xatırlayırsınız?

I dərəcə

I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallara diqqət edin.

- Əsər sizi maraqlandırdımı? Nəyə görə?
- Qurd haqqında ilkin təəssüratınız nə oldu?
- İlbiz barədə ilkin təəvvürünüz necə oldu?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütaliə edin.

Bir almanın içində bir Qurd vardı, **nagəhan**,
Külək qopdu, ağacı silkələdi durmadan,

Alma qopub budaqdan düşərək yerə dəydi,
Qurd da düşüb qorxuya əvvəlcə **nalə** çəkdi.

Sonra gördü, sağ qalmış, sakitləşdi bir qədər,
Ahəstə çölə çıxıb saldı ətrafa nəzər.

Qamətini qaldırıb dedi: “Mənəm qəhrəman,
Zərər yetirməz mənə nə bir külək, nə tufan”.

- Şeirdə baş verənləri (alma ilə birlikdə Qurdun yerə düşməsi) təəvvürünüzdə canlandırma bilirsinizmi? Bu səhnəni necə təsvir edərsiniz?

Bizim bala qurdcığaz hey döşünə döyürdü,
Qabil şəxsiyyət kimi hey özünü öyürdü.

Deyirdi: “Çox gərəkli varlığam ki, belə mən,
Allah məni qurtardı qəbr içində ölümədən”.

Qurda yaxın bir İlbiz sıxılıb daxmasına,
Ətrafı seyr edirdi. Qurd onun baxmasına –

Nəzər salıb fəxr ilə bağırırdı: “Ey, bura bax,
Gör mən necə qoçağam”. O, bir az da qalxaraq,

Alma üstə dikəldi, dedi: “**Minarəyəm** mən,
Yaxın gəl, ta sayəmdə qorunasan küləkdən”.

Lakin İlbiz sıxıldı etibarlı qınına,
Dinməyib altdan-altdan baxdı heyərlə ona.

Birdən külək başqa bir güclə əsdi, çoxaldı,
Ağacdən yer üstünə böyük bir alma saldı.

Alma düşdü dos-doğru **məğrur** Qurdun başına.
Bu qoçağı döndərdi dərhal xəmir aşına.

Hava sakitləşəndə İlbiz çıxdı yuvadan,
Gördü əzilmiş səfeh, **təkəbbürlü** pəhlivan.

İlbiz ahəstə dedi: “Budur şöhrətin sonu,
Yersiz öyünmək, **qürur** məhv etdi axır onu”.

İnanın bu İlbizə, bir **hikmət** söyləyim mən,
Öz yurduna sığınmaq **yeydir** sarsaq ölümədən.

- Salamat qalmış Qurdun lovğalanmasına, döşünə döyməsinə necə baxırsınız? Buna onun haqqı varmı? Nə üçün?
- O, salamat qalmağının səbəbini nədə görür?
- Sizcə, İlbiz ona nə üçün heyərlə baxırdı?
- İlbizə görə, Qurdun ölümünə səbəb nə oldu?

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- nagehan
- nalə
- ahəstə
- qamət
- minarə
- məğrur
- təkəbbür
- qürur
- hikmət
- yey



I. Öyrəndiklərinizi yoxlayın.

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Qurd cəsarətli olduğun üçün ölümdən qorxmur..
- B) Əsərdə qorxmazlıq, cəsarətli olmaq təriflənir.
- C) Qurdun qoçaqlığı İlbizi heyrləndirir.
- D) Qurdun məhv olmasının səbəbini özündə axtarmaq doğrudur.
- E) İlbiz paxıl olduğu üçün Qurdu təhlükədən xəbərdar etmir.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Nəsihətamiz fikir ifadə olunub.
- B) Gülüş doğuran məqamlar da var.
- C) Qurd İlbizə üstədən-aşağı baxır.
- D) İlbiz çox ehtiyatlıdır.
- E) İlbiz qurddan çəkinib onun yanına getmir.

II. Möhkəmləndirmə. Zənginləşdirmə.

1. Qurdun xarakterinə, yaxud davranışına uyğun bənzətmə işlətməklə bir cümlə yazın.
2. İlbizin xarakterinə, yaxud davranışına uyğun epitet işlətməklə bir cümlə yazın.

III. Nitqinizi və düşüncənizi zənginləşdirin

1. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən bir neçəsini cümlələrdə işlədin.

2. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimata hazırlaşın

- a) Təmsildə diqqətimi daha çox cəlb edən nə oldu.
- b) Şeirdəki fikirlərə əsasən hansı nəticəyə gəldim.

3. İşlərinizin nəticəsini müzakirə edin.

4. Çıxışlara münasibət bildirin.

IV. Xatırlatma. Dərinləşdirmə.

Siz çoxlu təmsil oxumusunuz. Onlarda quşların, heyvanların, cansız əşyaların iştirak etdiyini bilirsiniz. Bunu da bilirsiniz ki, həmin iştirakçılar insan kimi danışır, fikirlərini bölüşür, biri-biri ilə mübahisə edirlər. Təmsillərdə pis əməllər rədd edilir, yaxşı əməllər isə təriflənir. Oxucular belə əsərlərdə faydalı nəsihətlərlə və tövsiyələrlə tanış olurlar. Müəllif təsvir etdiklərindən çıxan nəticəni əsərin sonunda əks etdirir. Bununla da oxucuları düşünməyə, oxuduqlarından nəticə çıxarmağa dəvət edir. Bütün təmsillərdə hikmətli fikir, nəsihət və tövsiyələrə yer verilir.

Bu deyilənlərin “Qurd və İlbiz”, “Qaz və Durna” təmsillərində necə ifadə olunduğuna diqqət edin.

II DƏRS

I. Araşdırma Təhlil

- Şeirin mövzusunı müəyyən etməyə çalışın. Təvsiyələri nəzərə alın:
 - təmsildə diqqətin daha çox hansı hadisəyə cəkildiyini yada salın;
 - bu hadisənin nə ilə nəticələndiyini xatırlayın;
 - nəticəyə müəllifin və özünüzdün verdiyiniz qiyməti unutmayın.
- Qurdu necə səciyyələndirərsiniz? Təvsiyələri nəzərə almaqla onun haqqında fikrinizi əsaslandırın:
 - onun müxtəlif vəziyyətlərdə nitqi-danışığı;
 - fərqli məqamlarda davranışı;
 - başqalarına münasibəti.
- İlbiz üçün səciyyəvi cəhətlər hansılardır? Onun haqqında gəldiyiniz nəticəni təvsiyələr əsasında izah edin:
 - ətrafda – təbiətdə baş verənlərə münasibəti;
 - onun heyrlənməsinin səbəbi;
 - Qurda verdiyi qiymət.
- Müəllifin Qurda və İlbizə münasibətini aydınlaşdırın. Təvsiyələrə diqqət edin:
 - əsərdəki təsvirləri yada salın;
 - müəllifin Qurdla bağlı sözlərini xatırlayın;
 - müəllifin İlbizlə bağlı sözlərini nəzərə alın.
- Şeirdə ifadə olunmuş əsas fikri – ideyanı müəyyənəldir. Cədvəldəki fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı əsaslandırmağa çalışın.

Əsərin əsas ideyası üçün fikirlərdən hansı daha uğurludur?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Sizin variantınız
Yersiz lovğalıq uğursuzluğun başlanğıcıdır.		
Təkəbbürlü, özündən razı olanlar yüksələ bilməzlər.		
Ehtiyatlı olanlar, hər addımını ölçüb-biçənlər peşman olmazlar.		

II. Yaradıcı iş

- “Qurd və İlbiz” əsərinin mövzusunda nəslə yığcam təmsil yazın. İştirakçıların (məsələn, bülbül və qarğa) və məzmunun fərqli olmasına diqqət yetirin.
- Yazılardan nümunələri dinləyib müzakirə edin.

TƏTBİQ • ÜMUMİLƏŞDİRMƏ



Seyid Əzim Şirvani
(1835-1888)

Onun yaradıcılığı çox zəngindir. Burda nələr yoxdur? Saf məhəbbətin təənnümünə həsr olunmuş şeirlər, elmə, təhsilə çağırışın, öyüd-nəsihətin əks olunduğu əsərlər, dövrün eyiblərinin tənqidinə həsr edilmiş satiralar... Müxtəlif yaşda olan oxucular bu zəngin irsdən yüz ildən çoxdur ki, faydalanırlar...

Xeyrulla Məmmədov

QAZ VƏ DURNA

Yadasalma • Oxuduğunuz təmsillərdən yadınızda qalan hansı nəsihətləri xatırlada bilərsiniz?

I OXU • ANLAMA

1. Şeiri oxuyun.
2. İlk təəssüratınızı bölüşün.
3. Şeirin məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın. Bunun üçün dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni nəzərdən keçirin.

Bir göl içrə üzürdü bir yekə Qaz,
Özünə fəxr edib uzatdı boğaz.
Dedi: "Mən bir **əcibə** cür quşam,
Üç hünər var məndə, xeyli xoşam.
Uçaram göydə, həm suda üzərəm,
Quru yerdə boyun çəkib gəzərəm.

Bəs mənəm quşların **şahənşahi**".
Durna oldu bu **nəqlin** agahi,
Dedi: "Axtaqlığında yoxdur **şəkk**,
Qamətindir **diraz**, **əql** gödək.
Göydə **tərlantək** uçmağın varmı?
Ya maral kimi qaçmağın varmı?

Bir balıqtək üzərmisən **sudə**?
 Nədi bu **göftguyi-bihudə**?
 Qaz utandı o göldə Durnadən.
Vaqif ol, ey oğul, bu mənadən.
 Yəni bir elmə daim ol **talib**,
Zifən ol, **züfünunədur** qalib.

Kişi bir sənəti bilər xalis,
 Çoxuna meyl edən qalar **naqis**.

II. Öyrəndiklərinizi yoxlayın.

1. Yazdığınız sualları və cavablarınızı müzakirə edin.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

III. Möhkəmləndirmə. Zənginləşdirmə.

1. Kiçik qruplarda iş.

I qrup: Şeirdə tanış olmayan sözlərin mənasının aydınlaşdırılması, bir neçəsinin cümlələrdə işlədilməsi.

II qrup: Şeirə ilk altı misrasında ifadə olunmuş fikrin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

III qrup: Əsərdəki növbəti altı misranın ifadə etdiyi mənanın aydınlaşdırılması və yığcam yazılması.

IV qrup: Şeirə sonrakı altı misrasında əksini tapmış fikirlərin aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

V qrup: a) Şeirə son iki misrasındakı başlıca fikri aydınlaşdırılması və qısaca yazılması.

b) Təmsildə çıxarılmış nəticənin bütövlükdə aydınlaşdırılması və yığcam yazılması.

2. Yazılı qeydlərin əsasında təqdimatların edilməsi.

3. Təqdimatların müzakirəsi.

IV. Müzakirə.

1. Müzakirədə aşağıdakı tələbləri əhatə etməyə çalışın:

a) Şeirə mövzusu nədir.

b) Qazın davranışı, nitqi-danışığı onun haqqında hansı təsəvvür yaradır.

c) Durnanın nitqi-danışığı onun barəsində necə təəssürat oyadır.

b) Sizcə, bu təmsili yazmaqda müəllifin niyyəti nə olmuşdur.

c) Əsərin əsas ideyası nədir.

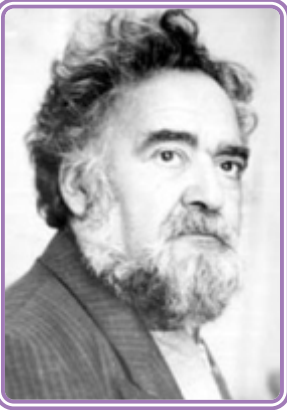
2. A.Bakıxanovun “Qurd və İlbiz” şeiri ilə S.Ə.Şirvaninin “Qaz və Durna” təmsilini müqayisə edin.

Müqayisə olunan əsərlər

A.Bakıxanov. “QURD VƏ İLBİZ” / S.Ə.Şirvani. “QAZ VƏ DURNA”

Əsərlər hansı mövzuda yazılıb?	Onlar üçün ortaq olan hissə və düşüncələr hansılardır?	Müəlliflərin vətənlə bağlı hansı arzuları ifadə olunub?	Maraqla oxunmalarına səbəb nədir?	İdeyaları oxşadırmı?

3. İşinizin nəticəsini müzakirə edin.



Xəlil Rza Ulutürk
(1932-1994)

O, xalqımızın milli azadlıq uğrunda mübarizəsinin ön cərgələrində getmiş, bu mübarizəyə qalxmış gənclərimizə həm alim, həm şair, həm də hörmətli bir insan kimi örnək olmuşdur.

Heydər Əliyev
AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

LAYLAM MƏNİM, NƏRƏM MƏNİM

(ixtisarla)

Yadasalma • Ana diliimizə həsr olunmuş hansı şeirlərlə tanışsınız?
Xatırladığınız şeirdə sizə daha çox təsir edən nə olub?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Şeiri oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Şeir sizdə maraq oyatdı mı? Nə üçün?
- Anlamaqda çətinlik çəkdiyiniz məqamlar oldumu?
- Şeirin sizdə yaratdığı ovqatı izah etməyə çalışın.

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütaliə edin.

Lay-lay dedim, yatasan,
Qızılgülə batasan...
Hardan gəlir bu səs-səda?
Bəlkə, illər arxasında
Layla çalır gəlin ana?
Dörd qulac ip
Bir yürüyü
bənd eləmiş kəhkəşana.
Layla çalır gəlin ana.
Yelləndikcə kiçik yürük
Gedib dəyir bu ulduzdan o ulduza.
Layla axır... **çocuq** baxır.
Bəs nə üçün **mürgüləmir**?

- Sizcə, şair nə üçün ilk olaraq ana laylasını xatırlayır?
- Bu səhnəni necə təsəvvür etdiniz? Onu sözlə təsvir edə bilərsiniz mi?
- Şeirdəki "Dörd qulac ip Bir yürüyü bənd eləmiş kəhkəşana" misralarındakı fikri necə anladınız?

Bayaq ana südü əmib,
İndi ana ruhu əmir.

İllər ötdü, yaşa doldum.
Anladım ki, ana dilim
Ürəyimdən çıxmaz mənim,
doğransam da dilim- dilim.
Anladım ki, sinəmdəki sözlər deyil,
babaların nəfəsidir.
Dizlərimə **taqət**, qüvvət,
gözlərimə işıq verən,
Çənlibeldə at oynadıb
şimşəklərlə qoşa gedən
igidlərin nərəsidir.

...Məhv olarsa bir gün bu dil,
Göygöl onda Göygöl deyil.
Qoşqar onda Qoşqar deyil.
Qız qalası qala deyil.
Öz dilini sən qala bil!
Qərbə, şərqə işıq salan
Füzulini sən qala bil!

...Mənim dilim **məğrur** baxmış
üzərindən gəlib-keçmiş,
ürəyini dəlib keçmiş
oxların qanlı ucuna.
Baş əyməmiş **fatehlərin** qol zoruna,
dil zoruna,
qılıncına, **qırmancına**!
Baş əyməmiş! Baş əyməyir!.. Əyməyəcək!

Kim qoruya bilməyirsə
öz yurdunu, yuvasını,
udmasın yurd havasını!
Kim qorumur öz dilini,
itsin mənim gözlərimdən ilim-ilim!
O sahili bu sahillə birləşdirən
polad körpüm, qılıncımdır,
günəşimdir mənim dilim!

- Əsərdəki "Bayaq ana südü əmib, İndi ana ruhu əmir" misralarının üzərində düşündünüz-mü? Sizcə, burada hansı fikir ifadə edilib?
- Sizcə, şairdə ana dilinə məhəbbət necə yaranıb?
- O, ana dilinin köməyi ilə öyrəndiyi sözləri necə dəyərləndirir?
- Şairin fikrincə, ana dili "məhv olarsa" nə baş verər?
- Vətənimizin tarixi, xalqımızın taleyi şairdə necə əks etdirilib? Fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.
- Doğma yurduna, ana dilinə laqeyd olanlara şair necə münasibət bəsləyir? Suala əsərdən nümunələr göstərməklə cavab hazırlayın.
- Şairdəki "O sahili bu sahillə birləşdirən polad körpüm, qılıncımdır, günəşimdir mənim dilim!" misralarında ifadə olunmuş fikri necə izah edərsiniz?

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- səda
- kəhkəşan
- cocuq
- mürgü
- taqət
- Çənlibel
- Qoşqar
- məğrur
- fateh
- biganə
- qırmanc

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Uşaq doğma dilin şirinliyini ilk dəfə anasının danışığından duyur.
- B) İşğalçıların yurdumuza qəsd etməsi ana dilimizi sarsıtmışdır.
- C) Çənlibel igidləri ana dilini məhv olmaqdan xilas ediblər.
- D) Ana dilinin məhv olması doğma yurdun varlığına təsir etməz.
- E) Dilimizdən yalnız bu sahildə – Şimali Azərbaycanda istifadə olunur.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Uşaq doğma dilə və doğma yurda sevgini ilk dəfə anasından öyrənir.
- B) Şair doğma dilinə biganə olan, onu qorumayan insanları görmək istəmir.
- C) Ölkəmizə hücum edən işğalçılar dilimizi məhv edə bilməyiblər.
- D) Doğma yurd və ana dili insan üçün eyni dərəcədə əzizdir.
- E) Ana öz övladına dilimizi qorumağı tövsiyə edir.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi misraları müəyyənləşdirin.
2. Sözləri saxlamaqla həmin misralardakı fikri nəsr şəklində yazın.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən bir neçəsini cümlələrdə işlədib yazın. Cümlələrin şeirin məzmununa aid olmasına çalışın.

2. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimata hazırlaşın:

- a) Şeirdə ana dili haqqında yeni nə öyrəndim.
- b) Şeirin müəllifi haqqında nə düşünürəm.
- 3. İşlərinizin nəticəsini müzakirə edin.

4. Çıxışlara münasibət bildirin.

II DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Şeirin mövzusunı müəyyənləşdirin. Təvsiyələrə diqqət edin:

- şeirin hər parçasında nədən danışıldığını xatırlayın;
- həmin parçaları birləşdirən başlıca fikri yada salın;
- hansı fikrində şairin daha qətiyyətli olduğunu nəzərə alın.

2. Sizcə, ana dilinə dərin sevginin yaranmasına səbəb nə ola bilər?

- ana laylası ilə bağlı deyilənləri yada salın;
- ana ilə övladın doğma dildə ünsiyyətini təsəvvür edin;
- doğma yurdun tarixi və xalqın taleyi ilə bağlı deyilənləri xatırlayın.

3. Ana dili öz varlığını necə qoruyub saxlaya bilər?

- ana dili məhv olarsa, nəticəsinin necə olacağı barədə deyilənləri yada salın;
- doğma yurdun qorunmasına şairin münasibətini xatırlayın;
- ana dilinin qorunmasının ilə bağlı şairin mövqeyini nəzərə alın;

4. Əsərdə maraqlı hesab etdiyiniz təsvir və ifadə vasitələrinin bədiiliyin artmasına verdiyi töhfəni aydınlaşdırmağa çalışın. Cədvəldən istifadə edin.

Təsvir vasitələrinin işləndiyi misralar	Bədiiliyin artmasında onların rolu

5. Şeirdə ifadə olunmuş əsas fikri – ideyanı müəyyənəldir. Cədvəldəki fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı əsaslandırmağa çalışın.

Əsərin əsas ideyası üçün fikirlərdən hansı daha uğurludur?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Sizin variantınız
Ana dili o dildə danışanlar üçün əzizdir.		
Ana dilini sevmək və yaşatmaq hamının borcudur.		
Ana dilini sevmək azdır, onu yaşatmaq üçün doğma yurdun qorunub saxlanması da vacibdir.		

II İFADƏLİ OXUYA HAZIRLAŞIN

1. Aşağıdakı tövsiyəni və nümunəni müzakirə edin.

Bilirsiniz ki, əsər məzmunundan asılı olaraq, uca, yaxud aşağı səslə, sürətlə və ya aramla oxunur. Eləcə də məzmunu uyğun olaraq, səsdə dəyişilmələr (sevinc, fərəh, yaxud kədər, qəzəb və s.) baş verir. Oxuda müəyyən məqamlarda fasilələrin edildiyini də bilirsiniz. Məsələn, şeirlərin oxusunda misra daxilində, misranın sonunda fasilələrin edilməsi vacib olur. Bunlara əməl edilməsi oxunun təsirli olmasına imkan yaradır.

Mətnin üzərində şərti işarələrin qoyulması ifadənin (şeyri oxuyanın) işini xeyli asanlaşdırır.

Nümunə:

Layla axır... | cocuq baxır. |
 Bəs nə üçün | mürgüləmir? |
 Bayaq ana | südü əmib, |
 İndi ana | ruhu əmir. ||

Şərti işarələr

Aramla

Təəccüblə

Hərərətlə

2. Şeirdən seçdiyiniz bir parçanın ifadəli oxusuna hazırlaşın. Şərti işarələrdən istifadə etməyi unutmayın.

TƏTBİQ • ÜMUMİLƏŞDİRMƏ



Mahirə Nağıqızı
(1960)

Onun şeirlərində həssas, kövrək bir qəlbin çırpıntılarını duymaq çətin deyildir. Bu, vətən, ana dili, insan, təbiət... ən müxtəlif mövzularda qələmə aldığı şeirlərdə özünü qabarıq göstərir. Poetik obrazlarının yaratdığı emosionallıq isə dərin və ardıcıl olması ilə diqqəti çəkir. Əsərlərində səmimi hisslərin uğurlu söz və ifadə seçimi ilə təqdimi tələbkar oxucunu belə razı salır.

İsa Həbibbəyli

ANA DİLİM

(ixtisarla)

Yadasalma • Ana dilimizə həsr olunmuş şeirlərdə hansı fikirlərin ifadə edilməsini istərdiniz?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Şeiri oxuyun.
2. İlk təəssüratınızı bölüşün.
3. Şeirin məzmununa aid üçdən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni nəzərdən keçirin.

Bu dünyanın yaşı qədər tarixin var,
Sonu qədər, başı qədər tarixin var.
Dağı qədər, daşı qədər tarixin var,
Ha baş vursam bitməz qatı, ana dilim,
Dədəm-babam amanatı, ana dilim!

* * *

Ucsuz Qıpçaq çöllərindən havalandın,
Qədim Oğuz ellərindən havalandın,
Qopuzumun tellərindən havalandın,
Sənlə atdım qaramatı, ana dilim,
Dədəm-babam amanatı, ana dilim!

* * *

Yurd yaratdın, xalqıma ev-eşik oldun,
Laylalarla ruhumuza beşik oldun.
Dünyamızın sərhədinə keşik oldun,
Millət etdin el-elatı, ana dilim,
Dədəm-babam amanatı, ana dilim!

* * *

Nizaminin hikmətini sən yaratdın,
Nəsiminin qüdrətini sən yaratdın,
Füzilinin fitrətini sən yaratdın,
Hikmət dolu söz büsatı, ana dilim,
Dədəm-babam amanatı, ana dilim!

* * *

Yasaların kəmfürsətə ox olacaq,
Yadlar səndə əriyəcək, yox olacaq.
“Azərbaycan”, “Heydər baba” çox olacaq,
Onlar övlad hesabatı, ana dilim,
Dədəm-babam amanatı, ana dilim!

|| ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Yazdığınız sualları və cavablarınızı müzakirə edin.
2. Daha uğurlu saydıqlarınızı qeyd edin.



III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Kiçik qruplarda iş.

I qrup:

Mətnaltı mənaları aydınlaşdırmaqla şeirin ilk bəndini nəsrə çevirin. Məzmununa əlavələr etməklə yaradıcı nağıletməyə hazırlaşın.

II qrup:

Mətnaltı mənaları aydınlaşdırmaqla şeirin ikinci bəndini nəsrə çevirin. Məzmununa əlavələr etməklə yaradıcı nağıletməyə hazırlaşın.

III qrup:

Mətnaltı mənaları aydınlaşdırmaqla şeirin üçüncü bəndini nəsrə çevirin. Məzmununa əlavələr etməklə yaradıcı nağıletməyə hazırlaşın.

IV qrup:

Mətnaltı mənaları aydınlaşdırmaqla şeirin dördüncü bəndini nəsrə çevirin. Məzmununa əlavələr etməklə yaradıcı nağıletməyə hazırlaşın.

V qrup:

Mətnaltı mənaları aydınlaşdırmaqla şeirin beşinci bəndini nəsrə çevirin. Məzmununa əlavələr etməklə yaradıcı nağıletməyə hazırlaşın.

2. Yazılı qeydlərin əsasında təqdimatların edilməsi.

3. Təqdimatların müzakirəsi.

IV MÜZAKİRƏ

1. Müzakirədə aşağıdakı tələbləri əhatə etməyə çalışın:

- Şeirin mövzusu nədir.
- Ana dili nə üçün qədim hesab edilir.
- Şairin ana dili haqqındakı “Yurd yaratdın, xalqıma ev-eşik oldun, Laylalarla ruhumuza beşik oldun” fikirləri sizdə hansı hiss və düşüncənin yaranmasına səbəb oldu?
- Şair nə üçün ana dilini “dədə-babadan qalan” əmanət hesab edir?
- Tanınmış sənətkarların – Nizami, Nəsimi, Füzulinin şeirdə xatırladılmasının səbəbini necə izah etmək olar?
- Vətənin dar günündə ana dilinin rolu necə dəyərləndirilə bilər?
- Ana dilinin vətən qədər əziz sayılmasının səbəbini necə izah etmək olar?
- Bu şeiri yazmaqda şairin əsas niyyəti nə olmuşdur?

2. X.R.Ulutürkün “Laylam mənim, nərəm mənim” əsəri ilə M.Nağıqızının “Ana dilim” şeirini müqayisə edin.

Müqayisə olunan əsərlər

X.R.Ulutürk. “LAYLAM MƏNİM, NƏRƏM MƏNİM” / M.Nağıqızı. “ANA DİLİM”

Hansı mövzuda yazılıblar?	Şeirlərdə oxşar fikirlər hansılardır?	Şeirlərdə fərqli fikirlər hansılardır?	İfadə etdikləri əsas fikir – ideya arsında oxşarlıq, yaxud fərq varmı?

3. Müzakirədə fəal olun.



Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda dərsləyinizdə S.Behrənginin “Balaca Qara balıq” hekayəsini oxuyun. Ehtiyac duysanız, əsəri dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə yenidən nəzərdən keçirin.

II DƏRS İFADƏLİ OXUYA HAZIRLAŞIN

Şeirin ilk iki bəndinin oxusuna hazırlıq.

- Övvəlcə ifaçılıq vəzifəsini – dinləyiciyə nə çatdıracağınızı müəyyənləşdirin.
- Hər bəndin oxusunda səsinizin aldığı çalarları iş vərəqində (şeyrin mətninin kənarında yazın) yazın.
- Fasilələrin yerini, səsin ucalığını, sürətini və s. müəyyənləşdirib nümunədə olduğu kimi şərti işarələrlə göstərin.

Nizaminin hikmətini | sən yaratdın, |
 Nəsiminin qüdrətini | sən yaratdın, |
 Füzilinin fitrətini | sən yaratdın, |
 Hikmət dolu söz büsatı, | ana dilim, |
 Dədəm-babam amanatı, ana dilim! ||

İFAÇILIQ VƏZİFƏSİ

Ana dilinin qüdrətinə inam
hissinin ifadəsi

Təntənəli



Səməd Behrəngi (1939-1967)

Onun ölümündən illər keçib. Amma o, Azərbaycan və İran ədəbiyyatında bir qala, bir dağ kimi çox ucada durur. Bu gün də onun həyatından və əsərlərindən ilham alırlar.

Sirus Mədədi

BALACA QARA BALIQ

(ixtisarla)

Yadasalma • Uşaq obrazlarının münaqişədə olduğu hansı əsərlər yadınızdadır?

I dər

1 OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallara diqqət edin.

- Əsər maraqlıdır mı? Nə üçün?
- Sizə daha çox təsir edən epizod hansı oldu? Nə üçün?
- Əsər sizdə indiyə kimi keçirmədiyiniz yeni bir hiss yaratdı mı?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütaliə edin.

Çillə axşamı idi. Qoca Balıq dənizin dibində on iki min nəvə-nəticəsini ətrafına yığıb nağıl deyirdi: “Biri var idi, biri yox idi, bir Balaca Qara Balıq var idi. Bu Balaca Qara Balıq anası ilə bərabər kiçik bir arxda yaşayırdı. Arxın suyu sal qayalardan çıxıb dərənin dəriniyinə axırdı.

Ana və bala səhərdən axşama qədər bir-birinin dalına düşüb üzür, hərdən başqa balıqlara qoşulub sürətlə balaca bir yerdə gəzişir və geri qayıdırdılar. Balaca Qara Balıq anasının yeganə övladı idi. Bir neçə gün idi, Balaca Qara Balıq dalgın, fikirli görünür, çox az danışdı. Demə, Balaca Balığın dərdi varmış...

- Hadisə harada baş verir, əhvalatı kim danışır? Onun dinləyiciləri kimlərdir?
- Balaca Qara Balıq anası ilə harada yaşayır? Onlar günlərini necə keçirirlər?

Bir gün səhər tezdən, günəş doğmamış, Balaca Balıq anasını yuxudan oyadıb:

– Anacan, – dedi, – sənə bir neçə kəlmə sözüm var.

– Eh, sən də vaxt tapdın! Danışmağı sonraya saxla. Yaxşı olar ki, gəzməyə çıxıq, – deyə Ana Balıq gözlərini ovuşdurdu və əsnədi.

– Yox, anacan, mən daha belə gəzməyi istəmirəm. Gərək buradan gedəm, – deyə Balaca Balıq etiraz etdi.

Anası heyrtlə ona baxıb soruşdu:

– Doğrudan, getmək istəyirsən?

– Bəli, anacan, hökmən getməliyəm!

– Axı, ala-qaranlıqda hara getmək istəyirsən?

– İstəyirəm, gedim görüm, arx harada qurtarır. Belə qərara gəlmişəm ki, özüm gedim arxın qurtaracağını tapım. Bilmək istəyirəm, başqa yerlərdə nə var, nə yox...

– Mən də uşaq olanda belə fikirlərə düşmüşəm, balacan! Arxın nə əvvəli var, nə axırı. Elə gördüyün nə varsa, odur. Arx həmişə axır və qurtarmır.

– Yox, anacan, mən belə gəzintidən yorulmuşam. Buradan uzaqlaşmaq və başqa yerlərdə nələr olduğunu bilmək istəyirəm. Bilmək istəyirəm görüm, həyat elə bir qarış yerdə o yan-bu yana gedib-qayıtmaqdanmı, qocalıb heç nə görməməkdənmə ibarətdir, yoxsa başqa dünya da mövcuddur?

- Ana və balanın həyatı barədə düşündünüzmü? Onların həyatı, yaşayışı sizdə necə təəssürat yaratdı?
- Balaca Balığın öz həyatını dəyişmək arzusuna necə baxırsınız? Onun məqsədi nə idi?
- Sizcə, o bu fikrə birdən-birə gəlmişdimi?
- Anasının etiraz edəcəyini gözləyirdinizmi? Nə üçün?
- Anası nə üçün Balaca Balığı anlaya bilmir? Fikrinizi hekayədən seçdiyiniz nümunələrlə əsaslandırın.
- Qonşu – iri Balıq Balaca Balığın qərarını necə qarşılayır? O, günahı kimdə görür?



– Balaca, dəli olmusan? Dünya! Dünya! O başqa dünya nə deməkdir? Dünya elə həmin dünyadır ki, biz yaşayırıq, həyat da ki, elə gördüyün yaşayışdan ibarətdir!

Bu zaman iri bir Balıq onların evinə yaxınlaşdı:

– Qonşu, – dedi, – uşaqla nəyin üstündə belə höcətləşirsən? Deyəsən, bu gün gəzmək fikriniz yoxdur?

Ana Balıq qonşunun səsinə eşidib cavab verdi:

– Gör zamanə necə dəyişib?! Uşaqlar öz analarına cib-cib öyrətməyə başlayıblar.

– Necə məgər? – deyə qonşu iri Balıq soruşdu.

– Gör, bu cırtan haralara getmək istəyir?! Hey deyir ki, istəyirəm gedim görüm, dünyada nələr olur?

Qonşu iri Balıq:

– Balaca, – dedi, – de görüm sən nə vaxtdan belə filosof və alim olmusan ki, bizim xəbərimiz yoxdur?!

Balaca Balıq dedi:

– Hər gün təkrar olunan cansıxıcı gəzintilərdən cana doymuşam. Belə yorucu həyatı davam etdirmək istəmirəm. İstəmirəm ki, bir də gözümü açanda görüm sizin kimi qocalmışam, özü də göz-qulaqları bağlı balıqlar kimi qalmışam.

Qonşu Balıq:

– Vay, – dedi, – gör bu nələr danışır?!

Ana Balıq dilləndi:

– Heç düşünməmişdim ki, bircə uşağım ola, o da belə çıxa! Bilmirəm, balamın qulağını kim doldurub...

Balaca Balıq dedi:

– Heç kim mənim qulağımı doldurmayıb. Anlamaq üçün mənim özümün ağılım, görmək üçün də gözüm var!

Qonşu Balıq Balaca Balığın anasına dedi:

– Bacı, o pıç-pıç danışan İlbiz yadımdadır mı?

– Yaxşı yadıma saldı, yadımdadır! Tez-tez uşağımın yanına gələrdi. Görüm onu gorbəgər olsun!

Balaca Balıq dedi:

– Bəsdir, ana! O, mənim dostum idi!

– Balıqla İlbizin dostluğunu eşitməmişdik, bunu da eşitdik!

Balaca Balıq:

– Mən də balıqlarla İlbizin düşmənçiliyini eşitməmişdim. Ancaq siz o **biçarənin** başını yediniz! – dedi.

Qonşu dilləndi:

– Bu, keçmişin söhbətidir.

– Keçmişi siz özünüz yada saldınız!

- Ölmüş dostu – İlbizlə bağlı dedikləri və davranışı Balaca Balıq barədə təsəvvürünü zənginləşdirməyə yeni nə əlavə etdi? Əsərdən fikrinizi təsdiq edən nümunələr seçin.

- Balaca Balıq daha çox məzəmmət edən kimlər idi? Onları hansı fikir birləşdirir?

- Balıqların arasında Balaca Balıq anlayan varmı? Onlar Balaca Balıq haqqında nə düşünürlər?

Anası dedi:

– Elə ölməli idi! Məgər oturub-durub danışdıqları yadından çıxıb?!

– Onda məni də öldürün. Çünki mən də onun dediklərini deyirəm, – deyə Balaca Balıq gileyləndi.

Axır ki, nə başınızı ağrıdım, səs-küyün **sədası** başqa balıqları da oraya çəkib gətirdi. Balaca Balıqın sözləri hamısını əsəbiləşdirmişdi. Qoca balıqlar bir-bir söhbətə qarışıb Balaca Balığa acıqlandılar.

Balıqlar yerbəyerdən çığırdılar:

– Başqa dünya yoxdur! Dünya elə gördüyün bu dünyadan ibarətdir. Qayıt!

Ana Balıq doluxsunaraq dilləndi:

– Mənə rəhmin gəlsin, bala! Getmə! Getmə!

Balaca Balıq onların dediklərinə **etina** etmədən uzaqlaşdı. Balaca Balıq dostlarından ayrılarkən dedi:

– Görüşənə qədər dostlar! Məni unutmayın!

Dostları:

– Heç unudaraqmı? Sən bizi **qəflət** yuxusundan oyatdın. Bizə elə şeylər öyrətdin ki, heç yuxumuza da girməzdi. Görüşənə qədər, ağıllı və cəsur dost!

Balaca Balıq aşağı sürüşüb suyu arxa nisbətən çox olan gölməçəyə düşdü. Əvvəlcə özünü itirdi. Sonra üzməyə və gölməçədə dolanmağa başladı. Balaca Balıq bu vaxtadək bu qədər suyun bir yerə yığıldığını görməmişdi. Suda minlərlə **çömçəquyruq** gəzişirdi. Balaca Balığı görən kimi onu **məsxərəyə** qoydular:

– Bir bunun təhər-tövrünə bax! Sən nə məxluqsan?!

Balaca Balıq ani olaraq fikirləşib:

– Xahiş edirəm təhqir etməyin, – dedi, – mənim adım Balaca Qara Balıqdır. Siz də adınızı deyin, tanış olaq!

– Biz bir-birimizi “Çömçəquyruq” deyə çağırırıq.

Balaca Balıq soruşdu:

– Siz ki gölməçədən qırağa çıxma bilmirsiniz, dünyanı gəzib dolanmaqdan necə dəm vura bilərsiniz.

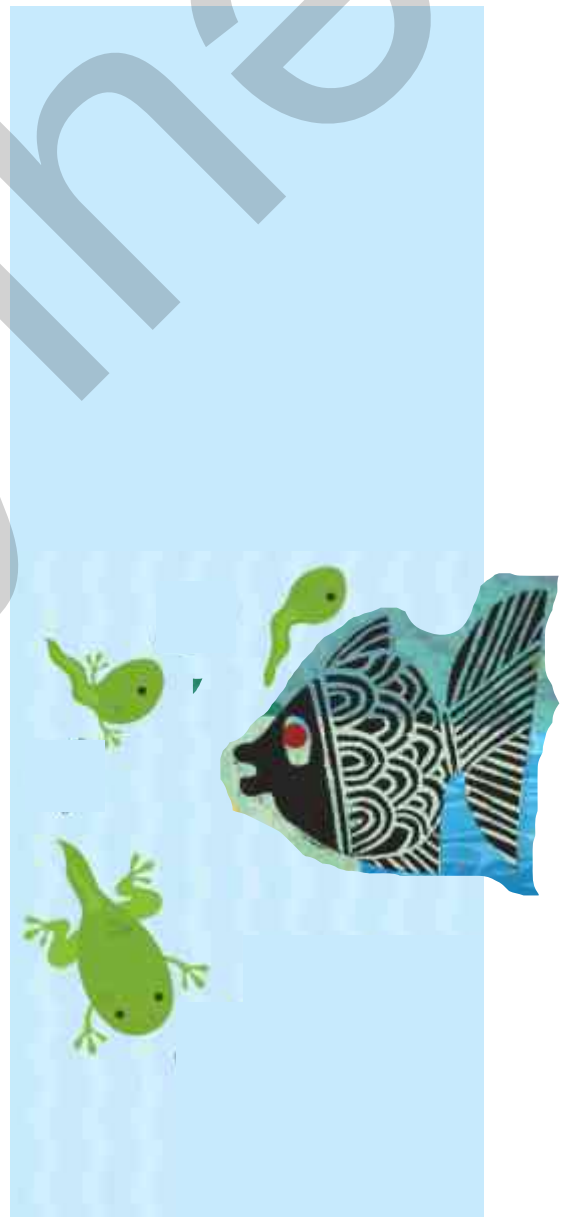
Çömçəquyruqlar təəccübləndilər:

– Məgər gölməçədən başqa da özgə dünya var?

– Bəs necə? Özünüz fikirləşin, görün yaşadığınız su haradan axıb gəlir və sudan kənarda nələr var?

– Sudan qıraqda da yer olar? Biz indiyə qədər

- Yeni məkana – gölməçəyə çatan Balaca Balıq hansı hisslər keçirir?
- Balaca Balıqla tanış olan Çömçəquyruqları heyrləndirən nə olur? Onların düşüncəsi və həyatı balıqlarinkindən fərqlənirmi?



sudan başqa heç yeri görməmişik. Ha, ha ha! Sən dəli olubsan, nədir?!

Balaca Qara Balığı da gülmək tutdu. Fikirləşdi ki, çömçəquyruqları başa salmadan çıxıb getsin. Sonra belə qərara gəldi ki, onların anaları ilə də bir-iki kəlmə danışsın.

– Ananız haradadır?

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- çillə
- filosof
- biçarə
- səda
- etina
- qəflət
- çömçəquyruq
- məsxərə

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Balaca Qara Balıq anasını və digər Balıqları sevmədiyi üçün yaşadığı yeri tərk edir.
- B) O, səyahəti sevdiyi üçün yaşadığı məkandan gedir.
- C) Balaca Balığı sevən, başa düşən yox idi.
- D) Balaca Balığın fikirləri, arzuları Ana Balığa nağıl kimi görünürdü.
- E) Qonşu iri Balıq Ana Balığa ağıllı məsləhətlər verir.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Balaca Qara Balıq fərəhsiz, təkrarlanan günlərdən və qapalı, həyatdan cana doyub.
- B) O, yeni, maraqlı, coşqun, azad bir həyat arzulayır.
- C) Balaca Balığın gənc dostları onun fikirlərinə hörmətlə yanaşırlar.
- D) Çömçəquyruqlar Balaca Balığı başa düşməkdə çətinlik çəkirlər.
- E) Balaca Balıq fikrini tez-tez dəyişir, başqalarının təsiri altına düşür.

III MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Əsərdən seçdiyiniz iki cümləyə epitet və ya bənzətmə artırın.
2. Cümlələri müzakirə edib, dəyərləndirin.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Əsərdən seçdiyiniz parçanı əvvəl *yığcam*, sonra *yaradıcı* nağıletmənin tələblərinə uyğun danışın.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.



Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda əsərin ardını oxuyun. Mühüm hadisələri, onların bir-biri ilə əlaqəsini aydınlaşdırmağa çalışın.

II dərş

I OXU • ANLAMA

1. Əsərin ardını oxuyun.**2. Təəssüratınızı aşağıdakı sualların əsasında bölüşə bilərsiniz.**

- Hansı epizodları daha maraqla oxudunuz? Nə üçün?
- Balaca Balığın təzə tanışları barədə sizdə hansı təəssürat yarandı?
- Balaca Balığın yeni tanış olduğu məkanları necə təsəvvür etdiniz?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Hekayənin ardı

Bu zaman Qurbağanın gur səsi onu diksindirdi. Qurbağa gölməçənin qırağında iri daşın üstündə oturmuşdu. Suyu baş vurdu, gəlib Balığın qarşısında dayandı:

– Mən burdayam, – dedi, – qulluq?

– Möhtərəm xanım, salam!

– Ey **əsil-nəcabətsiz vücut**! Nə **əllaməlik** edirsən? Bunları uşaq görüb axmaq-axmaq danışsan. Bir belə ömür eləmişəm, görmüşəm ki, dünya elə bu gölməçədən ibarətdir. Yaxşı olar ki, işinin dalınca gedəsən, mənim uşaqlarımı yoldan çıxarmayasan.

– Yüz il də ömür eləsən, yenə geri qalmış, nadan Qurbağa kimi qalacaqsan!

Qurbağa hirsəndi və Balaca Qara Balığın üstünə cumdu. O zaman gölməçənin dibi bir-birinə qarışdı. Balaca Balıq aldığı təkəndən dığırlandı, özünü dərədən axan enli arxda gördü. Dərənin bir yerində dağdan qopub düşmüş böyük bir daş suyu iki yerə bölürdü. İri bir kərtənkələ də qarnını daşa söykəmişdi. Günəşin hərərətindən ləzzət alır, suyun təkində ovladığı qurbağanı yeyən iri, yumru Xərçəngə tamaşa edirdi. Elə bu an oradan keçmək istəyən Balaca Qara Balığın gözləri Xərçəngə sataşdı. O, bərk qorxdı və uzaqdan Xərçəngə salam verdi. Xərçəng Balaca Balığı görüncə:

– Nə ədəbli Balıqsan, – dedi, – gəl qabağa. Balaca, qabağa gəl!

– Mən dünyanı gəzməyə gedirəm, – deyə Balaca Balıq Xərçəngə cavab verdi, – cənabınızın yeminə çevrilmək istəmirəm!

Balaca Balıq Xərçəngdən aralandı. Bu zaman suyun üzərinə kölgə düşdü. Gözlənilməz zərbədən Xərçəng səndələyə-səndələyə suyun dibinə batdı. Xərçəngin bu halını görən Kərtənkələni elə gülmək tutdu ki, az qaldı sürüşüb suya düşsün. Xərçəng isə artıq

- Qurbağanın Balaca Balıqla sərt danışmasına səbəb nə idi? Əsərdən fikrinizi təsdiq edən nümunələr seçin.
- Qurbağanın Balaca Balığa dediyi sözlər sizə kimin danışığını xatırlatdı? Balaca Balıq buna bənzər sözləri kimdən eşitmişdi?
- Balaca Balığın Qurbağaya cavabı onun haqqındakı təəssüratınıza yeni nə əlavə etdi?
- Xərçənglə qarşılaşan Balaca Balığın nitqində, davranışında diqqətinizi cəkmək nə oldu?

suyun üzünə çıxıb bilmədi. Balaca Balıq gördü ki, suyun kənarında balaca bir çoban dayanıb ona və Xərçəngə tamaşa edir. Qoyun-keçi sürüsü də suya yaxınlaşdı.

Balaca Balıq sürü su içib qurtarana qədər gözlədi. Sürü gedəndən sonra Kərtənkələri səsleyib:

– Kərtənkələcan, – dedi, – mən arxın qurtaracağını axtarmağa gedən Balaca Qara Balıqam. Sən bilikli, **zəkali** heyvansan. Buna görə də səndən bəzi şeylər soruşmaq istəyirəm.

– Xətrin nə istəyir, soruş.

– Yolda mənə Nərə balıqla, Saqqa quşu ilə, Balıqdan quşla çox qorxudublar. Bunlar haqda bir şey bilirsənsə, mənə de!

Kərtənkələ dedi:

– Nərə balıqlar və balıqdanlar bu tərəflərdə tapılmazlar. Xüsusilə Nərə balıqlar. Çünki onlar dənizdə yaşayırlar. Amma Saqqa quşuna elə bu **həndəvərdə** də rast gəlmək olar. **Nəbədə** aldanıb onun kisəsinə girəsən.

– Kisə nədir? – Balaca Balıq onun sözünü kəsib soruşdu.

– Saqqa quşunun boğazının altında xeyli sututan kisə var. Bəzən təcrübəsiz, xam balıqlar suda üzən quşun kisəsinə girib birbaşa qarnına gedirlər.

– Deməli, onun qarnına gedəndən sonra xilas olmaq üçün çarə yoxdur?

– Yoxdur. Kisəni parçalamaqdan başqa heç bir yol yoxdur. Sənə bir xəncər verərəm. Saqqa quşunun çənginə düşsən, dediyim kimi edərsən.

Kərtənkələ qayadakı yarığa sürünüb xəncərlə qayıtdı. Balaca Qara Balıq xəncəri alıb dedi:

– Kərtənkələ, sən çox mehribansan, bilmirəm sənə necə təşəkkür edim?

– Canım, təşəkkür nəyə lazımdır, mənim belə xəncərim çoxdur, sənə kimi ağıllı balıqlara bağışlayıram.

– Məgər məndən qabaq da buradan keçən olub?

– Çoxları keçib. İndi onlar özləri üçün böyük dəstə düzəldiblər...

Kərtənkələ bunları deyib qulağını daşdakı yarığa dayadı:

– Di, sağ ol, – dedi, – balalarım yuxudan ayıldığı üçün getməliyəm.

Kərtənkələ yarığa girdi. Balaca Balıq çarəsiz qalıb yola düşdü.



- Balaca Balıq Kərtənkələdən nə barədə soruşdu? Bu məlumat ona nə üçün lazım idi?
- Kərtənkələnin Saqqa quşu barədə dedikləri sizdə maraq oyatdı mı? Nə üçün?
- Sizcə, Kərtənkələ ilə tanışlıqdan Balaca Balığın əldə etdiyi ən dəyərli nə oldu?
- Kərtənkələnin Balaca Balığa qədər də çoxlu Balığın buradan keçib getməsi barədə verdiyi xəbər sizin üçün gözlənilməz oldumu?
- Yol getmək, səfər Balaca Balığa nə qazandırır?

Hey öz-özünə suallar verirdi: “Doğrudanmı, arx dənizə tökülür? Saqqa quşunun gücü gərək elə mənə çatsın? Balıqdan quşun bizimlə nə düşmənçiliyi var?”

Balaca Balıq üzə-üzə gedir və fikirləşirdi. Yol boyu təzə şeylər görür, öyrənirdi. Şəlalənin başı üstə axmağından həzz alır, yenidən üzürdü. Kürəyində günəşin hərərətini hiss edir və möhkəmlənirdi.

O, elə bir yerə gəlib çatdı ki, burada dərə enlənir, su isə kolluqların arasından axıb gedirdi. Balaca Balıq suyun çoxalmasından ləzzət alırdı. Xeyli gedəndən sonra o, çoxlu balığa rast gəldi. Anasından ayrıldığı gündən balıq görməmişdi. Bir neçə Rizə balığı onu dövrəyə aldı. Kiçik bir balıq ondan soruşdu:

– Deyəsən, **qəribсэн?**

Balaca Qara Balıq dedi:

– Hə qəribəm. Uzaqdan, çox uzaqlardan gəlirəm.

– Hara getmək istəyirsən?

Balaca Qara Balıq dedi:

– Arxın sonunu tapmağa gedirəm.

Kiçik balıqlar dedilər ki, bu, arx deyil, onlar buna çay deyir. Balıqların arasında səs yayıldı ki, Balaca Qara Balıq uzaqlardan gəlib və çayın qurtaracağını tapmaq istəyir. Balıqdan, Saqqa quşundan da qorxmur!

Rizə balıqlardan bir neçəsi Balaca Qara Balığa qoşulub getmək istədi, lakin böyüklərinin qorxusundan səslərini çıxarmadılar. Hətta bir neçəsi Balaca Qara Balığa dedi:

– Saqqa quşu olmasaydı, biz də səninlə gedərdik.

Balaca Qara Balıq dedi:

– Siz çox fikirləşirsiniz. Gecə-gündüz oturub sadəcə fikirləşmək doğru deyildir. Yola düşdükdən sonra qorxu hissiniz yox olacaq.

Yola düşmək istəyirdilər ki, dövrlərindəki su yuxarı qalxdı və başlarının üstünə qara örtük çəkildi. Hər yer qaranıqlaşdı, qaçmağa imkan qalmadı. Balaca Qara Balıq o saat başa düşdü ki, Saqqa quşunun kisəsinə düşüblər.

Balaca Qara Balıq dedi:

– Dostlar, biz Saqqa quşunun kisəsinə düşdük, lakin xilas yolu var.

Rizə balıqlar ağlayıb, ah-zar etməyə başladılar:

– Artıq bizim qaçmağa yolumuz yoxdur! Təqsir səndədir. Bizi yoldan çıxartdın!

Balıqlardan biri dedi:

– İndi balıqdan quş bizim hamımızı udacaq. Yazıq olduq. İşimiz bitdi.

- Rizə balıqların çay adlandırdıqları yerdə ilişib qalmalarına səbəb nədir, onlar dənizə getmək fikrinə niyə düşürlər?
- Rizə Balıqlar Balaca Balığa qoşulmaqdan niyə çəkinirlər?
- Saqqa balığının kisəsinə düşüb ölümə üzbəüz qalanlar bunu necə qarşılayırlar?
- Saqqa quşu Rizə balıqlarla Balaca Balığı nə üçün üz-üzə qoyur?



Birdən qorxunc qəhqəhə səsi eşidildi. Bu, Saqqa quşu idi, gülür, öz-özünə deyirdi:

– Rizə balıqlar necə də girimə keçib! Nə qədər dadlıca balıqlardır bunlar... Ha ha ha... Sizin halınıza yanıram, heç ürəyim gəlmir, sizi “qırt” eləyib udum.

Rizə balıqlar yalvarmağa başladılar:

– Saqqa quşu, biz sizin tərifinizi çoxdan eşitmişik. Əgər **lütə** edib mübarək dimdiyinizi bir azacıq aralaysaydınız, biz buradan xilas olub ömrümüzün sonuna qədər də sizə dua edərdik.

Saqqa quşu dedi:

– Mən sizi hələ udmayacağam. Hələ qarnım toxdur. Qarnıma baxsanız görərsiniz. Sizi bir azdan yeyəcəyəm.

Rizə balıqlar balıqudanın mədəsinə baxıb bir neçə iylənmiş Rizə balıq gördülər. Qorxudan zağ-zağ titrəyərək dedilər:

– Saqqa quşu, bizim günahımız yoxdur. Bizi yoldan çıxaran bu Balaca Qara Balıq oldu.

Balaca Qara Balıq dedi:

– Qorxaqlar! Elə bilirsiniz, bu qəddar balıqudan sizin bu **acizane** yalvarışlarınıza rəhm edəcək?

Saqqa quşu dedi:

– Azadlığınızı bu boşboğaz balığı öldürməklə əldə edə bilərsiniz.



SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- əsil-nəcabət
- vücut
- əllaməlik
- zəka
- həndəvər
- nəbadə
- qərib
- lütə
- acizane

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Qurbağa Ana Balıqdan fərqli düşünür.
- B) Balaca Balıq onun fikirlərinə hörmətlə yanaşır.
- C) Xərçəng Balaca Balığa məsləhət vermək niyyətində idi.
- D) Balaca Balıq Kərtənkələyə inanır, onu bilikli, zəkali sayır.
- E) Balaca Balıq getdiyi yerlərdə yeni, marqlı heç nə görmür.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Balaca Balıq səfərinin təhlükəli olduğunu bildiyi üçün məlumat toplayır.
- B) Balaca Balıq lovğadır, Ana Qurbağa, Xərçəng və çömçəquyruqlarla kobud danışır.
- C) Ağıllı məsləhətləri dinləyən Balaca Balıq təhlükələrdən xilas olmağın yolları üzərində düşünməyi bacırır.
- D) Balaca Balıq bilir ki, Saqqa quşu kimi qəddarlara heç bir yalvarış təsir etmir.
- E) Rizə balıqların acizliyi və qorxaqlığı Balaca Balığı əsəbiləşdirir.

II MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Əsərdən seçdiyiniz iki cümləyə epitet və ya bənzətmə artırın.
- 2 Cümlələri müzakirə edib, dəyərləndirin.

IV NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Əsərdən seçdiyiniz parçanı yığcam nağıletməyə hazırlaşın.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

**Növbəti dərsə qədər**

Asudə vaxtınızda əsərin ardını oxuyun. Onda ki mühüm mətləbləri müəyyənəlməyə çalışın.

III DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Əsərin ardını oxuyun.
2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.
 - Ən çox xoşladığınız epizod hansı oldu? Nə üçün?
 - Qorxulu anlar yaşayan Balaca Balıq haqqında təəssüratınızda hansı dəyişiklik oldu?
 - Balaca Balığın düşmənlərlə rəftarı sizdə hansı təəssürat yaratdı?
3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşmiş oxu məqsədilə mətnə nəzər salın.

Hekayənin ardı

Balaca Qara Balıq bir qədər kənara çəkilib Rizə balıqlara dedi:
– İnanmayın, bu hiyləgər bizi öz əlimizlə öldürmək istəyir, mənim başqa fikrim var.

Ancaq Rizə balıqlar azadlığa çıxmaq istəyi ilə Balaca Qara Balığı dinləmədən ona hücum etmək istədilər. Balaca Qara Balıq yavaş-yavaş arxaya çəkilib:

– Qorxaqlar, – dedi, – hər halda siz əsir düşmüşünüz, qurtuluş yolunuz da yoxdur. Mənə də gücünüz çatmaz.

– Biz azadlığa çıxmaq istəyirik, ona görə də səni öldürməliyik!

- Rizə balıqların Saqqa quşun hiyləsinə aldanmalarına səbəb nə idi?

– Ağlınızı başınıza yığın. Siz məni öldürsəniz də, yenə də qaçmaq üçün yol tapa bilməyəcəksiniz. Hiyləgər quşa inanmayın.

Rizə balıqlar dedilər:

– Sən bu sözləri canını qurtarmaq üçün söyləyirsən. Sən bizim həyatımızı düşünmürsən.

Balaca Qara Balıq dedi:

– Diqqətlə qulaq asın. Mən Saqqa quşunun qarnındakı ölü balıqların içində özümü ölmüşlüyə vuracağam. Ondan sonra baxaq görək balıqdan sizi azad edəcəkmə? Əgər mənim sözlərimi dinləməsəniz, bu xəncərlə hamınızı öldürəcəyəm. Sonra da quşun qarnını söküb gedəcəyəm.

Balaca Qara Balıq xəncərini çıxarıb onların gözləri önünə tutdu. Rizə balıqlar çarəsiz qalaraq Balaca Qara Balığın təklifini qəbul etdilər. Yalandan bir-biri ilə dalaşmağa başladılar. Balaca Qara Balıq özünü ölülüyə vurub uzandıqda onlar yuxarı qalxdılar:

– Saqqa quşu, – dedilər, **füzul** Balaca Qara Balığı öldürdük.

Saqqa quşu gülərək dedi:

– Çox yaxşı iş gördünüz. Gördüyünüz bu işin əvəzinə sizin hamınızı diri-diri udacağam.

Rizə balıqlar göz açmamış Saqqa quşu onları uddu. Balaca Qara Balıq cəld xəncəri çəkib möhkəm zərbə ilə quşun kisəsini yırtdı və dəşikdən çıxıb qaçdı.

Saqqa quşu aldığı zərbənin ağrısından fəryad qopardı, başını suya salıb Balaca Qara Balığı yenidən tutmaq istədi, ancaq gücü çatmadı, suya bataraq öldü.

Günorta idi. Artıq nə dağ görünürdü, nə dərə. Çay axıb geniş bir düzənlikdən keçirdi. Balaca Qara Balıq suyun çoxluğundan heyrlənir, ləzzət alırdı. Birdən ayılıb gördü ki, suyun dibini görünmür. Nə qədər çabaladısa, suyun dibini görə bilmədi. Burnunda **mirvari** dişləri olan uzun bir heyvanın ildırım sürəti ilə ona hücum etdiyini gördü. Tez suyun üzünə qalxdı. Bir az sonra yenidən dənizin dibini görmək üçün suyun dərinliyinə daldı.

Yolun yarısında minlərlə balıq sürüsünə rast gəldi. Onların birindən soruşdu:

– Qardaş, qəribəm, uzaqlardan gəlirəm. Bura haradır?

Balıq dedi:

– Bütün çaylar və arxlar bura tökülür.

Başqa bir balıq isə dedi:

– Nə zaman istəsən, bizim dəstəməzə qoşula bilərsən.

Dənizə çatdığı üçün sevinən Balaca Qara Balıq dedi:

– İzin versəniz, dənizi seyr edib, sonra sizə qoşularam.

Balıqlardan biri dedi:

- Balaca Balıq özünün haqlı olduğuna onları necə inandırdı?
- Rizə balıqların taleyi necə oldu?
- Dəniz Balaca Balığı necə qarşılayır? Onu ilk heyrləndirən nə olur?
- Balıq sürüsünə qoşulmayan, dənizdə üzməkdən zövq alan Balaca Balıq nə barədə düşünür? Onun "Əsas odur ki, mənim həyatım və ya ölümüm başqalarının həyatına necə təsir göstərəcək" fikrini necə başa düşdünüz?
- Balıqdanın çənginə keçən Balaca Balıq hansı hiyləyə əl atır?
- İkinci dəfə tutulan və balıqdanın qarnında özünə gələn Balaca Balıq hansı qərara gəlir?
- O, Rizə balığı hansı yolla xilas edə bilər?
- "Bütün balıqları təhlükədən qurtarmaq istəyən" Balaca Balıq Balıqdanla necə rəftar edir?

– Get gəz, ancaq dənizin üzünə çıxanda Balıqudandan özünü gözlə. Onun heç nədən qorxusu yoxdur. Hər gün dörd-beş balıq yeyir.

Balaca Qara Balıq balıqlar sürüsündən ayrılıb üzməyə başladı. Az sonra dənizin üzünə çıxdı. Günəşli bir gün idi. Balaca Qara Balıq günəşin hərərətini belində hiss edərək ləzzət alırdı. Böyük bir sevinc içində ətrafı seyr edir və fikirləşirdi: “Ölüm hər an məni yaxalaya bilər. Ancaq mən bacardıqca çox yaşamalım, ölümdən qaçmalıyam. Ancaq ölümlə də qarşılaşa bilərəm. Əsas odur ki, mənim həyatım və ya ölümüm başqalarının həyatına necə təsir göstərəcək”.

Balaca Qara Balıq fikir və düşüncələrini sona çatdırma bilmədi.

Balıqdan gəlib uzun dimdikləri ilə onu yaxaladı. O nə qədər çabalasa da, dimdiklərdən xilas ola bilmədi. Balıqdan onun belini yekə dimdikləri ilə elə sıxırdı ki, az qala canı çıxacaqdı.

Balaca Qara Balıq fikirləşdi ki, balıqdan onu tez udsa, mədəsindəki rütubət üzündən bir az diri qala bilər. Buna görə Balıqudana dedi:

– Niyə məni diri-diri udmursan. Mən o balıqlardanam ki, öldükdən sonra bütün bədənləri zəhərə dönür.

Balıqdan heç nə deməyib fikrə getdi, öz-özünə dedi:

– Ay hoqqabaz, istəyirsən, məni söhbətə tutub ağzımdan çıxıb qaçasan?

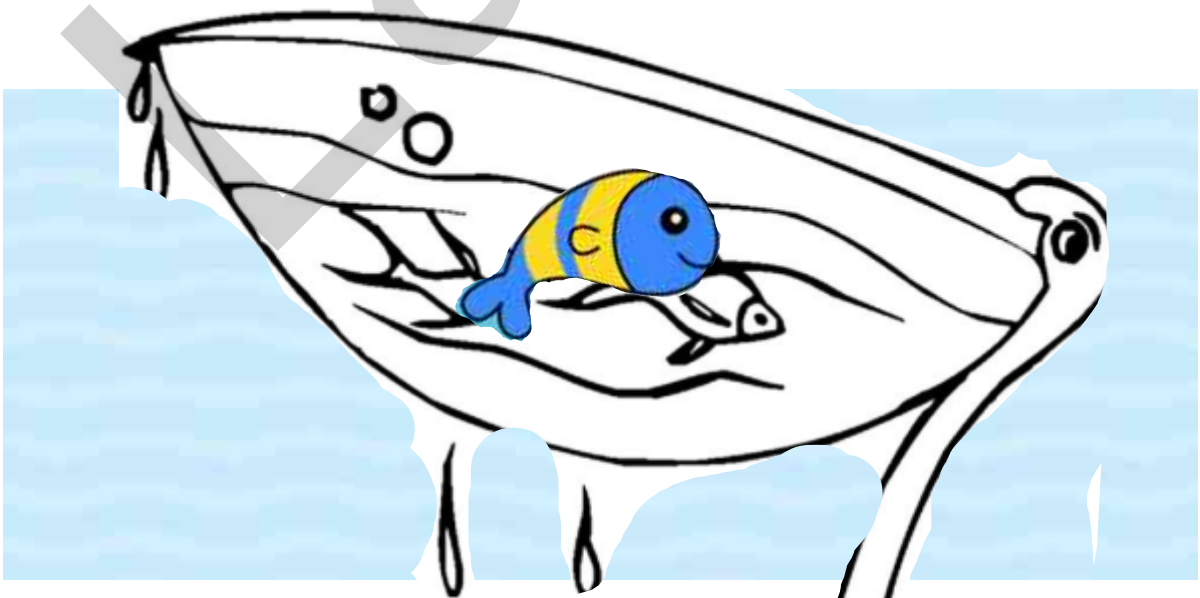
Sahil uzaqdan görünür və **naqqa** sahilə tərəf gedirdi. Balaca Qara Balıq fikirləşdi ki, sahilə çatanda onun işi bitəcək. Balıqudana dedi:

– Bilirəm, məni balalarına yedirtmək üçün aparırsan. Ancaq mən sahilə çıxdıqdan sonra öləcəyəm, bədənəm başdan ayağa zəhər olacaqdır. Balalarına yazığın gəlmir?

Balıqdan düşündü: “Ehtiyatlı olmaq yaxşı şeydir. Bunu özüm yeyərəm, balalarım başqa balıq ovlarım... Ancaq baxım görüm məni aldatmır ki”.

• On bir min doqquz yüz doxsan doqquz nəvə-nəticə nənənin nağılını necə qarşılayır? Onların nənədən xahişi nə olur?

• Hekayənin sonuncu cümləsi – “Balaca Qızıl Balıq isə nə qədər çalışdısa, yata bilmədi. Sübhədək dəniz barədə fikirləşdi...” diqqətinizi cəlb etdimi? Sizcə, onu narahat edən nə idi?



Balıqdan Balaca Qara Balığın tərpnəmədiyini görüb öz-özünə dedi:

– Doğrudanmı, öldü? Vay-vay artıq özüm də yeyə bilməyəcəyəm.

Bu qədər dadlı balığı nəhaq əldən çıxardım.

O, bir daha əmin olmaq üçün Balaca Qara Balığa səsənmək istədi:

– Hey, kiçik balıq, bir azcığ canın varmı səni yeyim, yoxsa ölmüsən?

Ancaq sözünü bitirə bilmədi. Ağzı açılar-açılmaz Balaca Qara Balıq özünü dənizə atdı. Balıqdan gördü ki, Balaca Qara Balıq onu aldadıb. Onun arxasına düşüb təqib etməyə başladı.

Balaca Qara Balıq özünü qurtulmuş sanırdı, ancaq Balıqdan ildırım sürəti ilə onun arxasınca suya baş vurdu, aman verməyib balığı yenidən uddu.

Bu elə sürətlə baş verdi ki, Balaca Qara Balıq bir xeyli vaxt başına nə gəldiyini hiss etmədi.

Bircə onu hiss etdi ki, hər yer rütubətli və qaranlıqdır. Elə ki gözləri qaranlığa alışdı bir küncə sıxılıb ağlayan, anasını çağıran bir Rizə balıq gördü. Yaxınlaşıb ona nəsihət verdi:

– Mən Balıqdanı öldürüb bütün balıqları təhlükədən qurtarmaq istəyirəm. Ancaq mənim işlərimə qarışmamaq, əl-ayağıma dolaşmamaq üçün əvvəlcə səni buradan xilas etməliyəm.

– Sən özün ölüm ayağındasan. Balıqdanı necə öldürəcəksən?

Balaca Qara Balıq xəncəri göstərib dedi:

– Bu xəncərlə onun qarnını cıracağam. İndi diqqətlə məni dinlə. Mən Balıqdanın qarnında o tərəf-bu tərəfə hərəkət edəcəyəm. Bu zaman o məni məsxərəyə qoyub gülməyə başlayacaq. Dimdiklərini aralayıb gülməyə başlayanda cəld özünü bayıra at.

– Bəs sən?

– Mənim fikrimi çəkmə. Bu qəddarı öldürməmiş burdan çıxmayaacağam.

Balaca Qara Balıq bu sözləri dedikdən sonra naqqanın qarnında o tərəf-bu tərəfə var-gəl etməyə başladı. Balıqdan dimdiklərini aralayıb gülməyə başladı. Rizə Balıq özünü bayıra atdı və dənizə düşdü. Çox gözlədi, xilaskarından xəbər çıxmadı. Bir də gördü ki, Balıqdan göydə mayallaq vurub, fəryad qoparır. Nəhayət o, şappıltı ilə suya düşdü, bir qədər çabalayandan sonra canı çıxdı. Ancaq Balaca Qara Balıqdan yenə də xəbər çıxmadı və indiyə qədər də bir səs-soraq yoxdur.

Burada Qoca Balıq nağılını bitirdi. Üzünü on bir min doqquz yüz doxsan doqquz nəvə-nəticəsinə tutub dedi:

– Daha yatmaq vaxtıdır, balalarım, gedin yatın.

Nəvə-nəticələri ondan soruşdular:

– Nənəcan, axı sən Balaca Qara Balığın başına sonra nə gəldiyini demədin?

– Övladlarım, o da qalsın gələn gecəyə. İndi isə gedib yatın.
Gecəniz xeyrə qalsın!

On bir min doqquz yüz doxsan doqquz kiçik balıq bir ağızdan:

– Sənin də gecən xeyrə qalsın, nənə! – deyib yatmağa getdi.

Nənəni də yuxu apardı. Balaca Qızıl Balıq isə nə qədər çalışdısa, yata bilmədi. Səhərdə dəniz barədə fikirləşdi...

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- füzul
- mirvari
- naqqa

II YARADICI İŞ

1. Hekayənin davamını yazın. Balaca Balığın sonrakı taleyini təsəvvür etdiyiniz kimi təsvir edin.
2. Yazılardan nümunələri müzakirə edin.

III MÜZAKİRƏ

1. “Balaca Balıq səfərə çıxmaqda haqlıdır” mövzusunda debata hazırlaşın.
2. Lehinə, yaxud əleyhinə olmaqla dəlillərinizi hazırlayın.
3. Münsifləri mövqeyinizin həqiqiliyinə inandırmağa çalışın.
4. Fərqli fikirlərə hörmətlə yanaşın.

IV DƏRS I ARAŞDIRMA • TƏHLİL

1. Əsərin mövzusunı müəyyənləşdirin. Təvsiyələrə diqqət edin:

- hadisələrin harada baş verdiyini, iştirakçıları xatırlayın;
- ayrı-ayrı hadisələrdə nədən danışıldığını, aralarındakı əlaqələri yada salın;
- iştirakçıların davranış və əməllərini bir daha yaddaşıınızda canlandırın.

2. Balaca Balığı səciyyələndirin. Təvsiyələri nəzərə alın:

- daha çox nə barədə düşünür;
- müxtəlif vəziyyətlərdə keçirdiyi hisslər, qəbul etdiyi qərarlar;
- nitqi – danışığı;
- fərqli məqamlarda başqaları ilə davranışı.

3. Ana Balığı necə səciyyələndirərsiniz? Aşağıdakı təvsiyələri nəzərə almaqla fikrinizi açıqlayın:

- Balaca Balığa münasibəti;
- İri Balıqla, Qurbanğa ilə oxşar cəhətləri;
- nitqi – danışığı.



4. Saqqqa quşu və Balıqdanın oxşar cəhətlərini müəyyənəldir. Sizcə, onlardan hansı daha hiyləgərdir? Nə üçün? Təvsiyələrə diqqət edin:

- onların zəif, gücsüz balıqlara və digər canlılara münasibəti;
- qurbanları ilə davranışları;
- nitqləri – danışqları.

5. Sizcə, bu əsərdə müəllifin başlıca niyyəti nə olmuşdur? Oxuculara hansı əsas fikri, ideyanı çatdırmağı məqsəd seçmişdir? Cədvəldən seçdiyiniz fikri, yaxud öz variantınızı əsaslandırın.

Əsərin
əsas ideyası
hansıdır?

1. Daha faydalı olmaq üçün həmişə öyrənmək, zənginləşmək, lazımdır.
2. Mənalı, faydalı ömür yaşamaq üçün daim inkişafda olmaq vacibdir.
3. Həyatlarını daha maraqlı, mənalı qurmaq arzusu ilə yaşayanlar heç bir çətinlikdən qorxmurlar.

Nə üçün belə
düşünürsünüz?

Sizin
variantınız.

IV MÜZAKİRƏ

1. “Balaca Balığın mühakiməsi” mövzusunda rollu oyun. Balaca Balıq adət-ənənəyə xor baxmaqda, gənc Balıqları başdan çıxarmaqda təqsirləndirilir.

- a) Hakim.
- b) İttihamçı.
- c) Balaca Balığın birinci vəkili.
- ç) Balaca Balığın ikinci vəkili.
- d) Birinci oxucu.
- e) İkinci oxucu.
- f) Balaca Balıq.

2. Oyunun məzmununu və nəticəsini müzakirə edin.



Növbəti dərsə qədər

Asudə vaxtınızda dərsləyinizdə E.Hüseynbəylinin “Qəsd edilmiş gözəllik” əsərini oxuyun. Mənası tanış olmayan sözləri, əsərdə əksini tapmış mühüm mətləbləri aydınlaşdırmağa çalışın.

5

TƏBİƏTİN GÖZƏLLİYİ,
TƏBİƏTƏ QAYĞI

Doğma təbiətimizin gözəlliyi ədəbiyyatımızda yüz illər boyunca tərənnüm edilmiş, bu mövzuda sayısız-hesabsız sənət əsərləri yaradılmışdır. Bunun başlıca səbəbi insanla təbiətin ayrılmaz olması, bir-biri ilə bağlılığıdır.

Təbiətin şıltaqlığı insan üçün çətinliklər yaratdığı kimi, insanın laqeydliyi, bəzən də amansız münasibəti təbiətə sağalmaz yaralar vurur. Böyük söz ustalarının əsərlərində insanları təbiəti sevməyə, onun gözəlliyini qiymətləndirməyə və qorumağa çağırış həmişə olmuşdur.

Bu bölmədə təbiət mövzusunda yazılmış maraqlı əsərlərlə tanış olacaqsınız. Həmin əsərlərdə təbiətin gözəlliyi, onun insanın həyatında rolu barədə dəyərli fikirləri mənimsəyəcək və qiymətləndirəcəksiniz.



Elçin Hüseynbəyli
(1961)

Gürcü yazıçılar Elçin Hüseynbəylidən çox şey öyrənməlidirlər. Onun "Gözünə gün düşür" hekayəsini gürcü dilinə tərcümə etmişəm. Bu hekayə münəqqişlər barədə yazılan ən qüdrətli əsərlərdən biridir.

Quram Odişariya

QƏSD EDİLMİŞ GÖZƏLLİK

Yadasalma • Təbiətə laqeyd münasibətin əks olunduğu hansı əsərləri oxumusunuz? Onlarda razılaşmadığınız məqamlar olubmu?

I dərslər I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallara diqqət edin.

- Əsər xoşunuza gəldimi? Nə üçün?
- Sizin üçün yeni nə oldu?
- Təsvirləri, hadisələri anlamaqda çətinlik çəkmədiniz?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən nəzərdən keçirin.

Dan yeri çoxdan ağarmışdı. Yenə təbiət günəşin qızılı tellərinə qoyun açmışdı. Araz boyunu həzin bir musiqi – təbiətin sirli-sehrli səsi bürüyürdü. Budaqdan-budağa qonaraq hay-küy salan quşlar da sanki bu yolla təbiətin gözəlliyinə heyranlıqlarını bildirirdilər.

Lal sularında bir qırçın belə görünməyən Araz sanki səhər yuxusundan ayılmaq istəmir, günəş yüksəldikcə üzərinə düşən parlaq işıq sütununun mülayim istisini canına çəkirdi. Adətən, nəriltili-gurultu qopararaq axan çay parıltısı Soltanlı kəndinin tut bağlarını aşan və göz işlədikcə uzanan bu işıq selini ürktümmək üçün yatağına sığınmışdı...

Səhər tezdən mal-qaranı **örüşə** gətirən Sabir bu gözəlliyin qarşısında sanki sehlənmişdi: o, suların bağrına **mil** kimi saplanan işıq selindən gözünü çəkə bilmirdi. Onu da bilirdi ki, bir azdan işıq

- Təsvir olunan yeri təsəvvür edə bildinizmi?
- Gözlərinizin qarşısında hansı mənzərələr canlandı?
- Arazın, onun ətərinin təsviri sizdə hansı hiss, ovqat yaratdı?

seli hər tərəfi bürüyəcək və suların qoynunda boy verən parlaq sütun bu selin içində əriyəcək, günəşin şəfəqləri güzgü kimi çayın sularında **bərq** vuracaq.

O, ətrafa yayılmış mal-heyvanı səsləyib kolluqla bir az da irəlilədi. Ayağının altından pırıltı ilə qalxan çil bildirçin onu əməllicə qorxutdu, quşun qarasınca deyilərək cingilti səsə babası Haqverdi kişidən tez-tez eşitdiyi sözləri təkrarladı:

– Ay səni kor ilan yesin...

Kəndin başqa uşaqları mal növbəsinə getməyi xoşlamasalar da, Sabir bu günü səbirsizliklə gözləyirdi. Həmin gün məktəbə də getməz: “Dərslərimin yerini uşaqlardan soruşub öyrənəmə”, – deyərək anasının axşamdan arasına şor, nehrə yağı qoyub ağ dəsmala bükdüyi iki yuxanı götürər, kəndin ayağına yığılmış mal-heyvanı həyləyərək Araz qırağına aparardı. Onu bura çəkən yalnız Arazın əzəməti, **füsunkar** görünüşü deyil, həm də göz işlədikcə uzanıb gedən yaşıl meşə zolağıydı. Bu zolaq təbiətin bir **möcüzəsi** idi; yüzlərlə kəndi əhatə edən bu yaşıllıqda nələr yoxuydu?.. Baş-başa vermiş uca ağaclar, ardı-arası kəsilməyən zümrüd çəmənlilər, çay qollarının yaratdığı göllərdən kəm olmayan qaz-ördəklər... Bu yerlər həm də zərifliyi ilə göz oxşayan ağ dovşanın, şələquyruq tülkünün, qışın oğlan vaxtında sürü ilə gəzən, mal-heyvan üçün təhlükə yaradan qurdun məskəni idi...

Bərəkətli yeriydi buralar: torpağa düşən dən vaxtından əvvəl cücərir, günəşə doğru boylanırdı. Tala-tala açıq yerlərdə əkilən kartof, soğan, pomidor dava-dərmansız yetişir, məhsul ildən-ilə çoxalırdı...

Arazın sağ sahilində Sabirgilin kəndləri ilə üzbəüz bir oba vardı. Oranı hamı “İran Cəfərlisi” adlandırırdı. Çoxlarının qohum-əqrəbası bu kənddəydi. İmkan düşən kimi çay qırağına gəlib səsləşər, bir-birilə hal-əhval tutardılar. Vay o günə ki bu danışqdan sərhəddilər xəbər tutaydılar. Həmin dəqiqə danışanları “**zastava**” adlanan qərargahlarına aparır, həm cərimələyir, həm də bir sutka orada saxlayırdılar. Belə vaxtlarda Qaçaq Nəsinin nəvəsi Xasay kişi acıqlı-acıqlı gileylənirdi:

– Bu “sarıqlaqlar” bura ayaq basandan bizə göz verib işiq vermirlər...

Birdən Sabirə elə gəldi ki, kimsə adını çağırırdı. O dəqiqə geri qanrıldı. Yanılmamışdı: Əli arxayın-arxayın sahilə enirdi. Cəfərli kəndindən olan Əli ilə o, iki ildən artıq idi ki, dostluq edirdi.

Kəndlərində məktəb olmadığı üçün Əli bir-iki il molla yanında yazıb-oxumağı öyrənmiş, sonra oradan uzaqlaşmışdı.

Əli Sabiri uzaqdan görmüşdü. Çaya yaxınlaşıb hər ikisi sevinc içində salamladı. Əli mehribanlıqla dilləndi:

- Çoxdan görünürsən.
- Hə, növbə bizə ayda bir dəfə çatır.
- İşlərin necədir?

- Sabiri heyrləndirən nə idi?
- Onu Araz kənarına çəkən hansı istək idi?
- Meşə zolağının “təbiətin möcüzəsi” hesab edilməsinə səbəb nə idi?
- Sabir haqqında ilk təəssüratınız nə oldu?
- Arazın o tayında olan Cəfərli kəndi haqqında sizdə hansı təəvvür yarandı?
- Bu tayda yaşayanların Cəfərlilərlə ünsiyyət yaratmasına kimlər mane olurdu? Nə üçün?
- Əlinin taleyi sizi düşündürdümü?
- İki dostun “sarıqlaqlar” sözü ilə bağlı söhbəti sizdə hansı təəssürat yaratdı? Bu barədə nə düşündünüz?
- Maşınlarla gələn hərbiçilər kimlər idi?
- Yüksək rütbəli zabıt gördüyü mənzərəyə necə qiymət verir?
- Onun əsəbiləşməsinə səbəb nə olur?
- Şişmanın dedikləri Sabiri nə üçün qorxudur?
- Kənddə yayılan şayiələr nə barədə idi?
- İnsanları həyəcanlandıran əsl səbəb nə idi?

– Yaxşıdır, iki aydan sonra doqquzuncu sinfi bitirəcəm.

– Bəs sonra nə edəcəksən?

Sabir narahat baxışlarla zastavaya tərəf baxa-baxa:

– Onuncu sinfə gedəcəm, oxumağımı davam etdirəcəm, – dedi.

Onun narahatlığı Əlinin gözündən qaçmadı:

– Sarıqulaqdan qorxursan?

O, “sarıqulaq” sözünü elə ciddi dedi ki, Sabir qəhqəhə çəkərək güldü və ona təəccüblə baxan Əliyə izah elədi:

– “Sarıqulaq” ad deyil e... rus olduqları üçün sərhədçilərin rəngi sarıdır və biz öz aramızda onları elə adlandırırıq.

Diqqətlə onu dinləyən Əli də özünü saxlaya bilmədi. Onun da qəhqəhəsi ətrafa yayıldı...

Qəfil eşidilən maşın səsi uşaqların şirin söhbətini kəsdi. Sabir heyvanların arasında **daldalandı**. Əli isə cəld çayaşağı yollandı, istəmirdi ki, sarıqulaqlar dostunu incitsinlər.

Sabir bir-birinn ardınca gələn yeddi maşın saydı. O, burada ilk dəfəydi ki, bu qədər maşın gördüyü üçün heyrətləndi. Günəşin şüaları altında parıldaayan və digərlərindən böyük olan qara maşın dayanan kimi sürücü özünü yerə atdı, sağ qapını geniş açıb dümdüz dayandı. Ayağını əziyyətlə yerə çatdıran hərbi geyimli kişi zorba bədənini çətinliklə maşından çəkib çıxartdı. Gələnlərin hamısı artıq onun maşınının yanında toplaşmışdı. Sabir öz-özünə düşündü:

– Yəqin, ən böyükləri budur, – şalvarının böyründən ayaqqabısına qədər uzanan qırmızı xətti görəndə isə astadan, – həə... generaldır ki, – dedi. Elə bu vaxt yekəpərə durbini verdilər. O, əvvəlcə Arazın o tayına, sonra isə bu tayına uzun-uzadı baxdı. Durbini gözündən ayırıb üz-gözünü əyişdirdi, ətli sifəti qərribə şəkklə düşdü. Dediylə sözlər aydınca eşidildi:

– Prekrasnaya mesta. Prosto çuda¹.

Ardınca dediylə sözlərdə əvvəlcə sərtlik, axıra yaxınsa qəzəb aydınca duyuldu: – Вы что, совсем ослепли!?² – o, barmağı ilə şimaldakı və cənubdakı kəndləri göstərüb hirsllə əlavə elədi: – Нельзя позволить им находиться так близко друг к другу!³ Проволоку нужно передвинуть вот сюда⁴ – ayağını hirsllə durduğu yerə vurdu.

Şışmanın dedikləri Sabirin beynini oyur, nə demək istədiyini anlamırdı. Sonuncu cümləni eşidəndə isə onu həyəcan bürüdü, qulaqlarında qərribə uğultu yarandı, dişləri bir-birinə dəydi. Eşitdiklərini yuxu sandı:

– Bu yaşıllıq, bu gözəllik tikanlı məftildən o tərəfdə qalacaq?! – birdən-birə taqətdən düşdü, aşağı çökdü: – Yox, ola bilməz! Bəs bu yer əlimizdən alınsa, necə dolanırıq!?

O, axşamın düşməsini heç vaxt indiki qədər arzulamamışdı. Əmisi Məhəmmədəli xəbəri eşidib dərin fikrə gedəndə Sabir lap qorxdı.

– Səhv eləmirsən ki, lap beləcə də dedi? – sualını eşidəndə əzbərlədiyi cümlələri tutuquşu kimi təkrarladı.

¹ Gözəl yerdir. Əsl möcüzədir!

² Gözləriniz kordur, nədir?

³ Onların bir-birinə bu qədər yaxın olmalarına imkan vermək olmaz.

⁴ Məftilləri bax bura çəkmək lazımdır.

Əmisi bir neçə dəfə udqundu, zorla bircə kəlmə dedi:
– Batdıq!..

Ertəsi gün günortaya kimi kənddə bu barədə danışan olmadı. Hərə öz işində-gücündəydi. Amma kolxoz sədrinin sürücüsü Zülfüqarın arvadına pıçıltı ilə dediyi sözlər günortadan sonra kənddə bomba kimi partladı, hərə bir söz dedi:

- Deyəsən, kəndi köçürəcəklər.
- Kənd plana düşüb.
- Sərhədin yerini dəyişəcəklər...

Gecədən xeyli keçənə kimi camaat evinə yığılmadı, hamı sədri gözlədi. Lakin nə Ağakışiyev – sədri belə çağırırdılar – nə də onun “Pobedası”-nı sürən Zülfüqar həmin gecə kəndə qayıtdı...

Hava qaralar-qaralmaz rayon mərkəzində Bakıdan gələn nümayəndənin iştirakı ilə iclas başlanmışdı. Hamının üzündən həyəcan və təşviş yağdırdı. Özünü tox tutan yalnız birinci katiblə şəhərdən gələn nümayəndəydi. Birinci katibin yerində əyləşən nümayəndə domba gözlərini qarşısındakı kağızlardan çəkmir, birini qoyub digərini götürürdü. Rəngi qara-qırmızıydı: iclasdan əvvəl “Çinarüstü” restoranda yaxşıca yeyib-içsə də, çox dilxoruydu. Çünki büro üzvlərinin **qırımından** hiss eləyirdi ki, yığıncağı başdansovdu aparmaq mümkün olmayacaq...

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- meh
- örüş
- füsunkar
- möcüzə
- bərq vurmaq
- zastava
- mil
- bərq
- zümrüd

¹ Kolxoz – Sovet hakimiyyəti illərində fəaliyyət göstərən kollektiv təsərrüfat.

² Kolxoz sədri – kollektiv təsərrüfata – kolxoza rəhbərlik edən şəxs.

³ Sovet hakimiyyəti illərində kənd və şəhər rayonlarının idarə edilməsinə birinci katib rəhbərlik edirdi.

⁴ Vəzifəli şəxslərdən yaradılan büro rayonun idarə edilməsi ilə bağlı qərarlar qəbul edirdi.

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Arazboyu torpaq sahəsindən yalnız otlaq kimi istifadə olunurdu.
- B) O tay və bu tayda yaşayanlar bir-biri ilə sərbəst əlaqə saxlayırdılar.
- C) Yüksək rütbəli rus zabitini əsəbiləşdirən kəndlilərin ixtiyarında geniş torpaq sahəsinin qalması idi.
- D) Arazboyu meşə və torpaq zolağı yüzlərlə kəndin yaşayışını təmin edirdi.
- E) Kənd adamları baş verə biləcək hadisənin acı nəticələrini əvvəlcə dəyərləndirə bilmirlər.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Arazboyu meşə və yaşıllıq gözəlliyi ilə məşhur idi.
- B) Bu ərazidən otlaq, meyvə-tərəvəz əkini üçün əlverişli torpaq sahəsi kimi istifadə olunurdu.
- C) Kənddə yaşayan insanlar gözlənilən faciəni, onun ağır nəticələrini dərhal anlayırlar.
- D) Yüksək rütbəli rus zabitinin məqsədi o tayla, bu tayın heç bir əlaqəsinin olmaması idi.
- E) Gözlənilən ziyanlı plan haqqında ilk eşidən və anlayan Sabir olur.

III NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Mətdən seçdiyiniz parçanın məzmununu yaradıcı danışmağa hazırlaşın.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.



Növbəti dərsə qədər

Əsərin ardını oxuyun. Tanış olmayan sözləri və mühüm mətləbləri aydınlaşdırmağa çalışın.

II DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı sualları nəzərə alın.

- Hekayənin davamı maraqlı oldumu? Nə üçün?
- Hadisələrin bu cür inkişafı sizdə hansı təəssürat yaratdı?
- Sizə daha çox təsir edən epizod hansı oldu? Nə üçün?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətnə yenidən nəzər salın.

Hekayənin ardı

İclası birinci katib açdı. Büro iclaslarında səsi aləmi бүtүyən katibin səsi bu gün mülayimiydi. Bu, büro üzvlərini səksəndirdi: hamı başa düşdü ki, vəziyyət onların düşündüyündən də **qəlizdir**. Katibin **eyhamından** aydın oldu ki, “lap yuxarının” tapşırığı icra olunsay, yüzlərlə kənd mal-heyvan saxlamaqdan, ot-ələfdən, əkin-biçindən, əl çəkməli olacaq...

Birinci cərgədə oturan Ağakışiyev həyəcanını gizlədə bilmirdi, onun əlləri titrəyirdi. Ömrünün iyirmi ildən çoxunu **kolxoza** verən, böyük xətir-hörmət qazanan sədr bu tapşırığın **fəsadlarını** o dəqiqə hiss elədi: “Meşə, yaşıllıq məhv ediləcək!”, “Camaat kənddən qaçaq düşəcək!”

Katibdən sonra söz nümayəndəyə verildi. Ana dilini yaxşı bilməyən nümayəndənin qüsurlu nitqini anlamaq çox çətin idi. Onun son sözlərindən sonra zala dərin səssizlik çökdü. İclasdakılar belə başa düşdülər ki, tikanlı məftillər səkkiz-on kilometr şimala çəkilməlidir.

- Sizcə, katib “lap yuxarı” sözləri ilə nəyə işarə edir?
- Gözlənilən hadisənin ağır nəticələrini anlayan sədr hansı hissləri keçirir?

Guya çay daşanda sərhəd zolağını su basır, bu da sərhədçilərin işini çətinləşdirir. Bunun yalan olduğunu hamı bilirdi; çayın şimal sahili hündür olduğu üçün belə bir təhlükə gözlənilmirdi.

Ağakışiyev danışmaq üçün söz istəyəndə katibin qanı qaraldı. Sədr çayın sol sahilində bənd tikintisinin mümkünliyünü söyləyəndə isə o, səsinə qaldırdı:

– Bu məsələ qapanıb, başqa sözün varsa, danış, – dedi.

Bu kobudluqdan alınsa da, sədr sözünə davam elədi. Katib səsinin tonunu qaldıraraq əlindəki qələmlə stolun üstünü döyəclədi:

– Yoldaş Ağakışiyev, biz verilmiş tapşırığın icrası barədə danışmalıyıq!

Sədrin də səsi sərtləşdi:

– Elə mən o barədə danışacağam!

O, əlini cibinə saldı, dörd qatlanmış iri dəsmalla alnının tərəfini silib oturanlara müraciət elədi:

– O yerləri hamımız yaxşı tanıyıyıq. Camaatımız oranın hesabına yaşayır. Tikanlı məftilin şimala çəkilməsi yaşıl zolağın hesabına olmalıdır. Meşəyə, yaşıllığa toxunmamaq üçün məftili bir az da yuxarı çəksək, pambıq sahəsinə düşəcək.

– Bir qarış da olmaz! – katib bu sözləri elə ucadan dedi ki, nümayəndə diksindi. Eminov – katibin soyadı beləydi – barmağını oturanlara tərəf silkələdi, – Pambıq sahəsinin bir qarış torpağına da toxunmaq olmaz!

Ağakışiyev bu dəfə katibə yox, ön cərgədə əyləşmiş büro üzvlərinə baxdı:

– Deməli, yaşıllıq, kəndin dolanışq yeri **güdaza** getməlidir?

Rayonun baş həkimi Vahid Cəfərov icazəsiz-filansız yerindən səsləndi:

– Ağılsızlığa bax ha... təbiətə belə divan tutmaq olar? Bəs orada yaşayan canlıların taleyi necə olacaq!?

Katib ona vermədi, çünki diqqəti Ağakışiyevdə idi. O, yaxşı bilirdi ki, zaldakılar ancaq onun dediklərinə dəyər verirlər.

Danışanlar çox oldu; kimi mərhəmət umdu, kimi güzəşt üçün minnət elədi. Gecədən xeyli keçmiş nümayəndə kağız-kuğuzunu qovluğa yığmağa başladı. Bu, iclasın sona çatdığına işarəydi.

Ağakışiyev həmin gecə kəndə qayıtmadı, məqsədi katiblə təkbətək danışmaq idi. Ertəsi gün katib onu çox soyuq qəbul elədi. Sözü də qısa oldu:

– Müdafiə nazirinin müavini, – o duruxdu, yaddaşını araşdırıb müavinin adını xatırlamağa çalışdı: – hə, Baranov şəxsən gəlib, o yerlərlə tanış olub və bu göstərişi verib.

O, sonra sədrə mənalı-mənalı baxaraq:

– Gedin, əhalini hazırlayın, – dedi.

- Onun narahatlığının əsl səbəbi nə idi?
- Nümayəndənin danışığından iclasdakılarda nə məlum oldu?
- Tikanlı məftilin şimala çəkilməsinə ehtiyac var idimi?
- Katib nə üçün Ağakışiyevin çıxış etməsini istəmirdi?
- Katibin onunla kobud danışmasına səbəb nə idi?
- Katib nə üçün pambıq əkinə üçün ayrılmış sahənin toxunulmaz olduğunu qətiyyətlə bildirirdi?
- Katibin sədrə dediyi "Gedin, əhalini hazırlayın" sözlərində hansı fikir ifadə edilmişdir?
- Meşənin qırılmasına, yaşıllığın məhv edilməsinə insanların münasibəti necə oldu?
- Rayonun rəhbər işçilərinin hadisəyə münasibəti necə oldu?

“Baranov” soyadının sədrin dodaqlarında yaratdığı təbəssüm axıncı kəlmələri eşidən andaca yoxa çıxdı.. O, son çarəyə əl atdı:

– Bəlkə, Bakı ilə danışaq, vəziyyəti bir də izah eləyək...

Katib əlini yellədi və söhbətin bitdiyini bildirdi.

İclasdan bir həftə keçsə də, sakitlik idi. Hamıda bir ümid yaranmışdı: yəqin ki, “yuxarılar” fikirlərindən vaz keçiblər. Lakin ikinci həftənin ilk günü bütün ümidlər suya düşdü; Mahmudlu stansiyasında dayanan yük qatarından sarı rəngli iki nəhəng **buldozer** endirildi. Onlardan biri Mahmudlu, digəri isə Əmirvarlı kəndində işə başladı. Yarım saat keçməmiş ətraf kəndlərin əhalisi Arazın sahilinə yığıldı. Buldozer iri ağcları asanlıqla kökündən çıxarır, qabağına salıb yolunun üstündən kənarlaşdırırdı. Şamlar, küknarlar bir-birinin ardınca aşdıqca, üstü barla dolu ağaclar yan-yana döşəndikcə dözə bilməyən qadınlar ağlaşırdı. Bu, Sabiri çaşırdırdı. Buldozeri idarə edən sürücü bu yerlərin adamına oxşamırdı. Ətrafda baş verənlərə heç gözünün ucuyla da baxmırdı. İri, qollu-budaqlı ağacları buldozerin qabağına qatıb elə həvəslə sürükləyirdi ki, sanki bundan zövq alırdı... Amma o, həvəslə icra etdiyi işi yarımçıq saxlamağa məcbur oldu; böyük bir dəstə buldozerin qarşısını kəsdirib dayandı.

Az sonra rayonun rəhbərləri ard-arda gəlməyə başladılar. Milis rəisi – camaatın ondan heç xoşu gəlmirdi – ağzı köpüklənə-köpüklənə adamların üstünə yeridi:

– Hökumətlə hökumətlik eləyəcəksiz?! – o, sözlərinin təsirsiz qalmasından bərk acıqlanmışdı. Heç kim yerindən tərpənmirdi. Elə bu vaxt Sabirin ömrü boyu yadından çıxara bilməyəcəyi bir hadisə baş verdi; bir bölük soldat göz qırpmındaca kənd camaatını mühasirəyə aldı. Gözlərindən soyuqluq, nifrət yağan soldatların silahı hazır vəziyyətə gətirmələri çoxlarının nəzərindən qaçmadı...

Katib Eminov cin atına minmişdi:

– Hamısı Ağakışiyevin hoqqalarıdır! – deyib ikinci katibi sədrin arxasınca göndərmiş, hətta hədələmişdi də. – Ona de ki, nəticəsi çox ağır olar!

Həmin gün sədr evindən çıxmasa da, nələr olacağını əvvəlcədən təxmin edirdi. Bilirdi ki, kəndlilər bu hadisəyə dözməyəcəklər. Milisin, zastava soldatlarının camaata əl qaldıracağını düşünəndə isə evdə otura bilmədi... Qapıda gözləyən Zülfüqar sədri görüncə maşını işə saldı.

Araz kənarında böyük izdiham yaranmış, dörd kəndin əhalisi bir araya gəlmişdi. Sədr fikrindən keçirdi: “Hələ o biri kəndlərin camaatı xəbərsizdir...”

Ağız deyəni qulaq eşitmirdi. Narazı insanların səsi bir-birinə qarışmış, böyük uğultuya çevrilmişdi. Sədrin maşını görünən kimi səs azaldı. O, camaata yaxınlaşanda tam sakitlikiydi. Bəstəboy, yaraşıqlı sədrin rəngi avazıydı, yaxındakılar onun gözlərinin yaşardığını aydınca görürdülər. Sabir hiss elədi ki, sədr qırılmış ağaclara tərəf baxmır, bəlkə də, baxa bilmir...

Adamlar iki yerə ayrılıb yol verəndə o, yaranmış boşluqla irəlilədi, hündür yerə çatanda dayanıb ətrafa boylandı, elə bil nəsə gözünün qabağını tutub görməyinə mane olurdu. Sədr dəsmalını çıxarıb gözlərinə çəkəndə ətraf aydınlaşdı. O yalnız bunu deyə bildi:

– Bu qəsdin qarşısını almaq mümkün olmadı...

Heyrətlənən ağıçı Pəri sonralar da and-aman eləyirdi ki, uşaqlıqdan tanıdığı Ağakışiyevi ömrü boyu ağlayan görməyibmiş...

Həmin gün iş dayandırıldı, lakin ertəsi gün sarı buldozərlər ətrafı səs-küylə dolduraraq işləməyə başladı. Onlar irəlilədikcə yaşıllığı silib-süpürür, arxasınca bomboz çöllük buraxırdı. Yüzdən yuxarı soldat isə əllərində avtomat üzü kəndə tərəf dayanaraq qımıldanmadan irəli baxırdı...

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- meh
- örüş
- füsunkar
- möcüzə
- zümrüd
- qəliz
- eyham
- türmə

fəsad
türmə
ağıçı
güdazə getmək
buldozer
qımıldanmaq

II NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimata hazırlaşın.

- Əsərdən yeni nə öyrəndim.
- Təbiətə amansız münasibətin nəticəsi nə olur.

III MÜZAKİRƏ

- “İnsanlar meşəni xilas edə bilərdilər” mövzusunda debata hazırlaşın.
- Lehinə, yaxud əleyhinə olmaqla dəlillərinizi hazırlayın.
- Münsifləri mövqeyinizin həqiqiliyinə inandırmağa çalışın.
- Fərqli fikirlərə hörmətlə yanaşın.



1. Əsərin mövzusunı müəyyənləşdirin. Təvsiyələrdən faydalanın:

- əsərdəki əsas hadisələri və onlarda daha çox nəyə diqqət edildiyini yada salın;
- kənd adamlarını daha çox narahat edən məsələləri xatırlayın;
- müəllif üçün ən mühüm olanı müəyyənləşdirməyə çalışın.

2. Sədr obrazını səciyyələndirin. Təvsiyələri nəzərə alın:

- müxtəlif vəziyyətlərdə keçirdiyi hiss-həyəcan;
- fərqli məqamlarda düşüncələri, davranışı və nitqi;
- insanlara, təbiətə münasibəti;
- mühüm qərarlar verməsinin səbəbləri.

3. Sizcə, Sabirin xarakterindəki başlıca cəhətlər hansılardır? Təvsiyələrə diqqət edin:

- fərqli məqamlarda hiss və düşüncələri;
- təbiətə və insanlara münasibəti;
- müxtəlif vəziyyətlərdə davranışı.

4. Birinci katib, general, mərkəzdən gələn nümayəndə obrazları haqqında hansı nəticəyə gəldiniz? Fikirlərinizi əsərdən seçdiyiniz nümunələrlə əsaslandırın.

Təvsiyələrdən faydalanın:

- təbiətə və insanların həyatına ziyan vuran qərarlara münasibətləri;
- oxşar və fərqli cəhətləri;
- bu obrazlar həmin dövr haqqında hansı təsəvvür qazanmağa imkan verir?

5. Əsəri oxuduğunuz əfsanələrdən biri ilə müqayisə etməklə hekayə janrında olduğunu əsaslandırın.

Hansı cəhətlərinə görə müqayisə olunurlar	Müqayisə olunan əsərlər	
	“Qəsd edilmiş gözəllik”	
Mövzu		
İştirakçılar		
Hadisələrin özünəməxsusluğu		
Təsvirlərin özünəməxsusluğu		
Sonluğun özünəməxsusluğu		

6. Sizcə, əsərdəki əsas fikir – ideya nədir? Cədvəldə verilənlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı nümunələrlə əsaslandırın.

Aşağıdakı fikirlərdən hansı əsərin ideyası üçün daha uyğundur	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Sizin variantınız
Vətənin, onun təbiətinin qədrini yalnız xalq bilir.		
Təbiəti siyasətə qurban vermək olmaz.		
Təbiətə amansız münasibətin sonu fəlakətli olur.		

II İFADƏLİ OXUYA HAZIRLAŞIN

1. Aşağıdakı parçanın ifadəli oxusuna hazırlaşın.

Məzmununu bir daha yadınıza salın. Düşünün: bu parçanı oxuyarkən dinləyicilərə nə çatdırmalıyam, onlarda hansı hiss və düşüncənin yaranmasına nail olmalıyam...

Oxuda fasilə edəcəyiniz yerləri, səsinizin yüksəlib-alçaldığı məqamları, məntiqi vurğulu sözləri müəyyənləşdirib şərti işarələrlə göstərin. Unutmayın ki, oxuduğunuz parçanın məzmunundan asılı olaraq, səsinizdə fərqli çalarlar: sevinc, fərəh, heyranlıq və s. duyulacaq. Bunları mətnin kənarında müvafiq cümlələrin qarşısında qeyd edin.

İfadəli oxunacaq mətn

Dan yeri çoxdan ağarmışdı. Yenə təbiət günəşin qızılı tellərinə qoyun açmışdı. Araz boyunu həzin bir musiqi – təbiətin sirli-sehrli səsi bürüyürdü. Budaqdan-budağa qonaraq hay-küy salan quşlar da sanki bu yolla təbiətin gözəlliyinə heyranlıqlarını bildirirdilər.

Lal sularında bir qırçın belə görünməyən Araz sanki səhər yuxusundan ayılmaq istəmir, günəş yüksəldikcə üzərinə düşən parlaq işıq sütununun mülayim istisini canına çəkirdi. Adətən, nəriltili-gurultu qopararaq axan çay parıltısı Soltanlı kəndinin tut bağlarını aşan və göz işlədikcə uzanan bu işıq selini ürkütməmək üçün yatağına sığınmışdı...

Səsin aldığı çalarlar

2. İfalara münasibət bildirin.



Ramiz Qusarçaylı (1958)

Ramiz Qusarçaylı Azərbaycan poeziyasında çox görkəmli bir yer tutur. Onun yaradıcılıq sirləri, şeirinin ətri Azərbaycan xalqına bundan sonra açılacaq, bundan sonra bilinəcək. O, Azərbaycan ədəbiyyatının qeyrətini çəkən bir şairdir, eyni zamanda Təbrizin dərdini, qeyrətini də çəkməyi bacaran bir Vətən oğludur. Onun bütün şeirləri Azərbaycan xalqının həyatı, arzuları, ümidləri ilə bağlıdır.

Söhrab Tahir

PAYIZ

(ixtisarla)

Yadasalma • Payız fəslinə həsr edilmiş şeirlərdən hansını xatırlayırsınız? Onun sizdə yaratdığı təəssüratı unutmamısınız?

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.
2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallardan yararlanın.
 - Şeiri maraqla oxudunuzmu? Nə üçün?
 - Şeirdə payızla bağlı təəssüratınızı xatırladan təsvirlər varmı?
 - Hansı misralar, bəndlər sizi daha çox təsirləndirdi?
3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütləq edin.

Çiçəklər **xəzəldir**, xəzəllər çiçək,
Təbiət donunu dəyişir yenə.
Qopub budağından yarpaqlar tək-tək
Səpilir payızın **qədəmlərinə**.

- Şeirin ilk misrasındakı fikri necə izah edərsiniz?
- Təbiət yalnız payızdamı "donunu dəyişir"?

Çəkiliş çöllərdən yayın qızmarı,
Çəmənlər isinmir **al zərrələrdən**.
Ötür qərib-qərib durna qatarı
Ayrılır **pərişan** mənzərələrdən.

Qayğısı azalmır boş yuvaların,
Sovurur yollara payız yelləri.
Uçur lələk-lələk quş yuvaları,
Uçan yuvalarda payız yellənir.

Səs verib quşların kövrək səsinə,
Çalır ağacdələm nağarasını.
Ayılar diksinib şimşək səsinə
Bir az da bərkidir mağarasını.

Yağış döyəcəyir boz qayaları,
Sökülür yamacın yaşıl **kilimi**.
Talada sapsarı ot tayaları
Düzülüb yan-yana çadırlar kimi.

Tül kimi dumanə bürünür dağlar,
Buludlar toqquşur, guruldayır göy.
Bayram **xonçasına** bənzəyir bağlar;
Narı qıpqırmızı, **göyəmi** gömgöy.

Kökləyib aləmi öz ahənginə
Sarala-sarala yeriyir payız.
Büküb yaşıllığı sarı rənginə
Üzü qışa doğru sürüyür payız.

- İkinci bəndin ilk iki misrasına diqqət edin; onlarda payızın gəlişi necə əks olunub? Bu şəkildə ifadə, təsvir maraqlıdır? Nə üçün?
- Durna qatarı nə üçün "qərib-qərib" ötür – gedir? Onları vəfasız saymaq olarmı?
- "Qayğısı azalmır boş yuvaların" misrə ilə şair hansı fikri çatdırmaq istəyir?
- Dördüncü bəndə diqqət edin: Quşlar, çöl heyvanları payızı necə qarşılayırlar? Quşların səsinə kövrəkliyin duyulmasına səbəb nədir?
- Təbiətdə canlı, cansız – hər şey payız həyatını yaşayır, onun təsirinə məruz qalır. Beşinci bənddə bu fikrin necə ifadə olunduğunu izah etməyə çalışın.
- Payız ziddiyyətləri şeirin altıncı bəndində necə əks olunub? Sizde "Payızın da öz gözəlliyi var" fikrinə rəğbət yarandı mı?
- Şeirin sonuncu bəndində ifadə olunmuş başlıca fikri izah etməyə çalışın. Bu bənddə əksini tapmış fikir şeirdə deyilənlərin yekunu kimi səslənirmi?

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- xəzəl
- qədəm
- al
- zərrə (günəşin zərrəsi)
- pərişan
- kilim
- tül
- xonça
- göyəm
- köklənmək

II. ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN.

1. Fikirlərdən biri doğrudur.

- A) Payız fəsli şairdə sevinc, fərəh hissi doğurur, xoş ovqat yaradır.
- B) Payız mənzərələrindən şairə xoş gəlməyənlər də var.
- C) Payız canlıların həyatına təsirsiz ötürür.
- D) Quşlar, heyvanlar aləmində payızın gəlişinə bir laqeydlik olur.
- E) Payızın gəlişi ilə bütün canlılar yaşadıkları məkanı dəyişirlər.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Bağcanı-bağı talayan payız təbiəti bütünlüklə öz ahənginə tabe edir.
- B) Təbiətin aldığı payız mənzərəsi şairin qəlbinə bir soyuqluq gətirir.
- C) Yaşıl libasını soyunan təbiətdə qəmgin bir ovqat duyulur.
- D) Quşlar və heyvanlar öz yuvalarına, yaşayışlarına qayğılarını artırır.
- E) Payızda bağ-bağça bəhrəsiz olur.

III. Möhkəmləndirmə, Zənginləşdirmə.

- 1. Şeirdə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrini müəyyənləşdirin.
- 2. Daha maraqlı hesab etdiklərinizi cümlələrdə işlədin. Cümlələrin şeirin məzmunu ilə əlaqəli olmasına diqqət edin.
- 3. İşinizin nəticəsini müzakirə edin. Çıxışlara münasibət bildirin.

IV. Nitqinizi və düşüncənizi zənginləşdirin.

1. Mövzulardan birini seçib yazılı qeydlər əsasında şifahi təqdimata hazırlaşın.

- a) Şeir payız fəsli haqqındakı təsəvvürümü necə zənginləşdirdi.
- b) Payız fəslini şeirdə təsvir olunanlardan fərqli necə təsəvvür edirəm.

2. Çıxışlara münasibət bildirin.

II dər

I. Araşdırma Təhlil

1. Şeir hansı mövzuda yazılıb? Təvsiyələrə diqqət edin:

- şeirin bütün bəndlərində əks olunmuş təsvirləri yada salın;
- bu təsvirlərin yaratdığı fikirlərin arasındakı oxşarlığı xatırlayın;
- bütün bunların nəyə aid olduğunun üzərində düşünün.

2. Payız fəslində baş verənlər uğurla ifadə edilibmi? Fikrinizi əsərdən seçdiyiniz nümunələrlə əsaslandırın. Təvsiyələrdən faydalanın:

- bağlarda, bağçalarda baş verən dəyişiklik təsirli ifadə edilibmi?
- bu fəsildə quşlar, heyvanlar aləmində hiss olunan tələş inandırıcı əks olunubmu?
- təbiətin bu fəsildə aldığı mənzərənin təsviri oxucuda müəyyən hiss və düşüncə yaradırmı?

3. Əsər müəllif barədə sizdə hansı təsəvvür yaratdı? Təvsiyələrə əsaslanmaqla onun haqqında təəssüratınızı zənginləşdirib izah edin:

- təbiətə münasibəti;
- payızda baş verən dəyişikliyin onda yaratdığı təəssürat;
- quşlar və heyvanlar aləminin müşahidəsində və təsvirində həssaslıq.

4. Sizə daha maraqlı görünən təsvir və ifadə vasitələrinin şəirdə bədiiliyin artmasına verdiyi töhfəni izah edin. Cədvəldən istifadə edin.

Bədii təsvir və ifadə vasitələrinin işləndiyi misralar	Bədiiliyin artmasında onların rolu

5. Şeirdə ifadə olunmuş əsas ideyanı müəyyənəldirin. Cədvəldəki fikirlərlə tanış olun. Seçdiyinizi, yaxud öz variantınızı əsaslandırmağa çalışın.

Fikirlərdən hansı əsərin ideyası üçün daha uyğundur?

1. Təbiəti, canlıları qışa hazırlayan payız fəslinin gözəlliyinə vurğunluq ifadə olunub.
2. Payız fəslinin təbiət, quşlar və heyvanlar aləmində yaratdığı dəyişliyə diqqəti çəkir.
3. Payız fəslinə insanların necə münasibət bəslədiklərini əks etdirir.

Nə üçün belə düşünürsünüz?

Sizin variantınız.

II. İfadəli oxuya hazırlaşın.

Şeirin ilk üç bəndinin oxusuna hazırlıq.

1. İlk növbədə ifaçılıq vəzifəsini – dinləyicilərə nə çatdıracağınızı müəyyənəldirin.
2. Sonra hər bəndin oxusunda səsinizin aldığı çalarları mətnin kənarında yazın.
3. Fasilələrin yerini, səsin ucalığını, sürətini və s. müəyyən edib nümunədə olduğu kimi şərti işarələrlə göstərin.

Tül kimi dumana | bürünür dağlar, |
 Buludlar toqquşur, | guruldayır göy. |
 Bayram xonçasına | bənzəyir bağlar |
 Narı qıpqırmızı, | göyəmi gömgöy. ||

İFAÇILIQ VƏZİFƏSİ

Payız mənzərələrinin təsəvvür edilməsinə nail olmaq.

Heyranlıqla



Rahil Məmməd
(1951)

Rahil Məmməd Azərbaycan poeziyasında öz dəst-xətti olan şairlərimizdəndir. Onun yaradıcılığında vətənə sevgi, yüksək insani dəyərlərin tərənnümü önəmli yer tutur. Təsadüfi deyildir ki, doğma təbiətimizin tərənnümünə həsr etdiyi şeirlərini həm uşaqlar, həm gənclər, həm də yaşlılar maraqla mütaliə edirlər.

Firuz Mustafa

İLİN QIZIL FƏSLİ

(ixtisarla)

Yadasalma • İlin fəsillərinə həsr edilmiş hansı şeirləri oxumusunuz?
Onlardan nə xatırlada bilərsiniz?

I OXU • ANLAMA

1. Şeiri oxuyun.
2. İlk təəssüratınızı bölüşün.
3. Şeirin məzmununa aid ikidən az olmayaraq sual və onlara cavab hazırlayın. Ehtiyac duysanız, dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni nəzərdən keçirin.

Minib yel atını yaman tələsir
Qızılı donunu geyən bu payız.
Elə bil özünə macərə gəzir
Qapı-pəncərəni döyən bu payız.

Kor qoyur yamyaşıl cah-cəlalını,
Yenə də nəğməsiz qalır meşələr.
Göruncə özünün yetim halını
Dərin bir xəyala dalır meşələr.

Solur ağacların zümrüd köynəyi,
Sanki təbiətin başlayır yası.
Çəməndə saralan gülün, çiçəyin
Xəzələ qarışır ipək libası.

Uçur dəstə-dəstə köçəri quşlar,
Göylər qucaq açır köçən quşlara.
Qalan quşların da öz qayğısı var,
Həyat imtahandır yaranmışlara.

Durna qatarını ləngidir külək,
Yayılr ətrafa qəmli avazı.
Üşüyən kolların içində tək-tək
Bülbüllər həsrətlə gözləyir yazı.

Payızın nəfəsi üşüdüb, yəqin,
İsti məkan gəzir bütün canlılar.
Onlara yuvasız yaşamaq çətin,
Qarşıda qış kimi ağır sınaq var.

Bir anlıq xəyala daldı ürəyim,
Gözümün önündə boz çöllər durdu.
Bahardan bir soraq aldı ürəyim, –
Yaz gələr, yenə də bəzəyər yurdu.

II. Öyrəndiklərinizi yoxlayın.

1. Yazdığınız sualları və cavablarını müzakirə edin.
2. Çıxışlara münasibət bildirin.

III. Möhkəmləndirmə. Zənginləşdirmə.

1. Kiçik qruplarda iş.

I qrup:

- a) Şərdə tanış olmayan sözlərin mənasının aydınlaşdırılması.
- b) Birinci bənddə ifadə edilmiş fikrin və mənzərənin aydınlaşdırılması, qısaca təsvir edilməsi.

II qrup:

- a) Şəirdə işlənmiş bədii təsvir və ifadə vasitələrinin, onların növlərinin müəyyənləşdirilməsi, qısaca qeyd edilməsi.
- b) İkinci bənddə ifadə edilmiş fikir və mənzərənin aydınlaşdırılması, qısaca təsvir edilməsi.

III qrup:

- a) Şəirdə işlənmiş həmqafiyə sözlərin müəyyənləşdirilməsi, daha uğurlu hesab olunanların qeyd edilməsi.
- b) Üçüncü bənddə əksini tapmış başlıca fikir və mənzərənin aydınlaşdırılması, yığcam təsvir edilməsi.

IV MÜZAKİRƏ

IVqrup:

Dördüncü və beşinci bəndlərdəki əsas fikir və mənzərənin aydınlaşdırılması, yığcam təsvir edilməsi.

Vqrup:

Əsərin altıncı və yeddinci bəndində əksini tapmış əsas fikir və mənzərənin aydınlaşdırılması, yığcam təsvir edilməsi.

2. Yazılmış qeydlərin əsasında təqdimatların edilməsi.

3. Təqdimatların müzakirəsi.

1. Müzakirədə aşağıdakı sualları əhatə etməyə çalışın:

- Şeirin mövzusu nədir?
- Əsərin əsas ideyası nədir?
- Əsəri maraqlı edən cəhətlər hansılardır?
- Şeirin müəllifi haqqında sizdə hansı təsəvvür yarandı?

2. R.Qusarçaylının “Payız” və R.Məmmədın “İlin qızıl fəslı” şeirlərini cədvəldəki sualların əsasında müqayisə edin.

3. Cavabları müzakirə edin.

Müqayisə olunan əsərlər

R.Qusarçaylı. PAYIZ / R. Məmməd. İLİN QIZIL FƏSLİ

Payızın ilk addımları	Payız məbzərələri	Payızda quşlar və heyvanlar aləmi	Payızın bəhrəsi	Payız fəslinin müəlliflərdə yaratdığı hiss və düşüncələr



Növbəti dərsə qədər

Dərsliyinizdə B.Həsənovun “Bulaq başında” əsərini oxuyun. Onda ki mühüm hadisələri və aralarındakı əlaqələri müəyyənləşdirməyə çalışın.



Bayram Həsənov
(1925-1989)

O, müxtəlif mövzularda yazsa da, təbiət, heyvanlar aləmi həmişə diqqət mərkəzində olub. Hiss olunur ki, bu mövzuda yazdığı əsərlərdəki hadisələr, obrazlar ona yaxşı tanışdır. Təbiət onun yaradıcılığında həqiqətən ilhamla işlənən mövzulardandır.

Qara Namazov

BULAQ BAŞINDA

Yadasalma • Təbiətə amansız münasibətin acı nəticələri barədə eşitdiklərinizi, yaxud oxuduqlarınızı xatırlayın, buna münasibət bildirin.

I DƏRS I OXU • ANLAMA

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallara diqqət edin.

- Oxuduğunuz parçadan hansı ovqatla ayrıldınız? Fikrinizi nümunələrlə izah edin.
- Hansı epizod sizə daha maraqlı göründü? Nə üçün?
- Sizi heyrləndirən, yaxud sizin üçün gözlənilməz olan təsvirlərə rast gəldinizmi?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütaliə edin.

Səfər kişi iyirmi ildən çox idi ki, meşəbəyi işləyirdi. Günü meşələrdə, təbiətin sakit qoynunda keçirdi. Böyük bir ərazini əhatə edən meşəni beş barmağı kimi tanıyırdı. Ağacların, canlıların dilini bilirdi. Hansı quşun burada daimi, hansının müvəqqəti yaşadığını, bir çoxunun yaşam, davranış tərzini də öyrənmişdi. Olurdu ki, qış aylarında meşənin tala yerlərində quşları yemləyirdi də... Qalın qarla örtülmüş meşəlikdə yem tapa bilməyən quşlar onun gəlişini sevinclə, səs-küylə qarşılayırdılar. Onların fərəhli cikkiltisi meşəni başına götürürdü...

- Səfər kişinin peşəsi, işinə münasibəti sizdə hansı hiss və düşüncə yaratdı?
- Sizcə, onun ağacları, quşlar aləmini, meşə həyatını "beş barmağı" kimi tanıması, bilməsi nəyin sayəsində mümkün olmuşdur?

Ağacları tanımaqda, onlara qulluq etməkdə də Səfdər dayıya çatan olmazdı. Hansı ağaca baxsa, onun yaşı, nə qədər ömür sürəcəyi barədə xəbər verirdi. Qurumaq təhlükəsi yaranan çoxlu palıd, şam, küknar, fıstıq... Səfdər dayının sayəsində həyata qayıtmışdı. Yalan-gerçək deyirdilər ki, onu bir neçə dəfə məsləhət üçün Bakıya – təbii sərvətlərlə bağlı idarələrə dəvət edibləmiş...

Səfdər dayı meşəni çox sevirdi, **ruzgarın** hansı çağı olur-olsun, meşə hər zaman onun üçün doyulmaz bir aləm idi. Deyirdi ki, meşə kənardan, çöldən baxanda adi görünür, dərinliyinə getdinmi, başaçılmaz, zəngin bir dünya ilə üz-üzə gəlirsən. Min **dürlü** ağacın, otun, çiçəyin, quşun, kəpənəyin... hər birinin öz yeri, öz həyatı var burada. Ora-bura calanıb burula-burula ağaclıqlarda, kolluqlarda gözdən itən sirli cığırılar elə bil insanın xəyalını da özü ilə **pünhan** yerlərə çəkib aparır meşədə... Qışda ağ dona bürünüb sükuta dalanda da **əsrarəngiz** olur meşə, yazın **zümrüd libasını** geyinib cəh-cəh vuranda da...

Bircə güclü külək qopanda Səfdər dayının qanı möhkəmcə qaralırdı. Belə günlərdə o, bir yerdə qərar tutmur, şər qarışan vaxt da olsa, meşəyə getməkdən özünü güclə saxlayırdı. Ərinin xasiyyətini yaxşı bilən Zeynəb ona toxtaqlıq verərdi:

– Bir rahat olsana, dünyanın axırındır bəyəm? Ağacdır də... biri sınacaqsan, biri də bitəcək...

- Oxuduğunuz "Səfdər dayı meşəni çox sevirdi, ruzigarın hansı çağı olur-olsun, meşə hər zaman onun üçün doyulmaz bir aləm idi" cümləsindəki fikri necə başa düşdünüz?
- Səfdər dayı meşənin gözəlliyini, "zəngin dünyasını" necə təsvir edir?
- Meşəyə dəymiş zərər Səfdər dayıya necə təsir edir? Bu zərərin aradan qalxması üçün o hansı tədbirlərə əl atır?
- Zootexnik kimi fəaliyyəti gənc Səfdər haqqında hansı təəssürat yaradır?
- Hansı hadisə onun daha da məşhurlaşmasına səbəb olur?



Ertəsi günü səhərin gözü açılmamış qaranəfəs özünü meşəyə çatdırardı. Vay o gündən ki, sınımış və ya kökündən qopub yana aşmış ağac görəydi... Əməlli-başlı diltxor olurdu. Əvvəl bir müddət həmin yerə yaxın düşə bilmirdi... yaralanmış, zədə almış canlı sayırdı belə ağacları. Xeyli sonralar iti dəhrə, balta ilə o ağacların qol-budaqlarını kəsir, səliqə ilə bir kənara yığır, ürəyində gileylənirdi də: “İndi bura yetim görünəcək, çılpaq qalacaq, bax görüm, necə baxırsan, ürək lazımdır buna dözsün”. Ta fevral ayına kimi Səfdər dayı həmin yerdən uzaq gəzməyə çalışdı. O, günləri saya-saya bu ayı gözləyirdi. Havanın sərt, yumşaq olmasına baxmazdı, çoxdan **manşirlədiyi**, bir-birinə sıx bitmiş körpə ağacları çıxarıb çılpaq talada basdırmayınca rahatlıq tapmazdı...

Yaşı əllini keçən Səfdər dayının meşəbəyi olmasının qəribə bir tarixçəsi vardı. Çox uzaqlarda – Kamçatkada hərbi xidmətdən qayıtdıqdan sonra Səfdər dayı Gəncə şəhərində texnikum bitirir. Elə həmin il də fermada işə düzəlib, zootexnik kimi çalışmağa başlayır. Çox çəkmir ki, gənc Səfdərin adı işgüzar, fərasətli təsərrüfatçı kimi dillərə düşür. Ətraf kəndlərdən də ondan kömək istəyənlərin sayı günbəgün çoxalır. İllərin birində mal-qaraya azar düşməsi isə Səfdərin istedadlı baytar olduğunu təsdiq edir.

Həmin il camaatın qaramalı səbəbi bilinməyən xəstəlik üzündən köpür, ikicə günün içində ölürdü. Bakıdan gələnlərin gətirdikləri dərmanların bir köməyi olmur, dilsiz-ağızsız heyvanlar sahiblərinin gözü qarşısında tələf olub gedirdi. Səfdərin gecəsi-gündüzü yoxuydu, yuxusu ərşə çəkilməmişdi. O, əlində bıçaq ölmüş heyvanların dərisini soyur, içalatını diqqətlə nəzərdən keçirirdi. Şəhərdən gələn alimlər onunla heç maraqlanmırdılar da... Elə Səfdərin özü də bir kəlmə demir, amma diqqətlə onların işini müşahidə edirdi. Üçüncü günün sonunda Səfdərin ürəyi həyəcanla döyünməyə başladı. Deyəsən, tapmışdı! Səfdərə elə gəlmişdi ki, heyvanlar yediklərini həzm edə bilmirlər, bu xəstəlik hər nə idisə, bağırsaqla əlaqəliydi. Bəs nə etsin? Bu yerdə hələ uşaqkən böyüklərdən, xüsusən, kənddə ilk zootexnik olan dayısından öyrəndikləri də Səfdərin dadına çatdı. O, bir neçə qatışıqdan iynə hazırladı. Səfdərin hazırladığı iynənin tərkibini Bakıda əvvəl şübhə ilə qarşıladılar. Məsləhət-məşvərədən sonra isə o iynədən qutu-qutu daşıyıb rayona gətirdilər. Yüzlərlə heyvan ölümdən xilas edildi.

Çox keçmədi, Səfdəri meşəbəyi təyin etdilər. Axı meşə haqqında söz-söhbət bitib-tükənmirdi. Səfdər işə başladığının elə ikinci günü anladı ki, bu söhbətlər əsassız deyilmiş. Meşə baxımsız qalmışdı, sınıb tökülmüş qol-budaqlar, kökündən qopmuş ağaclar meşənin içərilərinə getməyə imkan vermirdi. Ən dəhşətlisi isə cavan ağaclara qəsd edilməsiydi...

- Meşəbəyi kimi işə başlayan Səfdərin fəaliyyətini necə dəyərləndirərsiniz? Fikrinizi təsdiq edən nümunələr göstərin.
- Səfdərin xeyirxah adam kimi tanınması nə ilə bağlı idi? Misallar göstərə bilərsinizmi?
- Artıq yaşlaşan, “dayı” deyə çağırılan Səfdər kişi “qazancı” barədə nə düşünür?

Tezliklə hamı başa düşdü ki, meşənin əsil sahibi gəlib. Heç iki il keçmədi ki, meşədə keçilə bilməyən cığır qalmadı. Meşəyə qazanc mənbəyi kimi göz dikənlər isə indi həsrətlə köks ötürürdülər...

Səfdərin xeyirxahlığı barədə kənddə-kəsəkdə çox əhvalatlar dolaşırdı. Bir neçə il əvvəl qış çox sərt gəlmişdi. Həftələrlə davam edən şaxta üzündən camaatın odun-odunacağı tükənmişdi. Səfdərin hələ isti aylarda meşə talalarında səliqə ilə təpə kimi yığıdığı qurumuş ağaclar, onların qol-budaqları ev-ev paylandı. Yüz yaşlı Güllü nənə əllərini göyə açdı: “Uca Tanrı, Səfdəri dara, çətinə salma!..”

Səfdərin yaralı quşlara, heyvanlara yardımı ilə bağlı söz-söhbət də səngimirdi. Bu söhbətlər lap nağıla bənzəyirdi. Əslində, heç nağılzad deyildi, kənd adamlarının gözlərinin qabağında olmuş hadisələr idi... Havaların xoş keçən günləri idi. Qoşalüləni çiyninə keçirən Səfdər dayı meşənin ələyinə çatır-çatmaz mələrti səsi eşitdi. Yox, bu ev heyvanının səsinə bənzəmirdi. Bir neçə addım atmışdı ki, yerində donub qaldı. Bir az aralıda yaşıl kolluğa sığınmış körpə ceyran balası düz onun gözlərinin içinə baxırdı. Suallar başında bir-birini qovdu: “Bunun burada nə işi var?” “Axı bunların yeri yuxarıdadır”, “Görəsən təkdirmi?”

Səfdər dayı ona yaxınlaşdı, ceyran heç qımıldanmadı da. Qara, dıqduru gözlərini ona zilləyib baxırdı. Meşəbəyi bir az da irəlilədi, otun üstünə çilənmiş qan izlərini gördü. Ceyranın budunda dərin yara açılmışdı. Səfdər dayı ucadan şirin dillə:

– Səni kim bu hala salıb? – dedi.

Heyvanın bütün bədənini titrəyirdi, görünür, bərk qorxmışdu. Meşəbəyi onun qarşısında diz çökdü, başına, qulaqlarına sığal çəkdi: “Hə, səni anandan, süründən ayırıb bura gətiriblər”, – dedi. Bala ceyran məsum baxışları ilə onu süzür, hərdən üzünü, başını əllərinə sürtürdü...

Onun sağalması xeyli çəkdi. Ayaq üstə dayananda isə həyətdə gəzib dolanmağa başladı. Kənd uşaqları hər gün onu görməyə gəlir, çəkinməyən, qorxmayan bala ceyranla oynamağı sevirdilər. Ceyranı qoruğa verəndə uşaqlar məyus olsalar da, etiraz edən olmadı...

İllər isə bir-birini qovurdu. Səfdər bir də gördü ki, uşaqlar, gənclər onun adına “dayı” kəlməsini də əlavə edirlər. O bu illərin necə gəlib-keçdiyini bilməmişdi. Bildiyi o idi ki, bu illərin qazancı böyüklü-kiçikli kənd adamlarının hörməti, ehtiramıdır. Qəlbində bununla bağlı xoş hisslər oyadan o qədər xatirə vardı ki...

**SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?**

- dürlü
- pünhan
- əsrarəngiz
- zümrüd (libas)
- məngənə (məngənəsində)
- manşirlamaq
- məşvərət (məsləhət-məşvərət)
- məsum
- məyus

II ÖYRƏNDİKLƏRİNİZİ YOXLAYIN**1. Fikirlərdən biri doğrudur.**

- A) Səfdər zootexnik olduğu üçün ağacları, bitkiləri yaxşıca tanıyıb öyrənə bilir.
- B) Ağac və bitkiləri yaxşı tanıyan meşəbəyi quşlar aləminə bələd deyildi.
- C) Səfdər zootexnik kimi çalışanda meşəbəyi vəzifəsində işlədiyi qədər təşəbbüskar olmur.
- D) Yaşlaşması, saç-saqqalının ağarması Səfdər kişini çox məyus edir.
- E) Səfdər kişi həm gəncliyində, həm də yaşlı vaxtında xeyirxah əməlləri ilə seçilir.

2. Fikirlərdən biri səhvdir.

- A) Səfdər kişi çox işgüzar, diqqətli, həssas adam olduğu üçün uğur qazanır.
- B) O, meşənin talan olunmasının qarşısını almaqda çətinlik çəkir.
- C) Səfdər kişiylə həm yaşlılar, həm də gənclər hörmət edirlər.
- D) Sərt qış günlərində Səfdər kişi kəndə layiqincə yardım edir.
- E) Səfdər mal-qaranı kütləvi qırğından istedadı və yaşlı nəsilədən öyrəndikləri sayəsində xilas edir.

III NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN**1. Mənasını yeni öyrəndiyiniz sözlərdən ikisini cümlələrdə işlədin.**

- a) Cümlələrdə əsərlə bağlı fikirlərinizi ifadə etməyə çalışın.
- b) Cümlələrdən nümunələri oxuyub, müzakirə edin.

2. Mövzulardan birini seçib şifahi təqdimata hazırlaşın.

- a) Səfdər dayı obrazına münasibətim.
- b) Əsər təbiətlə bağlı təsəvvürümü necə zənginləşdirdi.

3. Təqdimatlardan nümunələri müzakirə edin.**Növbəti dərsə qədər**

Əsərin ardını oxuyun. Onda ki mühüm mətləbləri aydınlaşdırmağa çalışın.

1. Mətni oxuyun.

2. Təəssüratınızı bölüşərkən aşağıdakı suallardan faydalanın.

- Hekayənin davamı sizin üçün maraqlı oldumu? Nə üçün?
- Hadisələrdən, yaxud təsvirlərdən hansı diqqətinizi daha çox çəkdi? Nə üçün?
- Əsərin belə tamamlanmasını gözləyirdinizmi? Nəyə görə?

3. İkinci sütundakı suallara cavab hazırlayın. Dərinləşdirilmiş oxu məqsədilə mətni yenidən mütləq edin.

Hekayənin davamı

Bir gün Səfdər dayı qonşu kənddəki idarələrindən maaşını alıb öz sahəsinə qayıtdı. Günortayadək xeyli yer gözdü. Meşənin dərinliyinə baş çəkdi, sərin sulu bulaqların yanından keçdi. Axırda yorulub əldən düşdü, yavaş-yavaş Pöhrəli dərənin ayağına endi. Nazlı bulağın göz yaşı kimi dumduru suyundan ovuc layıb içdi. İsti onu tənəltmişdi, odur ki, pencəyini soyunub kənara atdı. Əl-üzünü, boyun-boğazını buz kimi su ilə yudu, xeyli rahatlandı. Pencəyini çiyinə atıb dərə yuxarı qalxdı. Yorgunluq ona güc gəlirdi, gözləri ilə kölgəlik axtardı. Sıx budaqlı, yoğun şam ağacına baxdı, gülümsündü, yaxınlaşıb, oturdu, kürəyini ona söykədi, az keçmədi ki, huşa getdi. O nə qədər yatdığını bilmədi. Sınan budağın şaqqıltısı onu yuxudan oyatdı. Ətrafına boylandı, üzəşəşi dərəyə tərəf gedən çığırda İmranı gördü. Səfdər dayı onun ayağı altında sınan quru budaqların səmindən ayrılmışdı. İmran da meşəbəyini gördü. “Görəsən nə deyəcək?” – deyə ürəyindən keçirmişdi ki, Səfdər dayı onun qoltuğundakı kisəni görüb arxadan səslədi:

– Ay bala, hara gedirsən?

İmran ayaq saxladı, utancaq səslə:

– Dayı, qoçuma palıd qozası yığacağam, – dedi.

Meşəbəyi gülümsədi:

– Kim sənə icazə verib, bala?

İmranın kefi pozuldu, əliboş evə qayıtsa, qoçu ac qalardı. Ancaq Səfdər dayı onun ürəyini sındırmadı:

– Get, – dedi. – Amma ağacları sındırma ha!

Azca susub, gülə-gülə dedi:

- Pöhrəli dərə, meşə haqqında sizdə hansı təsəvvür yarandı?
- Meşəbəyi ilə İmranın qarşılaşmasını necə təsəvvür etdiniz?
- Onların bir-birinə münasibəti barədə sizdə hansı təəssürat yarandı?
- İmran haqqında ilkin təəssüratınız nə oldu?
- Meşə ilin müxtəlif fəsilələrində İmrandan hansı hiss və düşüncə yaradır?
- “Nazlı bulağ”ın təsvirinə diqqət etdinizmi? Onu necə təsəvvür edirsiniz?
- Pul tapmış İmran hansı hisslər keçirir?
- Onun ziddiyyətli fikirlərindən hansı diqqətinizi daha çox çəkdi?
- İmranın qəti qərara gəlməsinə səbəb nə oldu?

– Axı buranın yiyəsi sənsən...

Səfdər dayı İmranı meşədə tez-tez gördüyünə işarə edirdi.

İmran sevincək:

– Çox sağ ol, Səfdər dayı, – deyərə razılıq edib dərəyə tərəf üz tutdu.

İmran Pöhrəli dərə ilə başyuxarı qalxıb, yalın o biri üzünə adladı.

Buralar sıx palıd meşəliyi idi.

Yetişmiş palıd qozaları öz-özünə sapından üzülərək taphatıp yerə düşürdü. Hər ağacın altında qoza görmək mümkün idi. İmran şox çəkmədi ki, torbasını doldurub geri qayıtdı. Dar cığırla irəlilədikcə meşənin səsinə dinləməkdən doymurdu. Quşların, cırcıramaların səsi, yarpaqların xışıltısı, cürbəcür hənirlər bir-birinə qarışsa da, İmran bu qarma-qarışıqlıqda bir nizam da duyur və bundan zövq alırdı. O öz səsi, ahəngi olan meşəni çox sevirdi...

Həmişəki kimi, bulağa su içməyə döndü. Dərənin dibindəki Nazlı bulaq İmranın sevimli yerlərindən biriydi. **Yamacın** dabanından paqqıldayıb çıxan su ilin bütün fəsillərində axmaqda idi. Kimsə suyun qaynadığı yerdən – bulağın gözündən başlayaraq rəngbərəng daşlar düzmüş, eni-uzunu bir metrədən də çox olan **çarhovuza** bənzər bir şey düzəltmişdi. Daşlar elə ustalıqla düzülmüşdü ki, aralarından bir damcı da su keçmirdi. Qışda, qar yağanda bulağa tamaş edən İmran özgə bir aləmə düşürdü. Pöhrəli dərə dümağ qarın altında yuxuya dalanda yalnız bulaq canlı görünürdü. Heç vaxt onun üstü buz bağlamırdı, saf, şəffaf suyu qarı da vecinə almırdı, onu əridib axır, meşənin dərinliyinə yayır, torpağa hopurdu...

Nədənsə İmran bu mənzərəni indi, isti yay günündə xatırladı, gülümsündü, elə bil qış üçün darıxdı... Anasının sözləri də yadına düşdü:

– Ay bala, qışın oğlan çağında meşədə nəyin azıb? Qurda-quşa rast gələrsən!

– Bəs qurd-quş mənə rast gəlsə, necə?! – deyər İmran zarafata salar, danlaqdan canını qurtarmağa çalışırdı...

İmran addımlarını yeyinlətdi, bulaqdan biz az aralı otluqda əzik qəzet bükülüsü gördü. Ötüb keçmək istədi, amma elə bil hansı qüvvə isə onu dayanmağa məcbur etdi. İri torbanı yerə qoydu, əyilib bükülünü götürdü, tələsmədən açdı, heyrət içində bir xeyli baxa-baxa qaldı... Qəzet bükülüsündə çoxlu təzə onluq varıydı. Sevinc, təəccüb içində bükülünü şalvarının geniş cibinə qoydu. O, pul tapdığına sevinirdi... Yol gedə-gedə şax onluqları çıxarıb baxır, tez də qaytarıb cibinə qoyurdu. Bir az gedəndən sonra qəfildən özündə bir narahatlıq hiss etməyə başladı. Özü də bilmədən ürəyindən keçənləri ucadan dilinə gətirdi: Bu pul kimindir? Necə olub ki, ora düşüb?

İndi o, pul sahibinin halına acıyırdı, düşünürdü ki, kim bilir, bəlkə, kədər içində haradasa pulunu axtarır, ya baş sındırır ki, görəsən,

harada düşüb qaldı... Birdən fikrindən keçirdi ki, eh, başımı niyə ağrıdım... hardan bilim, kimin puludur?.. Verərəm atama, mənə velosiped alar, qalanını da nəyə xərcləyir, xərcləsin...

Bir az yüngülləşdi. Amma həyətlərinə çatanda yenə fikirləri qarşıdı. Tərəddüd içərisində evə girdi. Pulu anasına göstərməyib, çantasına qoydu. Həyətə çıxdı, oradan da bağçalarının dərinliyinə çəkildi. Həmişə oturduğu ağacların sıx olduğu yerə çatanda dayandı. İndiyə kimi heç vaxt keçirmədiyi hisslər qəlbini bürümüşdü. Özü-özündən baş açmırdı, alaşır-dolaşır fikirlər onu sanki qovurdu, dayanmağa, sakit düşünməyə qoymurdu...

Pul ona şirin görünürdü, saymasa da, çox olduğunu bilirdi. Amma daxilində bir qüvvə ona başqa yol göstərirdi. Elə birdən-birə, mətləbsiz-filansız yadına Səfdər dayı düşdü. Diksindi, beynində aydınlıq yarandı: “O adam kimdirsə, pulu Səfdər dayının tapdığını düşünəcək” fikrindən keçirdi. İmranın ürəyi bala quş kimi çırpındı, rəngi möhkəmcə qızardı, bədənində bir istilik duydu... O, özgənin puluna tamah saldığına görə utanırdı...

Səfdər dayı İmran gedəndən sonra bir az da meşəni dolanıb evə döndü. Yoluştı kəndin başındakı mağazaya girdi. Əlini cibinə salanda kişinin rəngi qaçdı, elə bil barmaqları ilana toxunmuşdu. Tələsik ciblərini axtardı. Əli boş çıxdı. Bir aylıq maaşı itmişdi... Evə necə gəldiyini heç özü də bilmədi. Kişi özündə-sözündə deyildi. Həmişə sürətlə çıxdığı pilləkənlər ona indi sonsuz yol kimi göründü... Evdəkilər təəccüblə baxışdılsa da, dillənmədilər. Xasiyyətini bilirdilər: “Lazım bilsə, özü deyəcək”, – hamının qəlbindən bu fikir keçdi.

Səfdər kişi ağır-ağır divana çökdü. “Bu pul hara yoxa çıxsın ki?!” – sualı neçənci dəfəydi ki, fikrindən keçdi. Sanki öz-özünə danışmış kimi: – Pulu itirmişəm, – dedi.

Evdən çıxanda demişdi ki, maaşımı alacağam. Evdə hamı bu günü gözləyirdi...

Heç kimdən səs çıxmadı. Kiçik oğlu günahkarmış kimi gözlərini döşəməyə dikdi.

Kişi otura bilmədi, fikir onu üzürdü. Çox yorğun olsa da, yenə meşəyə qayıtdı. Gəzdiyi yerləri bir də dolandı, ağacların, kolların dibinə dönə-dönə baxdı. Yorulub əldən düşənəcən gəzib, kor-peşman kəndə qayıtdı.

Evdəkilər onun üz-gözündən işin nə yerdə olduğunu dərhal başa düşdülər, daha pul barədə heç bir şey soruşmadılar, qabağına yemək qoydular. O, iştahsız bir-iki tikə yemişdi ki, qulağına səs gəldi, durub qapıya çıxdı.

İmran pilləkənin ayağında durub yuxarı baxırdı.

– Səfdər dayı, bu gün meşədə bir bükülü tapmışam...

Pilləkənlə qalxa-qalxa sözünə davam elədi:

– İçində xeyli pul var, görəsən kimindir? Yiyəsi, yəqin, indi axtarır...

İmran pilləkənin başına – Səfdər dayının bərabərinə çatanda asta səsle dedi:

– Bəs pulun yiyəsini necə tapacağıq?

Meşəbəyi diqqətlə İmrana baxırdı. Bu ağbəniz, qaynar qara gözlü uşağı sanki ilk dəfəydi, görürdü. Başı ilə içəri keçmək üçün işarə etdi. Stolun ətrafında İmran yaşda bir oğlan oturmuşdu. Qaşqabaqlı idi, İmrana ötəri baxıb, gözünü əlindəki kitaba zillədi. Səfdər dayı İmranla üz-üzə oturdu. Baxışlarında mehribanlıq vardı. Yumşaq səsle dedi:

– Demək, pul tapmışsan, hamısı da təzə onluq?

İmran sevincək bükülünü cibindən çıxarıb stolun üstünə qoydu.

– Səfdər dayı, pul sizin imiş...

Oğlan qəfildən yerindən sıçradı, onun sözünü kəsib, az qala qışqıra-qışqıra:

– Bizimdir... Bizimdir, – dedi.

O, sevinirdi. Amma İmran ondan da çox sevinirdi...

Səfdər dayı dərin fikrə getmişdi. Sanki uşaqların sevincini duymur, baş verənləri görmürdü. Onun qulaqlarında Güllü nənənin alqışı səslənirdi...

SÖZLƏR
TANIŞ-
DIRMI?

- mehr
- yamac,
- çarhovuz
- rifah

II MÖHKƏMLƏNDİRMƏ • ZƏNGİNLƏŞDİRMƏ

1. Oxuduğunuz parçada bədii təsvir və ifadə vasitələri işlənibmi?
2. Onların işləndiyi məqamları və növlərini müəyyənəldir.

III NİTQİNİZİ VƏ DÜŞÜNCƏNİZİ ZƏNGİNLƏŞDİRİN

1. “Nazlı bulağ”ın təsvirinə həsr edilmiş parçanın məzmununu *yaradıcı nağıletməyə* hazırlaşın.
2. Əlavələrinizin təsvirə uyğun olmasına çalışın.
3. Çıxışlara münasibət bildirin.

IV MÜZAKİRƏ

1. “Təbiətdə nə varsa, insanların rifahı üçün qurban verilməlidir” mövzusunda debata hazırlaşın.
2. Lehinə, yaxud əleyhinə olmaqla dəlillərinizi hazırlayın.
3. Münsifləri mövqeyinizin həqiqiliyinə inandırmağa çalışın.
4. Fərqli fikirlərə hörmətlə yanaşın.

1. Əsərin mövzusunı müəyyənləşdirin. Təvsiyələrdən faydalanın.

- hekayədə daha çox nədən danışıldığını yada salın;
- iştirakçıların daha çox nə barədə düşündüklərini, nə ilə maraqlandıqlarını xatırlayın;
- ayrı-ayrı hadisə və təsvirlər üçün ümumi olan cəhətləri yaddaşıınızda canlandırmağa səy edin.

2. Meşəbəyi obrazını səciyyələndirin. Təvsiyələri nəzərə alın:

- müxtəlif məqamlarda hiss və düşüncələri;
- insanlara münasibəti, müxtəlif vəziyyətlərdə nitqi-danışığı və davranışı;
- çalışdığı sahəyə, təbiətə münasibəti.

3. İmran obrazını səciyyələndirin. Təvsiyələri nəzərə alın:

- fərqli məqamlarda hiss və düşüncələri;
- təbiətə və insanlara münasibəti;
- müxtəlif vəziyyətlərdə davranış və əməlləri.

4. Təsvir və ifadə vasitələrinin hekayənin maraqla oxunmasına, bədiiliyinin artmasına təsirini dəyərləndirin. Cədvəldən istifadə edin.

Cümlələr bədii təsvir və ifadə vasitələri ilə	Cümlələr bədii təsvir və ifadə vasitələri olmadan	Fərqi izahı

5. Sizcə, müəllif əsərdə oxuculara hansı əsas fikri, ideyanı çatdırmağı məqsəd seçmişdir? Cədvəldəki fikirlərə münasibət bildirin. Düşündüyünüz fərqli variantı əsaslandırın.

Əsərin əsas ideyası hansıdır?	Nə üçün belə düşünürsünüz?	Sizin variantınız
İnsan təbiəti, heyvan və quşlar aləmini sevməli, onların qayğısına qalmalıdır.		
İnsanla təbiət bir-birini tamamlayır, onların bir-birinə ehtiyacı var.		
İnsanın təbiətə amansız münasibəti ağır nəticələr verir, onu sevmək və qorumaq hamı üçün vacibdir.		

II İFADƏLİ OXUYA HAZIRLAŞIN

1. Hekayədən seçilmiş aşağıdakı parçanın ifadəli oxusuna hazırlaşın.

Onda əksini tapmış fikir artıq sizə məlumdur. Deməli, oxuda hansı vəzifəni həyata keçirəcəyinizi müstəqil müəyyənləşdirə bilərsiniz. Cümlələrin daxilində, cümlələrarası fasilələrin yerini, səsinizin yüksəlib-alçaldığı məqamları, məntiqi vurğulu sözləri müəyyənləşdirib şərti işarələrlə göstərin. Unutmayın ki, oxuduğunuz parçanın məzmunundan asılı olaraq, səsinizdə fərqli çalarlar: sevinc, kədər, fərəh və s. duyulacaq. Bunlar isə mətnin kənarında qeyd olunmalıdır.

İfadəli oxunacaq mətn

İndi pul sahibinin halına acıyırdı, düşünürdü ki, kim bilir, bəlkə, kədər içində haradasa pulunu axtarır, ya baş sındırır ki, görəsən, harada düşüb qaldı... Birdən fikrindən keçirdi ki, eh, başımı niyə ağrıdım, hardan bilim, kimin puludur?.. Verərəm atama, mənə velosiped alar, qalanını da nəyə xərcləyir, xərcləsin...

Bir az yüngülləşdi. Amma həyətlərinə çatanda yenə fikirləri qarışdı. Tərəddüd içərisində evə girdi. Pulu anasına göstərməyib, çantasına qoydu. Həyətə çıxdı, oradan da bağçalarının dərinliyinə çəkildi. Həmişə oturduğu, ağacların sıx olduğu yerə çatanda dayandı. İndiyə kimi heç vaxt keçirmədiyi hisslər qəlbini bürümüşdü. Özü-özündən baş açmırdı, alışıq-dolaşq fikirlər onu sanki qovurdu, dayanmağa, sakit düşünməyə qoymurdu...

Səsin aldığı çalarlar

2. İfalara münasibət bildirin.

Aşağı siniflərdə inşa yazı ilə bağlı müəyyən bacarıqlara yiyələnmişiniz. Bu sinifdə yazı bacarığınızı daha da inkişaf etdirəcəksiniz. Bilirsiniz ki, inşa sözü qurmaq, yaratmaq mənalərini ifadə edir. Bu yazı sizi müstəqil fikir söyləməyə, öz sözünüzü deməyə yönəldir. Belə bacarığa yiyələnmək üçün xeyli hazırlaşmalı, zəhmət çəkməlisiniz. Öz fikrini yazmaq, başqalarının onu başa düşmələrinə nail olmaq insan üçün çox vacibdir. Axı o, ömrü boyu müxtəlif məzmununda nə isə yazmalı olur. Gərək elə yazasan ki, onu oxuyan adam sənin fikirlərini aydın şəkildə anlasın.

Bəs inşa yazmağa nədən başlamaq, hansı işləri yerinə yetirmək lazımdır?

Yazıya səmərəli hazırlaşmaq üçün insanın növü, mövzusu barədə əvvəlcədən məlumatlı olmaq vacibdir. Unutmaq olmaz ki, inşa yazılar təsviri, rəy, mühakimə və s. olmaqla fərqləndirilir. İlk növbədə elə məsələlərə nəzər salmaq ki, bütün inşa növləri üçün vacibdir. Beləliklə, istənilən inşa plan əsasında yazılır. Plan tərtibi ciddi fikirləşməyi, hansı məsələlərin əhatə olunacağını, yazıda ardıcılığı əvvəlcədən götür-qoy etməyi tələb edir. Plan nə qədər mükəmməl hazırlansa da, inşa üzərində iş zamanı onda müəyyən dəyişiklik etmək lazım gəlir: ya azaldılır, ya yeni tələblər əlavə edilir və s.

Plan üç bölmədən ibarət olur: giriş, əsas hissə, nəticə. Girişdə insanın mövzusu barədə ilkin təsəvvür yaradılır, yazının əhəmiyyəti əsaslandırılır. Girişin oxucusu yazıda nədən danışılacağı, inşa müəllifinin məqsədi və niyyəti barədə məlumat əldə edir.

Planın əsas hissəsi bir neçə bənddən ibarət olur. Onlar bir-biri ilə əlaqəli olub, biri digərini tamamlayır. Bu bəndlər insanın mövzusunun əhatə olunmasına, müəllifin fikirlərinin geniş açıqlanmasına imkan yaradır. Müxtəlif mənbələrdən istifadə etmək, başqalarının fikirlərindən bəhrələnmək, müşahidələr aparmaq və s. bağlı məsələlər bəndlərdə əksini tapır.

İnsanın mövzusu ilə bağlı deyilənlərə nəticədə yekun vurulur, yazıda nəyə nail olunduğu qısaca qeyd edilir.

İnsanın yazılması bir-biri ilə əlaqəli üç mərhələdə yerinə yetirilir:

- yazıya hazırlıq;
- yazının yerinə yetirilməsi;
- yazının müzakirəsi və qiymətləndirilməsi.

Yazıya hazırlıq. Bunun uğurlu olması üçün yazının mövzusunun diqqət mərkəzində saxlamaq lazımdır. Deməli, mövzudan asılı olaraq, hazırlıq işi fərqli şəkillərdə təşkil edilir. Məsələn, mövzu sinifdə öyrənilmiş bədii əsərlə, deyək ki, hekayə ilə bağlıdırsa, onun yenidən diqqətlə oxunması, hadisələrin məzmununu, baş verdiyi zaman və məkan, qarşılıqlı əlaqələri, başvermə səbəbləri, obrazların xarakterindəki başlıca cəhətlər, davranış və əməllərindəki mühüm xüsusiyyətlər və s. dəqiqliklə müəyyənləşdirilməlidir. Həmin hekayə və müəllifi haqqında dərslərdə, digər mənbələrdə deyilmiş fikirlərin öyrənilməsi daha

İnşa yazmağa
nədən başlamaq,
hansı işləri yerinə
yetirmək
lazımdır?

Plan üç
bölmədən
ibarət olur:

- giriş
- əsas hissə
- nəticə

faydalıdır. Bütün bunlar barədə yığcam qeydlərin edilməsi vacibdir. Məlumat, materialın toplanması yazıya hazırlıq mərhələsinin əsasını təşkil edir. Toplanmış nə varsa, səliqəyə salınır, əlaqələndirilir, onlardan necə istifadə ediləcəyi barədə düşünülür. İnşa yazının başlanğıcı, necə davam etdiriləcəyi təsəvvürdə dönə-dönə canlandırılır. Bu işin müəyyən məqamında icraçıya aydın olur ki, artıq o, yazmağa hazırdır.

Yazının yerinə yetirilməsi. Bu mərhələdə yazının icra edilməsinə başlanılır. Mövzunun nə üçün qələmə alındığı, əhəmiyyəti, başlıca niyyət, daha çox nələrə diqqət yetiriləcəyi və s. girişdə əks etdirilir. Əsas hissənin ilk bəndinin (ardınca sonrakı bəndlərin) yazılması üçün uyğun olan məlumat və materiallar nəzərdən keçirilir. Ardıcılıq barədə təsəvvür yaranandan sonra qısa cümlələrdən istifadə etməklə yazı işi yerinə yetirilir.

Sözlərin seçilməsi, əlaqələndirilməsi və təkrara yol verilmədən cümlələrdə yerləşdirilməsi bütün iş boyu diqqət mərkəzində saxlanılır.

Yazının əsas hissəsi üçün nəzərdə tutulmuş bəndlərin bir-biri ilə əlaqələndirilməsi vacibdir. Onların birindən digərinə keçərkən bağlılığın gözlənilməsi, xüsusilə önəmlidir. Həmin bəndlərin tezis şəklində yazılması və yazıda dəlillərlə əsaslandırılması işin keyfiyyətinə əhəmiyyətli təsir edir.

Yazının nəticə hissəsində deyilənlərə yekun vurulur, girişdə əks olunanlara necə nail olunduğu qeyd edilir, bir sıra hallarda isə mövzu ilə bağlı gələcəkdə nə iş görməyin mümkün olduğu xatırladılır.

Yazı işi başa çatdıqdan sonra onu diqqətlə oxumaq lazımdır. Yazıda fikirlərin aydınlığı, əlaqələri, sözlərin yazılışı, cümlələrin quruluşu, durğu işarələrindən necə istifadə edildiyi nəzərdən keçirilir, düzəlişlər aparılır. Eləcə də yazının plan əsasında yazılıb-yazılmadığı, mövzunun necə əhatə olunduğu nəzərdən keçirilir.

Yazının müzakirəsi və qiymətləndirilməsi. Yazı hazır olduqdan sonra özünüqiymətləndirmənin aparılması məqsədəuyğundur. Bunun üçün müəyyən meyarların əsas götürülməsi vacibdir. Aşağıdakılar belə meyarlara nümunə ola bilər.

Özünüqiymətləndirmə meyarları	Bəli	Xeyr
Yazım mözuya uyğundur və onu əhatə edir.		
Giriş, əsas hissə və nəticənin arasında əlaqəni gözləmişəm.		
Girişdə mövzu haqqında təsəvvür yaratmış, əhəmiyyətini izah etmişəm.		
Əsas hissədə başlıca fikri plandakı bəndlərin tələblərinə uyğun olaraq, faktlar, müxtəlif mənbələrdən nümunələr göstərməklə ifadə etmişəm.		
Sözləri diqqətlə seçmiş, yersiz təkrara yol verməmiş, cümlələrin qısa və aydın yazılmasına, fikrin tez başa düşülməsinə nail olmuşam.		
Sözlərin düzgün yazılışına və durğu işarələrindən yerində istifadəyə əməl etmişəm.		

Müzakirə zamanı yazı haqqında deyilənlərə hörmət və diqqətlə yanaşmaq lazımdır. Səsləndirilmiş fikirləri dəyərləndirmək üçün onların üzərində ciddi düşünmək, yazının məzmunundan çıxış etmək vacibdir. Müzakirədə deyilmiş fikirlər yazının maraqlı olmasına, keyfiyyətinə müsbət təsir edirsə, nəzərə alınması faydalıdır.

Bütün bu deyilənlərə rəy və təsvir xarakterli inşaların yazılmasında əməl edilir. Lakin müəyyən fərqli cəhətlər də var. Bunları nəzərdən keçirək.

Rəy xarakterli inşalar hansı mövzularda yazılır?

Bu inşalar bədii əsərlər haqqında yazıldığı kimi, mühüm hadisələr, əlamətdar günlər və s. bağlı da ola bilər. Rəy inşada nə haqqında yazılacaqsə, onun ətraflı, ən xırda incəliklərinə qədər öyrənilməsi lazımdır. Belə olanda barəsində yazılana əsaslandırılmış qiymət vermək vəzifəsi uğurla yerinə yetirilə bilər. Bir çox hallarda belə inşalar üçün mövzular elə müəyyənləşdirilir ki, məzmun yığcam, konkret olur. Məsələn, çox vaxt bütövlükdə əsər haqqında yox, ondakı ədəbi qəhrəman haqqında inşa yerinə yetirilir. Belə olanda yazıda bütün diqqət həmin qəhrəmanın təhlilinə, dəyərləndirilməsinə yönəldilir. Onun xarakterindəki başlıca cəhətlər, davranış və əməlləri, xarici görünüşü, başqalarına münasibəti və s. müəyyənləşdirilir və bütün bunlar dəyərləndirilir.

Baxılmış teatr tamaşası, kino, incəsənətin digər növləri (rəsm, heykəttəraşlıq, musiqi əsəri və s.) barədə də rəy xarakterli inşalar yerinə yetirilir. Belə məqamlarda inşada həmin obyektlər ətraflı araşdırılır, uğurlu cəhətləri ilə yanaşı, çatışmazlıqları da qeyd edilir.

Bəs təsviri xarakterli inşalar üçün səciyyəvi olanlar nədir?

Bu inşa növü daha çox sərbəst mövzuda yazılır. Yəni onun əsasında təbiətin, müəyyən mühüm hadisənin, məkanın, eləcə də bədii əsərdə obrazın, onun davranış, əməl, zahiri görünüşünün və s. təsviri dayanır. Belə yazılar üçün güclü müşahidə və diqqət tələb olunur. Yazıya hazırlıq mərhələsində aparılan müşahidə zamanı qeydlərin götürülməsi vacibdir. Bu ilkin qeydlərdə pərakəndəlik, cümlələrin natamam olması, əlaqəsiz söz və ifadələrə yer verilməsi təbiidir. Bu qeydlərdən yazı icra olunarkən bir mənbə kimi istifadə edilir. Deməli, onlar, əslində, yenidən yazılır, məzmunca zənginləşir. “Yurdumuza bahar gəlir”, “Qışın bir günü”, “Nizami” metro stansiyasında” kimi mövzularda təsvir xarakterli inşanın yazılması üçün birbaşa müşahidələrin aparılması vacibdir.

Rəy
xarakterli
inşalar hansı
mövzularda
yazılır?

Təsviri
xarakterli
inşalar üçün
səciyyəvi
olanlar
nədir?

Aşağı siniflərdə esse yazı ilə bağlı mənimsədiyiniz bacarıqları bu sinifdə inkişaf etdirəcəksiniz. Bunun üçün esse haqqında biliyinizi zənginləşdirməli və tapşırıqların üzərində müntəzəm işləməlisiniz. Unutmayın ki, esse bir çox xüsusiyyətlərinə görə inşadan fərqlənir. İnşa yazıda ciddi ölçülərin, tələblərin gözlənilməsi vacibdir. Bilirsiniz ki, inşanın quruluşu dəyişməzdir, həmişə giriş, əsas hissə və nəticənin olması mühüm şərtidir. Eləcə də inşada mövzu ilə bağlı başqalarının fikirlərindən, müxtəlif mənbələrdən geniş istifadə edilir. İnşanın məzmununda bir bitkinlik olur. Fikirlər bir-biri ilə əlaqələndirilərək ardıcılıqla əks etdirilir. Bütün bunlar essədə vacib sayılır. Essenin həm məzmununda, həm də quruluşunda sərbəstliyə geniş meydan verilir. Məsələn, essədə ardıcılığı gözləmədən bir fikirdən digərinə keçilməsi nöqsan sayılır. Bu yazıda bir “fikir dağınıqlığı” olur. Elə buna görə də essədə əsas fikir inşadan fərqli olaraq, başlanğıcda, lap elə ilk cümlələrdə ifadə oluna bilər. Nəticənin yazılmasında da sərbəstlik özünü göstərir. Bir çox hallarda nəticə yazının əvvəlində əks etdirilir. Yaxud nəticənin çıxarılması bəzən oxucunun öhdəsinə buraxılır. Eləcə də nəticə sual cümləsi şəklində ifadə edilməklə yazı tamamlanır. Təsadüfi deyildir ki, essenin bir mühüm cəhəti oxucunu təəccübləndirməkdir. Əsas ideyaya birbaşa daxil olmayan gözlənilməz fikirlərin ifadə edilməsi, başlıca fikirdən tez-tez yayınma essədə ardıcıl rast gəlinən məsələlərdəndir. Bunlar həmin yazını oxunaqlı və maraqlı edən cəhətlərdəndir.

İnşada ciddi gözlənilən giriş, əsas hissə və nəticə essədə şərti anlamda qəbul edilir. Qeyd olunduğu kimi, esse müəllifi, məsələn, yazısında gəldiyi nəticəni elə ilk cümlələrdə, başlanğıcda əks etdirə bilər.

Esse rəy, təsvir və s. xarakterli olur. Rəy esse hər hansı bir mövzu ilə bağlı şəxsi mövqeyi, hiss və düşüncəni ifadə edən yazı nümunəsidir. Bu yazı mövzu ilə bağlı müəllifin mövqeyinin ifadəsidir. O həm ədəbi mövzuda, yəni bədii əsərlə bağlı, həm də sərbəst mövzuda yazılır. Bədii əsərlə bağlı rəy xarakterli esseyə hazırlıq mərhələsində mənbələrin öyrənilməsi, məlumat və materialın toplanması həyata keçirilir. Toplanmış məlumat və materiallar şəxsi hiss və düşüncənin yaranmasına xidmət edir. Bədii əsər üzrə esse bütövlükdə əsərlə bağlı (məsələn, “Tənha nar ağacı” hekayəsi haqqında düşüncələrim”), yaxud müəyyən bir ədəbi qəhrəmanla (“Murad obrazı barədə nə düşündürəm”) əlaqədar yazıla bilər.

Bədii əsərlə bağlı rəy essədə onun komponentlərinin əhatə edilməsinə səy göstərilir. Yəni məzmunun təhlili (mövzu, ideya, süjet, obrazlar), formanın təhlili (kompozisiya elementləri), əsərin bütövlükdə dəyərləndirilməsi (bədii-estetik, əxlaqi-mənəvi xüsusiyyətlər) sinfin səviyyəsinə uyğun olaraq həyata keçirilir. Bütün bunlarla yanaşı, essədə yazıçının mövqeyinə esse müəllifinin dəlillərə əsaslanan rəyi öz əksini tapır.

Ədəbi qəhrəmanla bağlı rəy essədə onun xarakteri, davranış və əməlləri, nitqi, xarici görünüşü, başqalarına münasibəti, yazıcının ona münasibəti nümunələr əsasında şərh edilir.

Sərbəst mövzuda rəy esse ətraflı müşahidənin aparılması, çoxlu sayda mənbələrin öyrənilməsi ilə səciyyələnir. Bu növ essədə obyektin mahiyyəti ilə yanaşı, xarici görünüşü də əhatə olunur və onların dəyərləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirilir.

Təsviri essələr daha çox sərbəst mövzuda (məsələn, “Payızda təbiət”, “Yurdumuza bahar gəlir”, “Ən çox sevdiyim bədii film”) yazılır. Belə yazıları icra etmək asan deyil. Mövzu ilə bağlı müşahidələriniz düşüncə və hisslərinizə təsir etməli, sizdə güclü təəssürat yaratmalıdır. Təəssüratınız o dərəcədə zəngin olmalıdır ki, onu ifadə etməkdə çətinlik çəkməyəsınız. Bu, müşahidələrinizin, mənbələri öyrənməyinizin nəticəsindən asılıdır. Məsələn, “Payızda təbiət” mövzusunda esse yazmağa hazırlaşarkən, deyildiyi kimi, ilk növbədə müşahidə aparmalı və gördükləriniz barədə qeydlər etməlisiniz.

Çox yaxşı olar ki, müşahidə etdiklərinizi qruplaşdırasınız. Məsələn, payızın gəlişi ilə bağça və bağların aldığı vəziyyət, dağların, çəmənlərin dəyişən mənzərəsi, köçəri quşların həyəcanı, havada mülayimliklə sərtliyin sürətlə əvəzlənməsi və s. diqqətinizi cəkməli və qeyd şəklində ayrıca yazılmalıdır. Lakin yazıda bütün bunların ayrıca təsvir edilməsi yorucu olar; essədə əlvanlığın olması, təsvirlərin tez-tez əvəzlənməsi məqsəduyğundur. Ən əsası isə yazınızda payız mənzərələrinin sizdə yaratdığı ovqatın, fikirlərin ifadə edilməsidir. Başqa sözlə, essədə təsvir olunanlardan çox, onların hiss və düşüncələrinizə necə təsir etməsi əksini tapmalıdır.

Yazı tamamlandıqdan sonra onun diqqətlə oxunması vacibdir. Bu, yol verilmiş nöqsanların aradan qaldırılmasına imkan yaradır. Sözlər, bir sıra hallarda bütöv cümlələr dəyişdirilir, yazıya əlavələr edilir, onda dəqiqləşdirmələr aparılır. Bütün bunlar yazınızın məzmunca zəngin olmasını təmin edir. Bu işlərin yerinə yetirilməsi özünüqiymətləndirmənin aparılmasını asanlaşdırır. Özünüqiymətləndirmə meyarlar əsasında reallaşdırılmalıdır. Belə meyarlara nümunə olaraq aşağıdakıları göstərmək olar.

Unutmayın!

Müzakirə zamanı
səsləndirilən
fikirləri diqqətlə
dinləyin.
Deyilənlərin
üzərində düşünün,
fərqli fikirləri
müqayisə edib
nəticə çıxarmağa
çalışın. Göstərilən
nöqsanların
üzərində düşünün,
yazınızın
keyfiyyətinə
müsbət təsir
edirsə, nəzərə alın.

Özünüqiymətləndirmə meyarları	Bəli	Xeyr
Mövzu haqqında aydın təəvvür yarada bilmişəm.		
Mövzu ilə bağlı hiss və düşüncələrimi əhatəli ifadə etmişəm.		
Uğurla seçdiyim söz və cümlələrin köməyi ilə oxucuda yazının məzmunu ilə bağlı aydın təəssüratın yaranmasına nail olmuşam.		
Sözlərin yersiz təkrarına yol verməmiş, cümlələrin qısa və aydın yazılmasına, fikrin tez başa düşülməsinə nail olmuşam.		
Fikirlərimin arasında əlaqənin olmasını nəzərə almışam.		
Orfoqrafik və punktuasiya qaydlarına əməl etmişəm.		
Sözlərin düzgün yazılışına və durğu işarələrindən yerində istifadəyə əməl etmişəm.		

LAYİHƏLƏR

I yarımil

LAYİHƏ

1

Mövzu:

“Nağıllar və əfsanələr aləmində” (tamaşa-viktorina)

Tapşırıq:**I. Oxu materiallarının əvvəlcədən müəliə edilməsi.**

1. Kiçik parçanın dinlənilməsi əsasında əfsanənin, nağılın adının və qısa məzmununun xatırladılması
2. Sürətlərdən birinin adının çəkilməsi ilə əfsanənin, nağılın adının və qısa məzmununun xatırladılması
3. Nümayiş etdirilən şəkillərə əsasən əfsanənin, nağılın adının və əsas ideyasının xatırladılması
4. Əfsanə və nağılların məzmunu və ideyası ilə səsleşən atalar sözləri və aforizmlərin toplanılması
5. Adı çəkilən əfsanə, nağıl qəhrəmanının digər əsərlərin qəhrəmanları ilə oxşar və fərqli cəhətlərinin müəyyənləşdirilməsi
6. Adı çəkilən əfsanə və nağılların maraqla oxunmasına səbəb olan vasitələrin müəyyənləşdirilməsi
7. Əfsanə və nağıllara illustrasiyaların çəkilməsi

II. Qaliblərin seçilməsi meyarlarının müəyyənləşdirilməsi**III. Aparıcıların sayının müəyyən edilməsi və çıxışları üçün mətnin hazırlanması****IV. Tamaşa-viktorinanın proqramının hazırlanması**

I LAYİHƏ ÜÇÜN TÖVSIYƏ OLUNAN OXU MATERIALLARI

SUMQAYIT HAQQINDA ƏFSANƏ

Karvan Abşeron səhrası ilə irəliləyir... Hər gün olduğu kimi, yeddinci gün də günəş yolçuları amansız surətdə yandırmağa başlayır. Adamlar yorulub əldən düşmüşlər. Ətrafda bir damcı su belə yoxdur. Karvanı tələf olmaq təhlükəsi gözləyir. Ağsaqqal karvan başçısı kişiləri başına toplayır. Uzaqdan uca dağları göstərərək deyir:

– Bizi, ailəmizi və karvanımızı xilas edə biləcək həyat suyu o dağın arxasındadır. Dağ isə suyun yolunu kəsmişdir. Onu yarmaq, parçalamaq lazımdır...

Susuzluq və yorğunluqdan əldən düşmüş adamlar başlarını aşağı salırlar. Bunu gören Sum adlı hündürboylu, enlikürək, baxışlarından qorxmazlıq yağan bir gənc irəli çıxır, su üçün gedəcəyini bildirir...

Sum karvandan uzaqlaşır... Saatlar keçir, karvan əhli həyəcan içində gözləyir, çoxları ümitsizləşir. Çox uzaqlarda boğuq gurultu eşidilir. Qupquru düzənliyə tezliklə şəffaf, buz kimi soyuq su gəlir. Su qumu oyub özünə yol açır, yerə hopmasına baxmayaraq güclü axınla irəliləyir. Səhranın ortasından sanki lent kimi qıvrıla-qıvrıla axır. İnsanların sevinci aşırıb-daşır. Qəhrəman Sum isə görünmür. Sumun sevgilisi Ceyran əllərini suya tərəf uzadıb nişanlığını çağırmağa başlayır:

– Sum, qayıt!.. Sum, qayıt!..

Sumdan xəbər gəlmir... Ceyranın ümidi kəsilir... Sevgilisinin fəlakətə düşdüyünü, bir daha qayıtmayacağını hiss edir. Artıq onsuz yaşamağın mənasız olduğu barədə düşünür. O, tərəddüd etmədən özünü Sumun göndərdiyi sudan yaranmış gölə atır... İnsanlar onu xilas etməyə çalışsalar da, buna nail ola bimirlər. Ceyran batır...

Karvan dincini alıb aram-aram yoluna davam edir. Dağın yanından keçəndə adamlar qərribə bir mənzərə görüb mat qalırlar: dağ beş barmaq formasındadır. Hər şey onlara aydın olur: Sumun əli!.. Deyirlər ki, Sum dağı parçalayıb iri-iri qayaları qaldıranda torpağa batmış, xatirə olaraq açılmış əlini qoyub getmişdir.

O vaxtdan bəri Sumun ayrıldığı yeri – “Sumqayıt”, onun göndərdiyi sudan yaranan gölü – “Ceyranbatan”, dağı isə – “Beşbarmaq” adlandırırlar.

QILINC VƏ QAYA

(*əfsanə*)

Cavanşir öz qoşunu ilə Şamaxıya gəlirdi. Birdən qoşun elə nəhəng bir dərəyə düşdü ki, geri qayıtmaq mümkün olmadı. Pusquda dayanan düşmənlər Cavanşirin yeganə çıxış yolunu kəsmişdilər. Hər tərəf sıldırım qayalıq idi. Nəinki atlı, heç piyada da ora çıxıb bilməzdi. İki gün burada qaldılar. Cavanşir baxıb gördü ki, vəziyyət ağırdır, əgər tezliklə tədbir görülməsə, qoşun ya təslim bayrağı qaldıracaq, ya da acından məhv olacaq. Çox fikir elədi, axırı, qərara gəldi ki, qayanı yarıb qoşunun çıxması üçün yol açsın. Ancaq qoşun əhlində külüng və başqa alətlər yox idi. Çarə bir qılınca qalırdı.

Cavanşirin qılınıcı ildırım daşından düzəlmişdi. Onu göz bəbəyi kimi qoruyurdu. Amma başqa çarə yox idi. Təslim olmaq qəhrəmana ölümdən betər olardı. Gecə hamı yatan zaman Cavanşir öz vəziri ilə birlikdə qayalığın ayağına gəldi. Bir qədər ölçüb-biçdikdən sonra işə girişdi. O, hər dəfə qılınıcı qayaya vuranda elə bil ildırım çaxırdı. Qaya parça-parça olub tökülürdü.

Qolları yorulanda qulaqlarına bir qocanın səsi gəldi:

– Qollarına qüvvət gəlsin, bala, qayanı tez çap.

Cavanşir yeni qüvvə ilə qayalığı çapdı. Yorulanda qulaqlarına yenə o səs gəldi:

– Qollarına qüvvət gəlsin, bala, qayanı tez çap.

İldırım qılınıcı qayaları parça-parça etdi.

Cavanşir bu qayda ilə çalışıb-çarpışıb səhər açılanda yenə qoşunun içinə qayıtdı. Gündüz birtəhər əsgərlərin başını qarışdırdı. Gecə yenə qayanı çapmağa başladı. Axır ki, qayanı çapdı, dərədən çıxmağa yol açdı.

Səhər qoşun əhli gördü ki, Cavanşir qayanı çapıb yol açıb. Heç kim inana bilmədi ki, üç gecəyə qılınıcla qayaları çapıb yol açmaq olar.

LALƏ (əfsanə)

Deyirlər ki, Lalə gözəl, boylu-buxunlu, tayı-bərabəri olmayan bir qız imiş. Dərd, kədər, nə olduğunu bilməzmiş. Günlər keçdikcə Lalə böyüyüb boya-başa çatır. Onların da qapısını tez-tez elçilər döyür. Nəhayət, Laləni ürəkdən sevdiyi bir oğlana nişanlayırlar. Vaxt çatır. Laləyə toy edirlər. Bir gün Laləgilin yaşadığı şəhərin hökmdarı adamları müharibəyə aparır. Hökmdarın carçıları hər yana xəbər çatdırır:

– Xoşbəxtlik, səadət, var-dövlət müharibədədir. Kim böyük sərvət sahibi olmaq istəyirsə, ömrünün axırına kimi firavan yaşamaq istəyirsə, hökmən qılınc götürüb qan tökməlidir.

Minlərlə Lalələr irəli durub ərlərini, sevgililərini vermək istəmirlər.

– Müharibə ancaq fəlakət, səfalət gətirir, ananı oğulsuz, arvadları ərşiz qoyur. Bizə yazığınız gəlsin, rəhminiz olsun, gözümüzü yaşlı, bağrımızı qanlı qoymayın...

Hökmdar xalqın səsini eşitmir. Laləni də sevgilisindən ayırırlar. Son anda Lalə deyir:

– Mən baharın qızıyam. Geri qayıdanda məni tapmasan, əlini üzmə, baharda, çəməndə axtar məni.

– Hökmən, baharda qayıdacağam!

Lalə həsrətlə baharı, sevgilisini gözləyir. Nəhayət, güllü-çiçəkli bahar gəlir. Lalə sevgilisini düzənliklərdə, yolların kənarında qarşılamaq üçün qıpqırmızı donunu geyinib həsrətlə gözlərini uzaqlara dikir.

Lalə çox gözləyir, göz yaşları axıdır. Lakin sevgilisini gördüm deyən olmur. Dərd əlindən Lalənin bağı qapqara qaralır. O, ayrılığa dözmür, göylərə yalvarır. Lalə qıpqırmızı donunda çiçəyə dönür.

Bir gün bahar vaxtı Lalənin sevgilisi yaralı halda qayıdır. Müharibə onu ömürlük bədbəxt, şikəst etmişdi. Oğlan Laləni nə qədər axtarırsa, tapmır. Görür, başqaları da onun kimi öz lalələrini axtarır. Əlacsız qalıb çəmənə gəlir. Dizləri qatlanır, gözlərindən yaş axır. Görür ki, çəməndə minlərlə bağı qapqara yanmış lalə ona baxır.

Bahar gələndə Lalə düzənliklərdə, yol kənarında, dağların döşündə bitərək, həsrətlə sevgilisinin yolunu gözləyir.

QARANQUŞ VƏ SƏRÇƏ

(Türk nağılı)

Bir qaranquş vardı. O özü üçün damın lap qırağında yuva tikmişdi. Qonşuluqda bu evin taxtapuşunda sərçə özünə yuva qurmuşdu. Ancaq nə yuva idi! Bu yuva su borusu ilə taxtapuşun arasındakı sadəcə yarıq idi.

Qaranquş hər il bala çıxarar, sonra da onlara uçmaq və oxumaq öyrədərdi. Ancaq ana sərçənin işi tamam başqa idi. O da hər il bir neçə yumurta yumurtlayar, ancaq bircə dəfə bala üzü görməzdi; ya dəcəl uşaqlar gəlib yumurtaları onun yuvasından götürər, ya da balaları pişik yeyərdi.

Ana sərçə qaranquşlar ailəsinə baxıb ürəyi lap göynədi.

– Sən nə xoşbəxtsən! – deyə ana sərçə dilləndi. – Hər il sən bala çıxarırsan. Mən isə bala üzünə həsrətəm!

– Bunun təqsiri sənin özündədir, – deyə qaranquş cavab verdi. – Əgər sən də mənim kimi belə möhkəm yuvan olsa idi, onda nə uşaqlar, nə də pişik sənin balalarına dəyə bilər.

– Zəhmət olmasa, o cür yuva tikməyi mənə də öyrət, – deyə ana sərçə ondan xahiş elədi. – Yəqin ki, sən bunun ya bir sirrini, ya da qəribə bir üsulunu bilirən!

– Yuvanı tikməyə gərək baş işlədəsən! – deyə qaranquş sərçəyə öyrətməyə başladı. – Ancaq, əslində, burada elə bir çətin şey yoxdur. Qonşu, gəl uçaq – mən sənə öyrədərəm!..

Onlar uçub gölün qırağına gəldilər.

Qaranquş dedi:

– Qonşu, dimdiyinə bir az gil al, bax mənim kimi.

– Cik-cik! – deyə ana sərçə cavab verdi. – Mən burada çətin bir şey görmürəm, burada heç bir çətin şey yoxdur!

Qaranquş heç nə demədi. Uçub yaşadıkları evin damına gəldi, bir parça gili divara yapışdırdı.

– Sən də belə elə! – deyə o yenə də ana sərçəyə məsləhət gördü.

– Görürəm, görürəm! – deyə ana sərçə cavab verdi. – Bunu eləməyə nə var, mən də elə bilirdim ki, sən yuvanı tikməyinin bir sirri, ya heç olmasa bir qəribəliyi var!.. Onu elə hamı belə yapışdırır bilər də! Yox, mən belə boş-boş işlərlə vaxtımı keçirə bilmərəm!

Qaranquş isə dimdiyində az-az gil gətirmək üçün dəfələrlə uçub gölə getdi. Gil lazım olduğu qədər yığılandıqdan sonra qaranquş saman dalınca getdi, sonra yuvanı yapmağa başladı. Bir az gil götürüb divara

yapışdırır, üstündən də saman yığır, sonra yenə gil qoyur, yenə də üstündən saman yapışdırır...

– Bax belə eləmək lazımdır! – deyə ana sərçəyə öyrətdi. – Əvvəlcə gili yapışdırmaq lazımdır, sonra samanı ona yapışdırmaq lazımdır, sonra yenə gil, yenə də saman, çox yaxşı davamlı bir yuva alınar.

– Bilirəm, bilirəm! Burada bir biclik yoxdur! – deyə ana sərçə ağız-burnunu büzüşdürə-büzüşdürə cikkildədi.

– Bilməyinə bilirsən, ancaq tək bir bilmək ilə yuva tikə bilməzsən! Bunun üçün gərək zəhmət çəkəsən. Mən işlədiyim qədər sən işləməsən, ömründə bala çıxara bilməyəcəksən, – deyə qaranquş ona cavab verdi.

LAYİHƏ

2

Mövzu:

“Uşaq dünyası” (tamaşa-viktorina)

Tapşırıq:**I. Oxu materiallarının müaliə edilməsi.**

1. Qəhrəmanlara aid xüsusiyyətlərin səsləndirilməsi ilə əsərin adının, müəllifinin və məzmununun xatırladılması.
2. İdeyaların səsləndirilməsi ilə əsərlərin xatırladılması
3. Əsərlərə çəkilmiş illüstrasiyaların nümayişi ilə əsərin xatırladılması
4. Bədii xüsusiyyətlərinin səsləndirilməsi ilə əsərin xatırladılması

II. Əsərlərdən seçilmiş parçaların ifadəli oxusu**III. Seçilmiş hissələrin səhnələşdirilməsi****IV. Təqdimatın planının tərtib edilməsi**

II LAYİHƏ ÜÇÜN TÖVSIYƏ OLUNAN OXU MATERIALLARI

Nəriman Süleymanov
CÜYÜR SƏSİ
(hekayə)

Yamyaşıl bir dağın döşündə iki uşaq oynayırdı. Biri on bir-on iki yaşında girdəşifət, qarabuğdayı, cüssəli bir oğlan idi. O biri isə ondan bir-iki yaş böyük olardı. Əyninə arxa cibinin üstündə at şəkli olan şalvar və pamazı köynək geymişdi. Bu oğlan yerli idi. O biri uşaq isə şəhərdən əmisigilə qonaq gəlmişdi. Özləri də srağagün tanış olmuşdular. Birinin adı Fariz, o birininki Vüqar idi. İki gün idi ki, bura gəlib əylənirdilər.

– Səslən, sənin növbəndir, – deyə həmişə qonağa hörmət etmək istəyən Fariz üzünü yoldaşına tutdu.

– Qabaqca sən...

Fariz əlini ağzına tutdu. Vüqar elə bildi Farizin səsi lap uzaqda əks-səda verəcək. Amma lap yaxından eşidildi. Elə bil dərədə cingilti ilə nəyəsə dəyib qayıtdı. İndi növbə onunku idi. Vüqar əllərini ağzına apardı. Qışqırdı. Onun da səsi dərəyədək getdi, dalğalanıb əks-səda verdi.

Fariz gülümsünərək Vüqara baxdı:

– Siz şəhərdə də bu cür oynayırırsınız?

Vüqar başını buladı:

– Yox.

– Niyə?

– Axı ora şəhərdir. Hayana baxırsan, evdir, küçədir, həyətdir... Əks-səda üçün gərək boşluq ola... Məgər fizikadan keçməmisiniz?!

Fariz başını tərpedib onun sözünü təsdiqlədi. Sonra əllərini qaldırıb ətrafdakı genişliyi göstərdi. Dağlar, dərələr, yaşıllıq talalar...

– Bax, buradan nə qədər istəyirsən, qışqır! Heç kəsə mane olmazsan.

– Burada canavar var? – deyə Vüqar yan-yörəsinə boylandı.

– Canavar gündüzlər olmur.

– Bəs nə vaxt olur?

– Canavar gecələr gəlir.

– Görmüsən?

Fariz hiss etdi ki, “Hə” desə, dostu ona lap qəhrəman kimi baxar. Amma yalan danışmadı.

– Görməmişəm, belə deyirlər.

Canavar söhbəti Vüqarı oyundan tamam ayırdı.

– Bəs gündüzlər canavarlar harada olurlar?

– Yuvalarında.

– Yuvaları harada olur?

– Meşədə.

– Biz indi meşəyə getsək, canavara rast gələrik?

– Nə biləsən, yuvaları haradadır.

– Onlar gündüzlər heç çıxmırlar?

– Çıxırlar. Ancaq çox vaxt gecələr gəzirlər.

– Gəl meşəyə gedək, – deyə Vüqar təklif etdi.

Fariz razılaşdı:

– Gedək.

Uşaqlar söhbət edə-edə, hərdənbir dayana-dayana nə qədər yol getdiklərini bilmədilər. Bir də özlərini meşədə gördülər. Vüqar yan-yörəyə boylandı. Elə bil meşədə gecə idi. Səssizlikdən qulaq batırdı. Quşlar hərdən səs salırdılar: “Qığğ... Qığğ”...

Vüqarın gözü dörd olmuşdu. Hər yana maraqla baxırdı. Çünki ömründə bu cür mənzərə görməmişdi. Bilmirdi ki, təbiətin belə qərribə yerləri var.

– Burada həmişə gecə olur? – deyə Vüqar işıq üçün, aydınlıq üçün darıxmış kimi yoldaşından soruşdu.

Fariz belini bir ağacın kövdəsinə söykəyib ayağını ayağının üstünə qoydu. Gülümsündü. Hərəkəti ilə, baxışları ilə dedi ki, sən belə adi şeyləri bilmirsən.

– Gecə nə üçün olur, qaqaş, – dedi. – Üzünü yuxarı tutdu. – Bax, gündüzdür.

– Hanı, hanı? – deyə Vüqar əllərini meşənin qatı kölgəliyində oynatdı.

Fariz şən-şən güldü:

– Sən nə gəzirsən?

– Günəşi!

Fariz dayandığı yerdən tərpəndi, yenə başını yuxarı tutub başları üstə çətir kimi açılmış yarpaqların arasından günəşə boylandı:

– Odur, qaqaş. Bax, günəş odur.

Vüqar üzünü günəşə sarı əllərini ağzına aparıb ucadan səsləndi:

– Haradasan, Gü...nəş? – Belə deyib ağacların arasında o yan-bu

yana qaçdı. Yuxarıda yarpaqlar astaca-astaca tərpendikcə aralarında iynə ulduzu-iynə ulduzu işıq süzülürdü...

Uşaqların bu şən dəqiqələrində qulaqlarına zəif səs gəldi. Elə bil haradasa fit çalındı. Dostlar bir-birinin üzünə baxdılar: bu nə səsdir? Vüqar nəzərlərini yan-yörəsinə gəzdirərək dedi:

– Bəlkə, canavardır?

Qulağı səsdə olan Fariz başını silkələdi:

– Canavar deyil.

– Nədən bilirsən?

– Canavar belə eləmir.

– Bəs necə?..

– Ayyyyy...

– Bəs o nə səs idi?

Fariz çiynlərini çəkdi. Sonra səs gələn tərəfə getdi. Vüqar da ondan geri qalmadı, yanınca irəlilədi.

– Yerə yat! – deyə Fariz birdən onun çiynindən aşağı basdı. Farizin gözü qabaqda idi. Vüqar isə hələ heç nə bilmirdi. Nə olub? Nə üçün aşağı yatsılar? İntizar içərisində qalmışdı ki, Fariz əlini qabağa uzadıb pıçiltı ilə dedi:

– Ona bax! Cüyür balası!..

Vüqar da cüyürü gördü. Cüyür balası bir ağacın altında hoppanıb-düşürdü. Şeşə dayanmış xırdaca qulaqları vardı, nazik ayaqları zərif bədənində uyğun idi

Birdən Farizi elə bil ilan çaldı. Təlaşla dilləndi:

– İnsafsızlar!

Vüqar cəld səsləndi:

– Nə olub?

– Cüyür balasını bağlayıblar.

Vüqar diqqətlə baxdı. Cüyür nə qədər atılıb-düşürdüsə, bir yerdən qopa bilmirdi.

Uşaqlar çox pis oldular ki, bu balaca, zərif heyvanı tutublar. Niyə qoymurlar bu yaşıl ağacların altında atlanıb-düşə? Niyə qoymurlar kefi istədiyi yerdə azad gəzə?

Fariz birdən dilləndi:

– Bildim! Qəsdən bağlayıblar.

– Onunla nə qəsləri var?

– Bilirsən, – deyə Fariz hər şeyi yerli-yerində başa salmağa başladı, – bu meşədə gizli ov edənlər olur. Onlar ediblər. Ana cüyür qaçıb, balası isə sarmaşıqlığa düşüb qalıb, onu da tutub bağlayıblar. Bilirlər ki, hökmən ana cüyür mələyə-mələyə gələcək. Onlar da güllə ilə cüyürü vuracaqlar.

– Vuracaqlar?

Farizin “hə” deməyə dili gəlmədi, başını tərpətdi.

Uşaqlar ayağa qalxıb bir-iki addım getməmişdilər ki, tappıltı ilə qabaqlarına daş düşdü. Onlar dayandılar. Yan-yörələrinə boylandılar. Bir də gördülər xeyli aralıda kolların arxasında tufəngli bir adam dayanıb. Uşaqların ona baxdığını görcək uzaqdan tez əlini yellədi: “Yaxın gəlməyin, geri çəkilin!”

Fariz əli ilə işarə etdi: “Nə üçün, nə olub?”

Vüqar bu lal danışığından heç nə başa düşə bilmirdi. Gah yoldaşına baxır, gah tufəngli adama diqqət yetirirdi.

Farizin işarəsindən sonra həmin adam əlini qaldırıb barmağı ilə onları hədələdi. Bu o demək idi ki, əmri yerinə yetirmədən, vay halınıza, görün başınıza nə oyun açacağam.

Uşaqları bu da qorxutmadı. Bir də gördülər, həmin adam gizləndiyi yerdən çıxıb sinə-sinə onlara sarı gəlir. Çatıb acıqla əlini yellədi. Ancaq sözünü çox astadan dedi. Elə bil kişini boğmuşdular, səsi çıxmırdı.

– Cəhənnəm olun!

– Biz sənə nə edirik? – deyə Vüqar yerindən tərpənmədi.

Həmin adam bozardı:

– Bir buna bax! Cəhənnəm ol burdan!

Kişi nə qədər qəzəblə qışqırsa da, uşaqlar yerlərindən tərpənmədilər. Odur ki o, uşaqları əli ilə itələməyə başladı. Vüqar özünü saxlaya bilmədi:

– Məşə sizindir məgər?

– Az danış! – Həmin adam uşaqları itələyə-itələyə taladan xeyli uzaqlaşdı. Özü isə tələsik geri qayıdıb kolların arasında yox oldu. Bu ara cüyür balasının səsi gəldi:

– Kyuu... kyuu...

Fariz dedi:

– Bu bala cüyür o qədər səs salacaq ki, anasını vuracaqlar.

Vüqar narahatlıqla soruşdu:

– Bəs biz nə edək? – Sonra da əlavə etdi. – Gəl gedək meşəbəyinə xəbər verək.

Fariz başını qaşıya-qaşıya dedi:

– Kim bilir, indi o haradadır. Bir də biz indicə bala cüyürü azad etməliyik. Yoxsa ana cüyür güllə qurbanı olacaq.

– Gəl qışqıraq. Qoy ana cüyür yaxın gəlməsin.

– Sonra?

– Sonra da görək nə olur, – deyə Vüqar fikirli-fikirli barmağını dodağının üstə qoydu. Fariz həvəslə razılaşdı:

– Gəl qışqıraq: Ho... Ho... Ho!..

Vüqar da ona qoşuldu:

– Ho... Ho... Ho!..

Meşəni səs başına götürdü: Ho... Ho... Ho!..

Tüfəngli kişi kolların arasından çıxıb hirsle uşaqların ardınca qaçdı:

– Ayə, köpək uşağı, niyə mane olursunuz?! Yaxşı, əlimə keçərsiniz!

Uşaqlar yüyürüb xeyli aralıda dayandılar. Kişi də üzünü aşağı harasa getdi. Bu zaman Fariz üzünü Vüqara tutub:

– Sənin işin yoxdur. Kişi pusqu yerinə çatana qədər mən gedib cüyür balasını açıb buraxacağam.

– Mən də səninlə gedirəm.

Uşaqlar çökəkəşağı ağacların ardına sinə-sinə gedib cüyür balasının bağlandığı yerin yaxınlığına çatdılar.

Fariz Vüqarın çiyindən basdı:

– Aşağı yat!

Uşaqlar ağzı üstə xəzəlliyə yıxıldılar. Sonra xeyli süründülər. Birdən Fariz başını qaldıraraq həmin kişini gördü.

– Vüqar, sən geri qayıt.

– Niyə?

– Qayıt bayaqkı yerə... Yenə başla qışqırmağa. Bu zaman kişi səsə qaçacaq... Onda mən cüyür balasını açıb buraxaram.

– Oldu! – deyərək Vüqar xeyli geri süründü. Sonra qışqırmağa başladı

– Ho... Ho...Ho... Ho!..

Fariz başını qaldıraraq qabağa baxdı. Gördü ki, kişi qışqırtı gələn tərəfə qaşır. Fariz onun hirsələndiyini duydu. Gözünə heç nə görünmür, özünü kötiyə, ağaca, şax-şəvələ vura-vura qaçırdı. Fariz yoldaşına görə narahat oldu. Kişi onu tutsa, hökmən döyəcək. Birdən necə oldusa, kişinin ayağı yerdə bir oduna ilişdi, üzünü üstə yıxıldı. Fariz fürsəti əldən vermədi, qaçıb cüyür balasını açıb buraxdı, sonra da yoldaşını səslədi.

Səhəri gün onlar yenə yaşıl dağın döşündə dayanmışdılar. Yenə ucadan səslənirdilər. Yarışırdılar ki, kimin səsi daha uzaqlara gedəcək...

Namiq Abdullayev
NAZİM
(hekayə)

Səhər çoxdan açılmışdı. Nazim oyanıb yatağında qurdalandı. Yenə də yatmaq istədi. Gözlərini yumdu, ancaq yata bilmədi. Durmaq lazım idi. O, paltarlarına baxdı. Şalvarı stulun üstündə idi. Köynəyi isə yerə düşmüşdü. Ayaqqabısının bir tayı qapının ağzında idi. O biri tayı isə görünmürdü. Corabları da yox idi.

Nazimin geyinməkdən heç xoşu gəlmirdi. Əvvəllər onu anası geyindirirdi. Sonra Nazim böyüdü. Bir gün anası ona dedi:

– Nazim, daha böyük oğlansan. İndi özün geyinməlisən.

Nazim isə bunu bacarmırdı. Çox vaxt köynəyini tərsinə geyinirdi. Şalvarının çiyn bağlarını bağlaya bilmirdi. Ayaqqabısının qaytanları da düyün düşür, ya da tez-tez açılırdı.

Nazim qalxıb yerində oturdu. Onun ürəyindən belə bir fikir keçdi: “Nə olaydı, mən geyinmək istəyəndə paltarlar özü gəlib əynimə geyiləydi”.

Birdən şalvar ilə köynək Nazimin üstünə atıldı. Corablar və ayaqqabılar da hərəsi bir yandan çıxıb atıla-atıla ona tərəf gəlməyə başladı. Nazim yamanca qorxdı. Çarpayının bir küncünə sıxıldı. Ancaq bir də baxıb gördü ki, paltarlar artıq onun əynindədir. O, əvvəlcə təəccüb etdi. Sonra isə sevindi, yataqdan yerə tullandı. Yuyunmağa getdi. Əlini uzadıb suyu açmaq istədi. Ancaq su özü axmağa başladı. Sabun öz yerindən qalxıb onun üzünü, boynunu və qulaqlarını sabunladı. Su da sabuna qarışdı. Bir neçə dəqiqədən sonra Nazim tər-təmiz bir oğlan oldu. O, yemək otağına gəldi.

Anası onun üçün bir fincan süd tökdü. Nazim südü içmək istəyəndə fincan özü qalxıb onun ağzına yaxınlaşdı. Nazim ağzını açdı. Əvvəlcə süd, sonra yağ yaxması, sonra da...

Ancaq isti süd Nazimin ağzını yandırdı. Bu heç onun xoşuna gəlmədi. “Özüm içsəydim, soyudardım”, – deyə düşündü.

Nazim küçəyə çıxdı. Mağazanın qabağında böyük yük maşını dayanmışdı. Sürücü hara isə getmişdi. Nazim çıxıb sürücünün yerində oturdu. O elə balaca idi ki, heç maşının pəncərəsindən də görünmürdü. Nazim sükandan yapıb, oturacaqda yırğalanır və fikirləşirdi ki: “Kaş mən də maşın sürə biləydim!” Birdən motor gurladı. Maşın yeriməyə başladı. Küçədə hamı maşının qabağından qaçdı. Adamlar qışqırdılar.

Nazim bunu görüb maşından yerə atıldı, qaçmağa üz qoydu. Elə

qorxmışdu ki, dizləri əsirdi. Geri dönüb baxanda gördü ki, adamlar maşını dövrəyə alıblar. Yol nəzarətçisi sürücüyə acıqlı-acıqlı nəşə deyirdi.

Nazim pərt oldu. Evə qayıtmaq istəyəndə başının üstündə nəşə guruldadı. Göydə təyyarələr uçurdu. Nazim onlara baxan kimi ağlına belə bir fikir gəldi: “Axı istəsəm, mən də uça bilərəm”. Birdən o, göyə qalxdı. Nazim qorxub: “Yox, istəmirəm, istəmirəm...” deyərək çığırmağa başladı...

Uzaqdan anasının səsi eşidildi:

- Sənə nə olub, bala, niyə çabalayırsan?
- Ax, anacan, bilirsən necə pis yuxu gördüm!
- Doğrudan?
- Bundan sonra hər işi özüm görəcəyəm. Öz istədiyim kimi.

Özüm geyinəcəyəm, sənə kömək edəcəyəm, dərslərimə də özüm baxacağam...

Mikayıl Rzaquluzadə
TƏZƏ ŞƏHƏR - KÖHNƏ ŞƏHƏR
(hekayə)

Altaygil təzə evə köçmüşdülər. Təzə ev Bakıda, Dağüstü parkın yaxınlığında idi. Maşın qapıda duran kimi Altay atası ilə beşinci mərtəbəyə çıxdı. Atası qapını açanda o küçə balkonuna qaçdı. Balkonda geniş bir nəfəs aldı:

– Oh, nə gözəldir!..

Doğrudan da, bura gözəl idi:

Gömgöy dəniz payız günəşinin altında par-par parıldaırdı. Uzaqda cərgə-cərgə dəniz buruqları, nəhəng ağ gəmilər, yelkənli qayıqlar, yaxında “Dağüstü park”ın meşə kimi sıx yaşıl ağacları, şəbəkəli televiziya qülləsi, ağacların arasında qəşəng binalar, pavilyonlar, funikulyor stansiyası, aşağıda dənizkənarı park – bulvar, küçələr, evlər, rəngbərəng trolleybuslar, maşınlar...

Altay elə bil quş kimi göydə uçurdu. O, bir də geniş nəfəs aldı və bərkdən səsləndi:

– Atacan, gör nə qəşəngdir!..

Ancaq atası orada yox idi. O aşağı düşmüş, şeyləri daşımağa kömək edirdi. Altay da şirin yuxudan ayılan adam kimi, özünə gəlib aşağı boylandı. Qapıda avadanlığı boşaldan maşını görüb, o da köməyə getdi...

Üç gün keçmişdi. Altay bu təzə, işıqlı, yaraşılıq mənzili çox sevirdi. Bura köçdülərinə çox sevinirdi. Küçə balkonuna çıxıb dənizə, parklara, şəhərə tamaşa etməkdən doymurdu. Amma hərdənbir darıxırdı da...

Burada təzə qonşuların uşaqları ilə hələ yaxşı tanış olmamışdı. Öz əvvəlki məhəllə yoldaşları yadına düşür, onlarla görüşmək, oynamaq istəyirdi. Altayın ən yaxın yoldaşlarından biri Aydın idi. Onlar İçərişəhərdə yaxın qonşu idilər. Evləri üzbəüz idi. Amma küçə o qədər dar idi ki, üzbəüz pəncərədən bir-biri ilə söhbət edə, əllərini uzadıb bir-birinə kitab-dəftər verib-alardılar.

Onlar bir yerdə böyümüşdülər. Üç il idi ki, bir məktəbdə, bir sinifdə oxuyur, bir partada otururdular. Dərslərini də bir yerdə hazırlayı, bir yerdə futbol oynayırdılar. Altay komandanın hücümcusu, Aydın isə qapıçısı idi...

İndi, görəsən, onlar nə edirlər? Görəsən Altayın yerinə kim oynayır?..

Bu gün istirahət günü idi. Evdə hələ yır-yığış gedirdi. Altay da ata-anasına kömək edirdi. Ancaq nədənsə, bir az könülsüz işləyirdi.

Atası bunu görüb soruşdu:

– Hə, Altay, nə var? Deyəsən, yorulmuşan? Yoxsa yoldaşların üçün darıxırsan?

Altay da elə bunu gözləyirdi. Bir az çəkinə-çəkinə dedi:

– Atacan, olar, evi yığışdırandan sonra mən Aydıngilə gedim?

Atası bilə-bilə bir az acıqlı səsle dedi:

– Yox!.. Olmaz!..

Həmişə mehriban, üzügülər olan atasının belə cavabından Altay qıpqırmızı qızardı, ürəyi sıxıldı. Bunu görən atası gülə-gülə dedi:

– Olmaz... Axı bu gün Aydıngil bizə qonaq gələcəklər!..

Elə bu vaxt qapının zəngi çalındı. Aydıngil gəldilər.

– Ay xoş gəlibsiz!..

– Ay çox mübarək, çox mübarək, sağlığınıza qismət olsun... Bura toylara gələk...

Xoş-beşdən sonra böyüklər süfrəyə oturdular, Altayla Aydın balkona çıxdılar. Altay qollarını açıb dənizi, parkları, bütün şəhəri göstərə-göstərə, sevinə-sevinə dedi:

– Bir bax, Aydın, gör nə gözəldir!..

Aydın da yoldaşına qoşuldu:

– Çox gözəldir, Aytay, doğrudan da, çox qəşəngdir!..

Altay sevindiyyindən coşdu:

– Eh, İçərişəhər nəyə görə! Bura yaxşıdır!..

Aydın duruxdu, bir az tutuldu, amma dinmədi. Bunu görən Altay daha da qızıxdı:

– Hə, düz demirəm? İçərişəhəri kökündən uçurub dağıtmaq lazımdır...

Aydın fikirli-fikirli dilləndi:

– Hamısını?

– Lap hamısını!..

– Qız qalasını da, Xan sarayını da, bürcləri də?..

– Hə, hamısını, hamısını!..

Birdən Aydın da qızıxdı:

– Yox, elə şey olmaz!..

– Lap yaxşı olar!..

– Heç yox! Ola bilməz!

İki yoldaş əl-qollarını ata-ata elə bərkdən çığırırdılar ki, atalarının balkona çıxdıqlarından heç xəbərləri olmadı. Altayla Aydının ataları gülə-gülə onlara yaxınlaşıb soruşdular:

– Nə olub, ay qoçaqlar?

– Belə çığıra-çığıra nədən danışırırsınız?

Onların nə üçün mübahisə etdiklərini biləndə Altayın atası gülümsünüb dedi:

– İkiniz də düz deyirsiniz.

Uşaqlar bir-birinin üzünə baxdılar. Bu cavabdan bir şey başa düşmədilər. Altay soruşdu:

– Axı necə?

Atası cavab verdi:

– Bax, belə: İçərişəhərdə əyri-üyrü küçələri, sınıq-salxaq evləri sökəcək, yaraşıqlı evlər tikəcəklər...

Altay sevinmiş halda Aydınla baxdı. Aydın qızarıb tutuldu. Altayın atası sözünün dalını dedi:

– Ancaq qədim yadıqar binalar qalacaq: Qız qalası, Xan sarayı, bücrlər və başqaları... axı bunlar bizə babalardan əziz yadıqardır!..

İndi Aydın da sevinə-sevinə Altayla baxdı. Onlar belə dinməz-söyləməz bir-birilə razılaşıdılar, barışdılar.

Aydının atası da söhbətə qoşulub dedi:

– Elədir, balalar, təzə şəhəri yaradıb qurmaq, köhnə şəhəri abad edib qorumaq lazımdır!..

Mirmehdi Seyidzadə
BELƏ UŞAQLAR DA VAR

Dərslərini öyrənməyib
Oynamışdı tənbel oğlan.
Yorulmuşdu bütün günü
Küçələri dolaşmaqdan.

Xəlvət girib yatağına
İstəyirdi erkən yata.
O tənbelin məqsədini
Dərk eləyib dedi ata:

– Gündəliyi gətir, baxım
Bir həftəlik qiymətinə;
Fikirləşib oğlan gördü
İşi düşüb çox çətinə.

Bu həftə də “iki” alıb
Dərslərindən dönə-dönə.
“İki”ləri görsə ata
Danlayacaq onu yenə.

Gündəlikdən bir səhifə
Cırıb atdı utanmadan.
İstədi ki, gözgörəsi
Atasına desin yalan.

Koridorda qoyulmuşdu
Yaraşıqlı böyük ayna.
Oğlanın bu hərəkəti
Əks olunub düşdü ona.

Ata alıb gündəliyi
Baxıb dedi: – Ay oğul, sən
Nahaq yerə yalan satıb
Belə çirkin iş görürsən.

Oğlan bilib nöqsanını
Başa düşdü çox dərindən.
Kövrəkləndi, yanağına
Yaş süzüldü gözlərindən.

Aqniya Lvovna Barto
NEÇƏ GÜNDÜ...

Neçə gündü xəstəyəm,
Ürəyimi üzür qəm.
Uzanmışam yataqda, –
Qalmışam dar ayaqda.
Dostlara mat qalmışam.
Gəlib biri baş çəkmir
Mənə bir səhər-axşam.

Eh oğlanlar, oğlanlar...
Nə olaydı, biləydim,
İndi hardadır onlar.
Görəydim, yay tətilini
Onlar necə keçirir.
Nə işlə məşğuldurlar,
Əhvalları necədir.

Bəlkə, hardasa mənsiz
Futbol oynayır onlar?!
Sizi belə bilməzdim,
Eh, oğlanlar, oğlanlar...

Mənsə burda xəstəyəm,
Ürəyimi üzür qəm.

Gözüm qalıb qapıda,
Eh, onu kim açacaq?!
Hansı dost üz-gözündən
Üstümə nur saçacaq?!

Bu təkliyin əlindən
Təmam bezar olmuşam.
Üç-dörd günün içində
Çiçək kimi solmuşam.

Sən mənim günümə bax,
Nə gələn var, nə gedən;
Dostlarımdan yamanca
İnciyib küsmüşəm mən.

Elə bu dəm qapımız
Açılır, nə görürəm, –
Qızlar girir içəri,
Gülür gözümdə aləm.

Qayğı ilə deyirlər:
Yatmaq olmaz bu qədər.
Bəsdi xəstələndiyin.
Bax, bu səninçin alma,

Bu, moruq mürəbbəsi,
Bu da meyvə şirəsi.
Ye-iç, sağal, dərsə gəl,
Yoxsa olarsan tənbel!

Sonra verib səs-səsə
Şən nəğmə oxuyurlar.
Sanki xoş sözləriylə
Canımdakı ağrını,
Hər acını yuyurlar.

Dünyanın işinə bax,
Mən kimi gözləyirdim,
Gör kimlər gəldi bizə?!
Bir gör kimlər gətirdi
Toy-bayram evimizə?!

Eh, oğlanlar, oğlanlar,
İndi bildim mən, kimin
Ürəyində vəfa var...

Zeynal Cabbarzadə
UŞAQLARA

Bir qız uşağından söyləyim sizə,
Üç gündür, sifəti getmir gözümdən.
Lap illər keçsə də, gəlsək üz-üzə
O qızı yenə də tanıyaram mən.

Yaşım qırxa çatır, ağarmış başım,
Gözüm də pis görür eynək taxmasam.
Əlimdən tutmayır daha yaddaşım
Bir şeyə on dəfə azı baxmasam.

O qız qızım yaşda gözəl uşaqdı,
Mənə bağışladı birdən aləmi
Onda ki yerindən ayağa qalxdı,
Söylədi: – buyurun, əyləşin, əmi.

Mənə əmi dedi, tutuldum bir az,
İncidim uşağın bu söhbətindən.
Qəlbimdə etdimsə buna etiraz,
Amma dağa döndüm mərifətindən.

Durub bir kənarda səssiz-səmirsiz,
Baxdı mənə sarı o xıslın-xıslın.
Bəlkə də, a dostlar, siz bilirsiniz,
Adı, familiyası nədir o qızın?

Əynində çəhrayı, gödək bir donu,
Əlində qəhvəyi, kiçik çantası.
Bəlkə, dostlarımdan biridir onun –
Sevimli, istəkli ata-anası?

O düşdü bir yaxın dayanacaqda,
“Sağ ol” deyən kimi başını əydi.
Mənim dalğın-dalğın bu an bu haqda
Şeir qoşduöümü hardan biləydi?

Qoy olsun, bilməyim, kimindir uşaq,
Bəlkə, öz qızımın rəfiqəsidir?
“Buyurun, əyləşin!” – bu səs onun yox,
Elə öz qızımın zərif səsidir?

Qoy bilsin o kiçik, o ədəbli qız,
Qoy bilsin bu sirri bütün uşaqlar.
Zeynal əmiləri bu şeiri yalnız
Gözəl uşaqlara yazmış yadigar.

Bilin, incimərəm, min il yaşaram,
Üzük qaşı kimi alın dövrəmi.
Daha da fəxr edib cavanlaşaram,
Mənə mərifətlə desəniz əmi!

LAYİHƏ

3

Mövzu:

Layihələr üzrə təqdimatların müzakirəsi.

Təqdimatların müzakirəsinə həsr olunmuş dərsə qədər hazırlıq işləri həyata keçirilir. Sınıfın şagirdləri iki qrupda birləşirlər. Birinci qrup birinci, ikinci qrup isə ikinci layihə üzrə təqdimata hazırlaşır. Birinci və ikinci layihələr üzrə əsas məruzəçilər təqdimatlarda qalib gəlmiş şagirdlərdən seçilir. İlk olaraq birinci layihə üzrə məruzəçi dinlənilir. O, layihələrin hazırlanmasında qarşıya çıxan çətinliklər, icra olunmuş işlər (təmasa-viktorinanın necə keçməsi, qaliblərin müəyyənləşdirilməsi, oxu materialları ilə tanışlığın səviyyəsi) barədə yığcam məlumat verir.

Məruzəçi hər iki qrupun suallarına cavab verir.

Birinci qrupun digər bir üzvü layihənin tapşırığını proyektor vasitəsilə nümayiş etdirir. Tapşırığın hər bəndi üzrə verilmiş cavabların məzmunu qısaca xatırladılır.

Başlıca diqqət layihələrlə bağlı tövsiyə olunan əsərlərin məzmunu və təhlili üzrə məsələlərin şərhinə verilir.

İkinci qrupun təqdimatı da eyni qayda ilə dinlənildikdən sonra müzakirəyə keçilir. Müəllimin məqsədindən asılı olaraq müzakirə üçün əvvəlcədən suallar da müəyyənləşdirmək olar.

Təqdimatlar konkret meyarlar əsasında qiymətləndirilir.

II yarım il

LAYİHƏ

1

Mövzu:

“Yurdum, yuvam, məskənim sən...”
(ədəbi-bədii gecə)

Tapşırıq:

1. Oxu materiallarının müətlə edilməsi
2. Əsərlərdən parçaların seçilməsi
3. İfadəli oxu bacarığına malik şagirdlərin müəyyənəşdirilməsi, məşqlərin təşkili
4. İfa olunacaq əsərlərin məzmununa müvafiq musiqi parçalarının seçilməsi
5. Musiqi əsərlərini ifa edəcək şagirdlərin müəyyənəşdirilməsi
6. Aparıcıların müəyyənəşdirilməsi
7. Ədəbi-bədii gecəni dəyərləndirəcək münsiflərin müəyyən edilməsi
8. Proqramın hazırlanması

II LAYİHƏ ÜÇÜN TÖVSIYƏ OLUNAN OXU MATERIALARI

Mehdi Hüseyn
ODLU QILINC
(ixtisarla)

Günəş doğdu. Hava işıqlandıqca Girdman qalası aydın görünməyə başlayırdı. Uzaqlarda gümüş kəmər kimi parıldaayan Kür çayı uzanıb gedirdi. Göz işlədikcə uzanan düzlər yaşıllıq içində üzürdü. Burada qədim babalarımızın əli ilə yaranmış gözəl bir Azərbaycan şəhəri yerləşmişdi.

Girdman qalasının qoca keşikçisi arabir dayanıb ətrafı dinləyirdi. Birdən o, bağırtı və qılinc səslərinə diksinib diqqətini topladı. Elə bil ki iki böyük dəstə bir-biri ilə ölüm-dirim vuruşuna girmişdi. Qoca şəhərə düşmənin qoşunu doluşduğunu zənn edib hökmdara xəbər aparmaq istədi. Bu anda vuruşanlar həyətdə göründülər.

Qoca keşikçi qəhqəhə çəkib güldü. Qoşun hesab etdiyi adamlar yalnız iki nəfər idi. Onlardan biri dalı-dalı çəkilir, o biri isə qabağındakının üstünə ildırım kimi şığıyırdı.

Onlar qocanın burada olmasından xəbərsizdilər, onun qəhqəhəsini də eşitmirdilər. Yenicə doğan günəşin qızıl şüaları polad qılınclarda əks edərək parıldaıyordu.

Vuruşan gənclərin üzü güldü.

İrəliyə doğru şığıyan dəliqanlı Girdman hökmdarı Varazın oğlu Cavanşir idi. Cavanşir qabağındakı oğlana möhkəm bir zərbə endirərək onun qalxanını yarıya böldü:

– At yerə qılincini, Urmuz! Bununla sən üç dəfədir, məğlub olursan...

Qoca keşikçini yalnız indi görüb utanan Urmuz Cavanşirin qələbəsinə dözməyib etiraz etdi:

– Yox, bu olmadı! Ayağım daşa toxundu. Sən hələ yalnız iki zərbə endirmisən... mən özüm sənə xətrinə dəymirəm...

Cavanşirin dodaqlarındakı gülüş izləri silinib yox oldu:

– Bu, bəhanədir, dostum, – dedi, – istəyirsən, bir də vuruşaq, bu meydan, bu da mən...

Onlar yenə vuruşmağa hazırlaşanda qoca keşikçi Cavanşirə yanaşıb dedi:

– Mən davanızı ayırd elərəm.

Qılınclar yenə parıldadı. Urmuzun zərbəsi gözlənilmədən oldu. Cavanşir iki addım geri çəkildi. Pərt halda gözlərini döydü:

– Bax, buna sözüm yoxdu, – dedi, – vuruş zamanı danışmaq mənə baha başa oturdu.

Qoca keşikçinin işə qarışmasına ehtiyac qalmadı. Cavanşir əlindəki qalxanı kənara atıb Urmuzun üstünə cumdu:

– Al, bu da üç!.. – deyər sevinclə bağıraraq Urmuza möhkəm bir zərbə vurdu. – İndi razısanmı?

Urmuz bu zərbədən güclə özünü doğrultdu. Qılının ucunu yerə dayadı, çiyinin ağrısından qollarını dörd-beş dəfə havada fırlatdı.

– Çox gözəl, – dedi, – mən sənə məharətini ürəkdən təsdiq edirəm. Böyük hökmdarımız Varaz, doğrudan da, xoşbəxtdir. Onun sevimli oğlu Cavanşir indi Girdmanın igid sərkərdəsi olmağa, doğrudan da, layiqdir... Gəl, gəl, üzündən öpüm!

Birdən haradasa şeypur çalındı. Çox keçməmiş Girdman cəngavərləri böyük meydana topladılar.

Vətənin göylərini qara buludlar örtəndə həmişə belə olardı. Şeypur səsləri hamını çağırırdı. Girdmanın igid sərkərdəsi dik bir yerdə görünərdi. Onun bir sözü ilə insan dənizi bir səmtə doğru axardı.

İndi də gözlər sərkərdəyə zilləndi. Qoca Varaz öz yaxın adamları ilə gəldi. Arvadı Cavahir xatun da yanında idi.

İnsan dənizi sükut içində gözləyirdi. Varaz sözə başladı. Onun səsinə qəribə bir titrəyiş vardı. Cəbhələr yarmış bu qocaman sərkərdənin səsinə eşidəndə hamı fəlakətin böyük olduğunu anladı. Varaz dedi:

– Əziz övladlarım! Bu qocanın sözlərinə diqqətlə qulaq asın! Müqəddəs Girdman ölkəsi bizdən kömək istəyir. Odur, yenə üstümüzə düşmən gəlir. O çox insafsız düşməndir, çapıb-talayır, vurub-yıxır, insaf deyəndə – qılinc çəkir, namus deyəndə – od yağdırır. Bilin ki, üstümüzdə ölüm gəlir. Mən də sizə son borcumu verməyə gəldim. Otuz ildə həmişə ölüm bizdən uzaq olubdur. Girdman adı gələndə hamı hörmətlə baş əyibdir. Amma indi mən qocalmışam. Bu gün səhər ox süzdürüb qılinc çalmaq istədim, əllərim titrədi. Sərkərdəniz kim olacaq? Göstərin.

Bu anda Urmuzun qılınıcı parladı. O, Varazın qarşısında əyildi, qılınıcını oynatdı və dedi:

– Böyük hökmdarımız! Mən artıq yetkin bir cəngavərəm. Sərkərdəlik qılınıcını mənə verin!

Varaz onun cəsarətindən razı qaldısa da, fikrinə şarik olmayıb dedi:

– İgid oğlum, sən hələ cavansan. Sərkərdəlik qılıncını adama hökmdar yox, döyüş meydanı verər!

Urmuz daha dinmədi, hökmdarın sözləri onu inandırdı. Sonra Cavanşir meydana çıxdı.

– Mənim də sözüm var, ata, – dedi, – döyüş meydanında düşmən sərkərdəsinin qılıncını əlindən alacağıma söz verirəm!

Varaz oğlunun da cəsarətini bəyəndi, amma daha bir çətin sınaqdan keçirmək istədi: – Bəlkə, birdən o səni məğlub etdi?

Cavanşir səsinə ucaltdı, böyük bir qürurla cavab verdi:

– Kür çayı dayanar, Varaz oğlu Cavanşir basılmaz!

O, Cavanşirə diqqətlə baxdı, sonra dönüb Cavahir xatunun fikrini bilmək istədi:

– Oğlun sərkərdə olmaq istəyir, sən nə fikirdəsən?

Cavanşirin anası dinmədi. Varaz yenə oğluna baxdı. Urmuza dediyini təkrar etdi:

– Hələ cavansan, oğlum!

Cavanşir, hamı eşitsin deyə səsinə daha da ucaltdı:

– On dörd yaşlı bir hökmdar tanıyıram ki, qanlı vuruşma meydanında düşmən sərkərdəsinin başını bədənindən ayırdı.

Varaz onun sözünü kəsmək üçün dedi:

– Qoşun başçısı ölsə də, möhkəm qoşun dağılmaz.

Cavanşir bir qədər susdu, lakin atasının bu fikrini də cavabsız qoymayıb dedi:

– Mən düşmən qoşununu dağıtdıqdan sonra onun sərkərdəsi ilə qabaqlaşacağam.

Varaz istəkli oğlunun çox ağıllı bir gənc olduğunu yaxşı bilirdi. Lakin onun bu cavablarını eşitdikdən sonra Cavanşirə məhəbbəti daha da artdı.

– Elə isə tədbirini söylə, oğlum, – dedi.

– Vuruşmanın sonunu gözlərsən, ata, – deyə Cavanşir cavab verdi.

Sonra Varaz üzünü xalqa tutdu, insanların rəyini bilmək istədi.

– Razıyıq, razıyıq! – dedilər.

– Elə isə uğurlar olsun, bala!.. Unutma ki, Girdman torpağının sərhədi Kür çayının o tayından başlanır.

– Bunu bilirəm, ata... Qoy mehriban anam mənə xeyir-dua versin!

Bütün xalqın gözü Cavahir xatuna zilləndi. Onun hər bir kəlməsini yaxşı eşitmək üçün hamı diqqətlə qulaq asırdı.

Cavahir xatun dedi:

– İndi də mənim sözlərimi dinlə, oğlum. Bir zaman, sən hələ uşaq ikən davada düşmənin polad qılıncı məni sinəmdən yaraladı. Mən ağlamadım, oğlum! "Cavanşirim sağ olsun!", – dedim. Evə qayıtdım. Sənin sinəni al qanıma boyadım. Mən davasız-dərmansız sağaldım. Sən də böyüyüb igid oldun. İndi vuruş meydanına gedirsən. Atanı da, məni də sən əvəz edirsən. Çalış ki, düşmən səni arxadan vurmasın. Sinədən aldığın yaradan sənə ölüm yoxdur. Ananın qızıl qanına xəncər batmaz.

Ananın sözlərini eşidən Girdman cəngavərləri qılıncıları havada oynadıb ucadan çığırdılar:

– Var olsun anamız!

Sonra Cavanşirin səsi eşidildi:

– İgid dostlar! Anamın sözləri qollarıma qüvvət, gözlərimə işıq verdi. Atam bizi imtahana çəkir. Mənim də şərtim var. Hər saatda yeddi çapar müharibə meydanından atama xəbər gətirsin. Bax bu meydanda iki cərgə cavan düzülsün. Bu cərgənin birində yeddi oğlan – əllərində qılınc-xəncər, o birisində isə yeddi qız – əllərində gül-çiçək dayansın. Məğlub olub qayıtsam, qoy o yeddi cəngavərin hərəsi mənə sağalmaz bir yara vursun. Əgər qalibiyyətlə geri dönsəm, yeddi qız üstümə gül-çiçək səpsin.

Varaz bu şərtə razı oldu:

– Oğlum, – dedi, – düşmən atları Kürün müqəddəs sularından bir damla da içərsə, unutma ki, o qılınc yaralarını sənə yeddi igid yox, bütün Girdman ölkəsi vuracaq, qalib gəlsən, üstünə o gülləri, çiçəkləri bütün Girdman səpəcək!

Cavanşir qoca atasının bu sözlərindən daha da ruhlandı:

– Uğurumuz xoş olarsa, yenə burada görüşərik, ata, – dedi.

Onun köhlən atını gətirdilər. Cavanşir ata-anasının əlindən öpüb cəld ata sıçradı. Köhlən at şahə qalxdı.

Hərəkət şeypurları gurladı. Dağlar, dərələr titrədi. Cavan sərkərdənin qoşunu hərəkətə gələndə ata gözlərindən sevinc yaşlarını silərək dedi:

– Göylər sənə yar olsun, oğlum!

... Günlər keçdi. Cavanşirdən xəbər gəlmədi. Qoca Varazın səbri tükəndi. – Kim bilir, bəlkə də, bütün qoşun əsir düşmüşdür?

Ana ürəyi buna dözmədi. Cavahir xatun dedi:

– Səbir et, Varaz! Qocaldıqca, deyəsən, hökmdar olduğunu unudursan!..

Bu anda sarayın yaxınlığında yel qanadlı bir atlı göründü. Cavahir xatun onu hamıdan əvvəl gördü və dedi:

– Cavanşirin elçisidir!

Hamı dərin bir həyəcan və intizarla atlı gələnin tərəfə baxdı. Elçi

gəlib atdan düşdü, hökmdarla Cavahir xatunun qarşısında baş əyib dedi:

– Mərd sərkərdəmizin ilk elçisiyəm. Düşmən Kür çayının bəri tayında idi. İlk həmlədə düşməndən iki yüz, bizdən isə üç yüzə qədər igidin qanı Kür çayının sularını qırmızı rəngə boyadı. Vuruş get-gedə qızışır. Düşmən bizdən on qat çoxdur.

Varazın qaşları çatıldı. Dodaqlarında incə bir titrəyiş göründü.

– Get, oğlum, – dedi, – bu acı xəbəri eşidən anaların ürəyi qana dönməsin.

Bu xəbərdən kədərlənmiş Cavahir xatun hökmdarın ətrafına toplanmış oğlanlara, qızlara üzünü tutub dedi:

– Cavanşir birinci şərtə əməl edib elçi göndərdi. Girdman igidləri, siz də onun ikinci şərtinə əməl edin!

Böyük ananın hökmünə əməl olundu: gənclər iki cərgə düzüldülər. Bir yanda qılınclar parıladı, bir yanda isə güllər, çiçəklər ətir saçdı.

Çox keçməmiş Cavanşirin ikinci elçisi özünü yetirdi:

– Böyük hökmdar! – dedi. – Bir Girdman cəngavəri düşmən sərkərdəsinin qarşısına çıxdı, atının qantarğasından tutub saxlamaq istədi. Quduz düşmənin qılıncı cəngavərin qolunu kəsib atdı. Cavanşir nəre çəkdi: “Eyy, qorx ki, sən başını itirməyəsən!” Qanlı vuruşma getdikcə şiddətlənir. Düşmən bizdən on dəfə çoxdur.

Qan Varazın başına vurdu, gözləri qaraldı, titrəyən əlini qılınca atdı və dedi:

– Of, Cavanşir, Cavanşir!.. Mən otuz ildə belə acı xəbər eşitməmişdim.

Bu anda üçüncü elçi atdan düşüb səndələyə-səndələyə gəldi. Özünü güclə dikəldib qılıncına söykəndi və dedi:

– Böyük hökmdar! Cavanşir düşmən sərkərdəsi ilə qabaqlaşdı. Düşmən qara dırnaqlı atını Cavanşirin üstünə səyirtti, əyri qılıncını düz onun başına endirdi. Cavanşirin atı kənara sıçradı və birdən hərlənib özünü düşmən sərkərdəsinin üstünə atdı. Bir də nə görsək yaxşıdır? Bədəndən ayrılmış bir baş havada fırlanır...

Qoca Varazın qəlbində oğul məhəbbəti coşdu və səbirsizliklə xəbər aldı:

– Kimin başı idi?

Elçi nəfəsini dərdi və gülümsünərək dedi:

– Böyük sərkərdəmiz Cavanşirin odlu qılıncı vəhşi düşmənin başını qara dırnaqlı atının ayaqları altına atdı. İndi bizimkilər düşmən əsgərlərini qırıb tökürlər.

Cavahir xatun böyük imtahandan çıxmış oğlunun yaralı elçisinə baxaraq əmr etdi:

– Qızlar, bu şad xəbər elçinin yaralarını bağlayın!

Yenə şeypur səsləri guruldadı. İndi Cavanşir özü Girdman igidləri ilə bərabər qayıdırdı.

Varazın alov kimi yanan gözlərində oğlunun qələbəindən doğan bir parıltı vardı. Cavanşir hələ at belində ikən qoca hökmdar soruşdu:

– Söylə, oğlum, söylə, mənim körpə aslanım, düşmən atları Kür çayının suyundan içə bildimi?

Hamı od kimi parıldayan qılıncı hökmdarı salamladı. Cavanşir dedi:

– Ata, qara dırnaqlı düşmən atları ana vətənin müqəddəs Kür sularından bir damcı da içə bilmədi. Lakin düşmənlər özləri bu sudan doyunca içdilər.

Sonra Varazın səsi ucaldı:

– Bu ölkə heç vaxt məğlub olmayacaq, övladlarım!

Qızlar Cavanşiri çiçək dənizində üzdürdülər. Amma yenə də onun odlu qılıncı parıldayırdı.

Yeddinci əsrdə parlamış bu qılınc Odlar yurdunun şöhrətini bütün dünyaya yaydı.

Bəxtiyar Vahabzadə

ANA DİLİ

(ixtisarla)

Dil açanda ilk dəfə “ana” söyləyirik biz,
“Ana dili” adlanır bizim ilk dərsləyimiz.
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüyü
İçirir ruhumuza bu dildə gilə-gilə.

Bu dil – bizim ruhumuz, eşqimiz, canımızdır,
Bu dil – bir-birimizlə əhdi-peymanımızdır.
Bu dil – tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi,
Bu dil – əcdadımızın bizə miras verdiyi
Ən qiymətli xəzinədir...onu gözlərimiz tək
Qoruyub, nəsillərə biz də hədiyyə verək.

Bizim uca dağların sonsuz əzəmətindən,
Yatağına sığmayan çayların hiddətindən,
Bu torpaqdan, bu yerdən,
Elin bağrından qopan yanıqlı nəğmələrdən
Güllərin rənglərindən, çiçəklərin iyindən,
Mil düzünün, Muğanın sonsuz genişliyindən,
Ağsaçlı babaların əqlindən, kamalından,
Düşmənin üstünə cuman o Qıratın nalından
Qopan səsdən yarandı.
Sən xalqımızın aldığı ilk nəfəsdən yarandı.

Ana dilim, səndədir xalqın əqli, hikməti,
Ərəb oğlu Məcnunun dərdi səndə dil açmış.
Ürəklərə yol açan Füzulinin sənəti,
Ey dilim, qüdrətinlə dünyalara yol açmış.
Səndə mənim xalqımın qəhrəmanlıqla dolu tarixi varaqlanır,
Səndə neçə min illik mənim mədəniyyətim,
Şan-şöhrətim saxlanır.
Mənim adım-sanımsan,
Namusum, vicdanımsan!

Bu dil – tanıtmış bizə bu dünyada hər şeyi,
Bu dil – əcdadımızın bizə qoyub getdiyi
Ən qiymətli mirasdır, onu gözlərimiztək
Qoruyub, nəsillərə biz də hədiyyə verək!
Ey öz doğma dilində danışmağı ar bilən, fasonlu ədəbazlar,
Qəlbinizi oxşamır qoşmalar, telli sazlar.
Qoy bunlar mənim olsun,
Ancaq Vətən çörəyi,
Bir də ana ürəyi
Sizlərə qənim olsun!

Hüseyn Arif
AZƏRBAYCAN
(ixtisarla)

Dosta möhkəm sədaqətli,
Qoynu bahar tərəvətli,
Beynəlmiləl təbiətli,
Bir diyardır Azərbaycan.

Bir nəğmədi, bir şeirdi,
Dinəndə Vurğun deyirdi,
Füzulidi, Üzeyirdi,
Şəhriyardı Azərbaycan.

Qəlbi dağlar baş-başadır.
O, Şəkidir, bu, Şuşadır,
Doğrudan da, tamaşadır
Başdan-başa Azərbaycan.

Baxdım ana torpağıma,
Aranıma, yaylağıma,
Min səs gəldi qulağıma
– Yaşa, yaşa, Azərbaycan!

Tofiq Nurəli
DİL DƏ VƏTƏNDİR
(ixtisarla)

Qopdu anaların dodaqlarından,
Analar dilindən dil verdi bizə.
Ana laylasıyla ana dilimiz
Hopdu qanımıza, iliyimizə.

Dilin hikməti var, dilin gücü var,
"El gücü sel gücü" dilin gücüdür.
Düşməninə məğlub edən ordunun
İntiqamı, öcü dilin gücüdür.

Vətəni qoruyan dili qoruyur,
Nəyi qorumasın itib gedəndir.
Biz dilin yolunda şəhid vermişik,
Dil də müqəddəsdir, dil də Vətəndir.

Sevdim anam kimi ana dilimi
Axı o, anamın əmanətidir.
Dilsiz nə vətən var, nə yurd sevgisi
Dil xalqın var olmaq zəmanətidir.

Məmməd Aslan
QALX AYAGƏ, İGİDİM

Ocaq keçib, kömürdə
Bir zərrəcik çınqı var!
O zərrəni səslərəm,
Onda qeyrət çünki var!

Bu zərrədən od-ocaq
Alovlanıb qalxacaq!
Atan, baban yanardağ,
Ulu cəddin – cəngavər!

Daş dözümin bəsdı, bəs,
Qasırga ol, kükrə, əs!
Doğram-doğram doğra, kəs!
Dünyanın xərcəngı var!

Pələng kimi nərə çək!
Düşmənin köksünə çök!
Səni yerdən üzəcək
Bir qızıl üzəngı var!..

Qalx, dikəl ıftıxarla!
Yağını cığna, xorla!
Silahını ovxarla,
Nıfrət kimi süngü var!

Tarix qədim, mən qədim!
Qanı qanla ödədim!
Qalx ayağa, ıgıdim,
Ölüm-qalım cəngı var!

Zeynal Xəlil
DAĞ MEHİ

Dağ başından meh əsdi...
Aşdı təpə, keçdi düz,
Əsdi arana sarı.
Dağda otu dindirdi,
Meşədə yarpaqları...
– Ey dağ mehi, – dedim, – sən,
Səhər-səhər bu sayaq,
Hara əsib gedirsən?
Titrədib qanadını
Meh dayandı bu ara,
Ürəyində göynədi
Sanki ağır bir yara.
Dedi: – Bizim dağlara
Dünən gələndə duman,
Qılnc çəkib cəbhəyə
Getdi bir gənc qəhrəman.
Alışib döyüşlərdə
Bir şam kimi söndü o.
Sonra orda, aranda,
Böyük bir meydançada
Tunc heykələ döndü o!
O vaxtdan bu dağlara
Hər il gələndə bahar,
Əriyəndə düzlərdə,
Yamaclarda hər il qar
Çırpıb qanadlarımı
Mən heykəlin daşına,
Dolanıram hər səhər
O igidin başına...
Açanda qızıl günəş
Hər gün orda cətrini,
Aparıram mən ona
Bu dağların ətrini.
Unutmayıb çiçəklər,
Sərin sular heç onu.
Unutmayıb dağların
O qəhrəman oğlunu...

Mövzu:

“Səadət kamalla yetişir başa...” mövzusunda təqdimat müsabiqəsi

Tapşırıq:**I. Oxu materiallarının mütləq edilməsi.**

1. Əsərlərdə irəli sürülən mənəvi dəyərlər mövzusunda məruzələrin hazırlanması
2. Məruzələrin qiymətləndirmə meyarlarının müəyyənləşdirilməsi (əsərlərin ideyası ilə səsleşən atalar sözləri, hikmətli sözlərdən istifadə, təsvir edilənlərin həyatla əlaqələndirilməsi və s.)

II. Mümkün epizodlara illüstrasiyaların çəkilməsi**III. Əsərdən seçilmiş parçaların ifadəli oxusu****IV. Münsiflərin seçilməsi****V. Proqramın hazırlanması**

II LAYİHƏ ÜÇÜN TÖVSIYƏ OLUNAN OXU MATERIALLARI

Cəlil Məmmədquluzadə
İKİ ALMA
(ixtisarla)

Axşam vaxtları gəzməyə çıxanda, hərdən bir balaca oğlumu da yanımcə aparıram. Bu dəfə də apardım.

Və haman balaca oğlum ilə gəzməyə gedəndə, hərdənbir ittifaq düşür ki, ona yeməli şey də alıram ki, məndən razı qalsın. Bu dəfə də balaca oğlum dükanlarda düzülmüş nazü-neməti görəndə məndən yeməli bir şey istədi. Mən o əqidədə deyiləm ki, hər dəfə uşaqla bazara gedəndə ona bir şey almaq lazımdır və lakin bunu da demirəm ki, heç bir vaxt almaq lazım deyil. Ancaq bu dəfə heç bir zad almaq istəmirdim; o səbəbə ki cibimdə pulum yox idi. Və bir də istəmədim ki, uşağım hər dəfə bazara çıxanda dadamal öyrənsin.

Bir qədər dolandıq, sonra yolumuz dərya kənarına düşdü. Amma oğlumu da bidamağ

görürdüm. Çün təbiyə öz qaydasınca, uşağın öz təbiəti – bu da öz qaydasınca. Və onunçun da dərya kənarında tabağa düzülmüş meyvələrdən iki şahıya iki dənə yaxşı qırmızı alma aldım və ikisini də verdim oğluma. Hərçənd oğlum almaları məndən aldı, amma gördüm ki, könülsüz aldı. Mən ondan bidamağlığının səbəbini soruşmadım; çünki səbəbi aşkar idi.

Bazarda bir az bundan qabaq o məndən iki şey istədi, heç birini almadım; bir Carco qovunu istədi – almadım, sonra da nemsə qənnadı dükanının qabağından keçəndə şüşənin dalına düzülmüş rəngarəng konfet və şirniyyatdan istədi – almadım.

Oğlum o dərəcədə məndən narazı imiş ki, mən almaları ona verəndən sonra da genə bir söz

danışmaq istəmədi və mən ona verdiyim suallara da çox meyilsiz cavab verdi.

Dəxi onu belə qaşqabaqlı görəndə mən özüm də bidamağ oldum və Azərneft idarəsinin

qabağında duran tramvay vaqonlarının birinə oğlumu qalxızdım və özüm də mindim ki, gələk evimizə.

Vaqonda hələ bizim ikimizdən başqa heç kəs yox idi. Oğlum boyda bir yetim rus uşağı cırcındır içində, üz-gözü qapqara, çirkli və iyrənc, gəldi durdu qabağımızda və məndən bir qəpik pul istədi.

Cibimdə ancaq bir abbası gümüş pul var idi. Mən uşağa bir söz demədim ki, keçib getsin. Bir neçə arvad və kişi vaqona girdilər və sağımızda-solumuzda yer tutdular. Burada mənim fikrim getdi yetimə pul verməməyimə və dilənçiyə pul vermək lazımdı, ya lazım deyilmi məsələsi məni başladı məşğul etməyə; hər kəs nə deyir desin, ancaq dilənçi uşağa heç bir şey verməmək mənim xoşuma gəlmədi. Buradan ona işarə etmirəm ki, mən heç bir dilənçiyə yox demərəm; çünki ola bilər ki, bir para filosofların dilənçiyə pul vermək, onu bədbəxt etmək sifəti, bəlkə, mənə də sirayət edibdir. Ancaq sözün həqiqəti budur ki, bugünkü dilənçi uşağa bir qəpik verməməyim məni burada xarab etdi; o səbəbə xarab etdi ki, haman dilənçi uşaq yaşda mənim atalı və analı oğlum əyni-başı təzə, qarnı tox, bu saat burada mənim sağ tərəfimdə məndən incimiş oturmuşdu ki, niyə mən ona konfet almadım, ancaq iki alma aldım.

Vaqonumuz hərəkət edib gedəndə akoşkanın şüşəsinin dalından gördüm ki, haman dilənçi uşaq yerdə durub, bir qırmızı almanı ağzına basıb gəmirtləyir. Qabaqca bir şey duymadım, amma haman dəqiqə yanımdakı oğlumun almaları yadıma düşdü və çöndüm uşağa tərəf.

Oğlum gülə-gülə mənə yavaşca bunu dedi:

– Dədə, almanın birini verdim dilənçi uşağa.

Bir dənə qırmızı alma öz-özlüyündə bir şey deyil; onun qiyməti iki qəpikdir və yeyib qurtarandan sonra heç bir şeydir. Amma mənəvi işlərdə bir almanın dəyəri ola bilər çox böyük olsun. O qədər yüngüllük və könül xoşluğu ki, burada iki qəpiklik almadan mənə gəlib çatdı, nəhayət dərəcədə idi.

Filosofiya aləminə gəldikdə, qeyriləri dilənçiyə küçədə ianə verməyi nə cür başa düşürlərdüşsünlər və insaniyyət mütəxəssisləri bu məsələni nə tövr həll edirlər etsinlər, ancaq mənim bir balaca oğlum iki almasının birisini bir yetim uşağa verdi.

Və ola bilər ki, oğlum da yekələndən sonra, bir para alimlərin "küçədə dilənçiyə ianə verməyiniz" nəsihətini eşidəndən sonra, onları küçədə görəndə mənim kimi üz çöndərəcəkdir.

Ancaq hələ ki, indi oğlum bu işləri başa düşmür və onunçun da iki almanın birini yetim uşağa verir.

Qılman İlkin
YAXŞILIĞIN ƏVƏZİ
(hekayə)

O axşam xalasıgildə Nazimin başı xalası uşaqları ilə elə qarışmışdı ki, küçədə başlayan şirəvaran yağışdan heç kəs xəbər tutmadı. Nənəsi Xədicə həyətin o başındakı təndirxanadan evə qayıtdıqda çim suyun içində idi.

– Heç bilirsiniz, bayırda necə yağış başlayıb, ucundan tut, qalx göyə?!

Nazim nənəsinin sözlərindən qorxuya düşdü:

– Vay, mən evimizə necə gedəcəyəm, əynimdə də namnazik bir köynəkdir. Xalası onu sakitləşdirdi:

– Eybi yoxdur, uşaqlardan birinin paltarını verərəm geyərsən. İstəsən – gecəni bizdə qal, səhərdək, hər halda, kəsəcək. Qaydadır, yay ayının yağışı az yağar, güclü yağar.

– Hə, hə, anam düz deyir, bizdə qalarsan. Xala nigarən qalmasın deyər telefonla zəng edib ona deyərik.

– Yox, mən gedəcəyəm, – deyər Nazim israr edirdi. – Sabaha dərslərimi hazırlamamışam. Ədəbiyyat müəllimimiz də təzədir, çox ciddi adama oxşayır.

Onlar bu barədə müzakirə etdikləri zaman yağış qəfildən kəsdi. Buna baxmayaraq, xalası kiçik oğlunun pencəyini güclə də olsa, ona geydirər bildi.

Evlərinə üç tin qalmış yağış təzədən başladı, nə başladı! Nazim qaçmağa məcbur oldu. Bu zaman hardansa it zingiltisi eşidildi. Nazim əvvəlcə ona fikir vermədi. Ancaq itin zingiltisi ona körpə bir uşağın ağlamasını xatırlatdı. Ürəyinə sanki od düşdü. Zingilti gələn tərəfə yüyürdü. Nə görsə yaxşıdır? Avçarka balasına oxşar kiçik bir it yağışın altında çim suya batmışdı. Onun kiçik, qəşəng yumru gözlərindən yağış damcıları göz yaşı kimi süzülürdü. Nazim onu bacardı ki, navalçanın yanında söykənib oturmuş küçüyü qamarlayıb sinəsinə basdı.

Küçük buz parçası kimi soyuq idi. Bütün bədəni tir-tir əsirdi. – Can-can, – deyən Nazimin dodaqları arasından titrək səsi eşidildi. Küçüyü xalası oğlunun pencəyi üstünə elə sıxdı ki, küçük elə bil öz təşəkkürünü bildirdi. Su gölməçələrinin üstündən sürətlə atıla-atıla özünü evə çatdırmağa çalışdı. Küçük zingiltisini kəssə də, bədəninin titrəyişi hələ də davam edirdi.

– Vay, gör necə islanmısan, – deyər anası səsləndi. – Bəs o qucağındakı nədir?

Nazim pencəyinin ədəklərini araladı. Anası qaraca küçüyü görən kimi əllərini çırpdı.

– Vay, vay. Başdan-ayağa murdar olmusan... Tulla yerə, üst-başını yaxşıca çırp. Murdar it balasını da adam belə ürəyinin başına çıxardar? Murdarın biri murdar! Uşağın pencəyini də murdarlamısan.

– O murdar deyil, yağışın suyu onu yaxşıca yuyub.

– Bunu onlara demək ayıbdır. Gərək pencəyi yuyam. Özün də gir hamamda çim.

Nazim anasının dediyi kimi etdi. Küçüyü köhnə bir dəsmala büküb çarpayısının altına qoydu. Özü də rahat yuxuya getdi. Lakin gecənin bir yarısı əli buz kimi soyuq bir şeyə toxundu.

Məlum oldu ki, kiçik yuxarı – çarpayının üstünə qalxmış və Nazimin yorğanının bir küncündə qısılib yatmışdır. Yaxşı ki, anası bundan xəbər tutmamışdı. Tez onu köhnə dəsmalın içinə büküb öz yerinə qoydu.

Ancaq gecədən bir qədər keçmiş indi də bədəninə nə isə deydi. Kiçik onun yorğanının altına qısılmışdı. Anası eşitməsin deyə səsinə çıxarmadan onu yorğanın altında gizlətdi. Kiçik də dil bilirmiş kimi, səsinə çıxarmadan isti yorğanın altında şirin yuxuya getdi. Səhər tezdən oyanıb küçüyü xalata bürüyüb çarpayısının altına qoydu. Bu zaman itın səsinə çıxarmadığına sevindi. Anasının hava tam işıqlananda oyanıb ona yaxınlaşdığını gördü. Tez gözlərini yumub, özünü yuxululuğa vurdu. Beləliklə, səhər yuxusuna getdi. Hava tamam açıldıqdan sonra küçüyün də yuxuya getdiyini hiss edərək çox sevindi.

Anasının səsinə bir mülayimlik hiss etdi. O gülümsəyərək deyir:

– Gör bir necə şirin yuxudadır.

– Ana, yazıq gecənin çox yarısını sə kimi tökən yağışın altında keçirib, gəl bir isti otaqda da belə şirin yatmasın.

Anası otaqdan çıxdıqdan sonra Nazim onu qucağına götürüb yorğanın altında gizlətdi. O, xeyli müddət Nazimin əlini yalayandan sonra gözləri süzüldü və təzədən yuxuya getdi.

Beləliklə, anasından gizlin imkan olduğu zaman onu tumarlayırdı.

Baharın axırı idi. O, küçüyü artıq həmişəlik çarpayısının altında gizlətməyə alışdı. Kiçik özü də artıq çarpayının altında yatmağı sevirdi. Səhərin gözü açılan kimi qalxır, Nazimi məktəbə yola salıb geri qayıdırdı.

Havalar isindikə kiçik günün çox vaxtını həyətdə düzəldilmiş talvarın altında keçirirdi. İndi o, ailəyə yaxın adamlarla yad adamları açıq-aydın seçir, gözünə azca yad görünən adamı görərkən hürür və bəzən onun üstünə atılırdı. Onun bu hərəkətləri anasının həm xoşuna gəlir, həm də qəzəbləndirirdi. Bir gün ailənin ən yaxın adamı – Badam adlı paltaryuyan qadın, çirkli paltarları boğça bağlayıb apararkən kiçik çirkli paltarlardan yapışib, hürə-hürə dartmağa başladı. Arvadın qışqırığına çatan anası ayağından başmağını çıxarıb onu qovdu.

Beləliklə, o, tanımadığı adamı həyəət buraxmırdı. Küçüyün bu hərəkətləri anasını bərk əsəbiləşdirirdi. O, tez-tez tanımadığı adamların köməyinə qaçmalı olurdu.

Bu hadisədən sonra anası artıq qərara gəldi ki, onu həyətdən çıxarsın. Həyəət qapısı küçüyün üzünə həmişəlik bağlandı. O, həyəət daxil ola bilməsə də, həyətdən uzağa gedə bilmirdi. Onu həmişə bağlı həyəət qapısının ağzında görürdülər.

Bir gün qərribə bir hadisə oldu. Anasının qədim, çox qədim bir xalçası vardı. Xalçadan başı çıxanlar deyirdilər ki, o xalça on yeddinci əsrdə toxunulmuşdur. Buna görə də anası onu həmişə sandıqda saxlardı. Xalçanın tərfi bütün qohum-qonşuya yayılmışdı. Havalər bərk isti keçdiyindən, anası xalçanı ara-sıra sandıqdan çıxarıb günə verirdi. Necə olmuşdusa, bir nəfərin gözü xalçaya düşmüşdü. Çox gözlədikdən sonra bir gün fürsət tapıb onu oğurlayır. O, həyəət qapısından çıxarkən ətrafda gəzişən kiçik onu görür və dərhal arxasınca düşüb qovur. Oğru bir neçə tin uzaqlaşa bilər, kiçik isə onun ətəyindən tutub buraxmır. Aralarında savaşı başlayır. Oğru yerdən tapdığı daş parçası ilə iti ayağından zədələyir, lakin özü aradan çıxıb bilmir. Bu savaşı görən camaat köməyə çatır və oğru xalçadan əl çəkib, canını qurtarır. Polisə xəbər çatır.

Bu əhvalatdan sonra polis nəfərləri itin kimin olduğunu öyrənməyə başlayırlar. Nazim polisə çağırılır. Ayağı sarınmış it onu görən kimi sınımış ayağı ilə ona tərəf sürünür və zingildəyir. Nazim gözləri yaşarmış halda onu qucağına alıb tumarlayır. Polis idarəsində olanların hamısı kövrəlir. Nazim onları başa salır ki, nəinki it, hətta xalça da onlarındır. Və bütün əhvalatı axıradək onlara danışır.

Xəstə Qasım Tikmədaşlı
OLMAZ

Dəli könül, nə divanə gəzirsən,
Bivəfa dilbərdən sənə yar olmaz.
Düz çıxmaz ilqarı, əhdi-peymanı,
Hərcayıda namus, qeyrət, ar olmaz.

Üz vermə nadana, sirr vermə pisə,
Axır qəlbin ya inciyə, ya küsə,
Ot bitər kök üstə, əsli nə isə,
Yovşan bəsləməklə çəmənzar olmaz.

Vəfaliya əmək çəksən itirməz,
Bədəsil nəsihət, öyüd götürməz
Qabaq tağı tər şamama bitirməz,
Göy söyüddə heyva olmaz, nar olmaz.

Təklif olunmamış bir yerə varma,
Nər olmaz meydanda hər bığiburma,
Seyraqıb adama sən yaxın durma,
Xain çıxar, onda düz ilqar olmaz.

Xəstə Qasım günü keçmiş qocadı,
Gələn bəzircandı, gedən xocadı,
Sərv ağacı hər ağacdən ucadı,
Əsli qıtdı, budağında bar olmaz.

Yunus Əmrə
MƏNALI SÖZ...
(ixtisarla)

Dediyin sözləri bişir,
Mənasız sözləri şaşır.
Sözünü ağılla düşür,
Damağı çağ edər bir söz.

Gəl, ey könlüm şəhriyarı,
Sözümüzü dinlə barı,
Yüz min gövhəri, dinarı
Qara torpaq edər bir söz.

İnsan bilər söz dəmini,
Söyləməz sözün kəmini.
Bu dünya cəhənnəmini
Səkkiz uçmaq edər bir söz.

Yeri sən öz yolun ilə,
Qafil olma bilün ilə,
Anla ki, öz dilin ilə
Dərdini dağ edər bir söz.

Yunus, seçmə söz yatından,
Söylə sözü qayətindən,
Keçmə, keçmə şeyx qatından,
Səni iraq edər bir söz.

Mövzu:

Layihələr üzrə təqdimatların müzakirəsi.

Layihələr üzrə təqdimatların müzakirəsinin səmərəli olması ona hazırlıq işinin planlı şəkildə aparılmasından asılıdır. Müzakirənin diskussiya xarakterli olması faydalıdır. Bunun üçünsə şagirdlər icra edəcəkləri işləri əvvəlcədən aydın təsəvvür etməlidirlər. Müzakirənin debat formasında aparılmasını planlaşdıran müəllim əvvəlcədən mövzu müəyyənləşdirməlidir. Məsələn, aşağıdakı mövzu debatın canlı keçməsinə imkan yaradar: Layihələr üzrə təqdimatlar səmərəli keçmişdir.

Debatla hazırlaşan şagirdlər layihələrlə bağlı ilk iki dərstdə icra olunmuş işləri bir daha nəzərdən keçirib yazılı qeydlər edirlər. Həmin dərslərdə tapşırıqların hansı səviyyədə yerinə yetirildiyi, oxu materiallarının necə mənimsənilməsi barədə əllərində dəqiq məlumat olan şagirdlər debatda fikirlərini təsdiq edən dəlillər səsləndirməkdə çətinlik çəkmirlər.

Münsiflərin əsaslandırılmış qərarı debat iştirakçıları tərəfindən obyektiv qiymətləndirmə kimi qəbul edilir.

İfadəli oxuda istifadə edilən şərti işarələr

1	I	Qısa fasilə (bir sayına bərabər)	sətri
2	II	Orta fasilə (iki sayına bərabər)	sətri
3	III	Uzun fasilə (üç sayına bərabər)	sətri
4	—	Məntiqi vurğu	sətiraltı
5	↗	Tonun yüksəlməsi	sətirüstü
6	↘	Tonun alçalması	sətirüstü
7		Sözün uzadılması, yaxud cümlənin hissəsinin oxu tempinin aşağı salınması	sətiraltı
8	➔	Tempin artırılması (oxunun sürətləndirilməsi)	sətiraltı
9	⤿	Yanaşı gələn sözlərin birnəfəsə deyilməklə oxunması	sətirüstü
10	⤿	Misrada fikrin tamamlanmayıb, növbəti misraya köçürülməsi	sətri

LÜĞƏT*

Ahəstə – Asta, yavaş, ağır, üsullu

Axur – heyvanlara yem tökmək üçün taxtadan, daşdan və s. qayırılan, divara yapışiq qab, qutu

Al – 1. qırmızı; 2. qızmar, yandırıcı

Almaz – son dərəcə bərk, rəngsiz, şəffaf, qiymətli daş

B

Bəhrələnmək – Fayda götürmək, səmərə götürmək; faydalanmaq, istifadə etmək

Bərq vurmaq – parlamaq, par-par parıldamaq, işıqlanmaq, işıldamaq

Bicarə – 1. Yazıq, miskin, fəqir, məzlum; bədbəxt 2. Çarəsiz, əlacsiz; aciz

Biət (beyət) – Birinin hakimiyyətini qəbul edərək ona təbə və sadıq olma

Biganə – yad, yabançı, özgə, tanış olmayan

Binəsisib – nəsisib, məhrum

Bivaxt – 1. vaxtı çatmadan, vaxtından tez; 2. Yersiz, qeyri-münasib vaxtda, gec

Biz – dəşik açmaq üçün ucu şiş metal alət

Boğça – içinə dəyişək, parça və s. qoyulub bükülmüş bağlama (böyük yaylıq)

Büt – büt-pərəst xalqların ibadət etdikləri heykəl, şəkil və s.

C

Cin – 1. Nağıllara və bəzi inanclara görə, gözə görünməyən varlıq, mövhumi bir məxluq; 2. məc. xırdaca, cılız, lakin çevik, zirək uşaq haqqında

Ç

Çağlamaq – 1. çağiltı ilə axmaq, şırıltı ilə köpüklənərək tökülmək; 2. Qaynamaq, coşmaq

*Azərbaycan dilinin izahlı lüğəti
(4 cildə, Bakı, Şərq-Qərb, 2006)
əsasında hazırlanmışdır.

Çarhovuz – böyük hovuz

Çələng – gül və ya bitkilərdən dairə şəklində hörülmüş zinət, bəzək

Çillə – qışın böyük və kiçik çillədən ibarət ilk iki ayı

Çocuq – uşaq

Çömçəquyruq – suda-quruda yaşayan heyvanların quyruqlu sürfəsi

Çutqu – qadın yaylığı

D

Dadına çatmaq – köməyə gəlmək, haraya gəlmək, kömək etmək

Dalmaq – burada: özünü unutmaq dərəcəsində bir şeylə dərindən məşğul olmaq, bir şeyə başı qızıışmaq: fikrə dalmaq

Daldalanmaq – dalda bir yerə sığınmaq, çəkilmək, pənah aparmaq; özünü bir şeyin təsirindən qorumaq üçün bir yerə çəkilmək: Ağacın altında daldalanmaq.

Daş-qaş – qiymətli daşlar, cavahirat

Day – biryaşar at balası, dayça

Dəlil – hər hansı bir şeyi sübut etmək üçün əsas; sübut

Diraz – uzun

Dərya – dəniz

Dəyərləndirmək – bir adamın, şeyin və ya işin əhəmiyyətini, keyfiyyətini, dəyərini düzgün başa düşüb təqdir etmək, ona qiymət vermək; qiymətləndirmək

Doqqaz – adətən, kənd yerlərində evin, həyətin, bağın və s.-nin hasarında bir-birinə keçirilən ağaclardan ibarət sadə qapı

Dürlü – cür, növ

E

Eşik – bayır, dışarı, çöl

Etina – artıq diqqət yetirmə, əhəmiyyət vermə, sayma

Eyham – ikimənalı, üstüörtülü söz və ya ifadə; işarə

Ə

Əbədi – daimi, həmişəlik

Əcibə – çox qəribə, çox təəccüblü, qeyri-adi, görünməmiş
Əklil – çiçəklərdən və ya yarpaqlardan dairə və ya tac şəklində
 hörülmüş bəzək; çələng
Əql – ağıl
Əllaməlik – özünü alim, bilici kimi göstərmə, alimlik satma
Ər – burada: sözündə möhkəm, mərd; qəhrəman, igid, qoçaq
Ərən – ər, qoçaq, igid
Əsil-nəcabət – nəsil, soy, nəşəb, mənşə; təmiz bir nəslə
 mənsubiyyət, soyluluq
Əsrarəngiz – sirli, sirr ilə dolu; anlaşılmaz

F

Faşist – faşizm (demokratik azadlıqlara son qoyaraq yerinə qatı
 sovinizm, irqçilik və avtoritar sistem yaratmaq məqsədi güdən siyasi
 cərəyan) tərəfdarı
Fateh – bir məmləkəti, ölkəni tutan, ölkələr fəth edən, işğal edən
 şəxs
Faydalanmaq – Fayda götürmək, xeyir götürmək, istifadə etmək,
 bəhrə götürmək
Fəda – ən əziz bir adam və ya yüksək amal, iş yolunda özünü qurban
 etmə
Fəlakət – böyük bəla, müsibət, bədbəxtlik
Fəryad – acı-acı bağırma, nalə, fəğan, ah-nalə
Fəsad – nifaq, qarışıqlıq, fitnə, intriqa, hərc-mərclik
Filosof – burada: həyata, hadisələrə ağılla, düşüncə ilə, mühakimə
 ilə yanaşan, həyatda qarşıya çıxan çətinliklərə, iztirablara
 soyuqqanlıqla dözən adam
Frank – Fransada pul vahidi
Füsunkar – valehedici, məftunedici, heyranedici, əfsanəvi
Füzul – uzunçu, çoxdanışan, naqqal, artıq sözlər danışan

G

Giriftar – tutulmuş, düşar, mübtəla
Göyəm – cır və peyvənd cinsləri, göy rəngli, turşməzə,
 ağızbüzüşdürücü meyvəsi olan kol-ağac

H

Hayqırmaq – qışqırmaq, bağırmaq, hay salmaq

Hikmət – 1. müdrik söz, dərin fikir, dərin məna, müdriklik, dərinlik; 2. anlaşılmaz şey, gizli səbəb, sirr, müəmma

Həmlə – hücum, üzərinə atılma

Hilal – təzə çıxmış, bir-iki günlük ay, aypara

Hövzə – 1. böyük süni sututar; dəryaça; 2. qolları ilə birlikdə çayın əhatə etdiyi sahə, dənizə, gölə yapışiq ərazi

X

Xəzəl – payız fəslində ağaclardan tökülən quru (saralmış) yarpaqlar

Xəzri – Abşeron yarımadasında şimaldan əsən şiddətli külək

Xonça – şirniyyat, meyvə və s. yeməli və ya başqa hədiyyələr qoyulmuş bəzəkli podnos, tabaq və s.

İ

İftixar – fəxr, fəxr etmə

İlxı – at sürüsü

İraq – uzaq, uzaqda

İstiqlal – müstəqillik, istiqlaliyyət; siyasi azadlıq, başqalarından asılı olmayıb özbaşına yaşama

K

Kabus – qarabasma, kölgə, qorxulu, dəhşətli yuxu, xəstə təxəyyüllü adamın gözüne görünən şey, xəyalən təsəvvürə gələn surət

Kaftar – 1. səhra və yarımsəhra yerlərdə yaşayan və başlıca olaraq leş yeməklə keçinən yırtıcı məməli heyvan; 2. qoca, çirkin, idbar adam haqqında (bəzən "qoca" sözü ilə söyüş mənasında)

Karvan – 1. bir-birinin ardınca sıra ilə hərəkət edən yüklü heyvan (əsasən dəvə) dəstəsi (qatarı); qafilə; 2. məc. toplu halında bir-birinin ardınca, sıra ilə hərəkət edən şeylər haqqında

Kəhkəşan – gecələr göy üzündə ağ yol şəklində görünən ulduzlar topası; hacılar yolu, süd yolu

Kərə – burada: dəfə

Kətan – saplağından toxunmaya yarar lif, toxumlarından isə yağ əldə edilən ot-bitki

Kolxoz – kollektiv təsərrüfat. SSRİ-də iri, yüksək səviyyədə mexanikləşdirilmiş kənd təsərrüfatını elliklə aparmaq üçün XX əsrin 30-80-ci illərində kənd zəhmətkeşlərinin sosialist tipli istehsal birləşməsi

Kompozisiya – ədəbiyyat və incəsənət əsərlərinin quruluşu və onların hissələri arasında qarşılıqlı əlaqə; burada: musiqi əsəri // müəyyən quruluşu, vəhdəti olan rəssamlıq əsəri

Köftguyi-bihudə – mənasız söhbət

Köklənmək – musiqi alətlərində: səslərin lazımı tona salınması, simlərin bir-birinə uyğunlaşdırılması; məc. sazlanmaq, saz hala gətirilmək; bir yerdə kök salmaq; iri-iri tikilmək

Krujeva – paltarı və ya ev müxəlləfatını bəzəmək üçün şəbəkəli tor toxuma

Kürə – yer kürəsi, üzərində sakin olduğumuz planet; dəmiri qızdırmaq üçün körüklə odu közərdilən dəmirçi ocağı; palçıqdan, gildən və ya dəmirdən düzəldilən kiçik ocaq

Q

Qamət – boy, boy-buxun, qədd

Qədəm – 1. addım; 2. ayaq

Qəflət – q. qafillik, xəbərsizlik; 2. cəhalət, avamlıq; 3. diqqətsizlik, qeydsizlik, huşsuzluq, səhlənkarlıq

Qəliz – 1. qatı (duru olmayan); 2. anlaşılmazı çətin olan, anlaşılmaz, çox mürəkkəb; 3. kəsif, sıx; 4. tünd, kəskin (qəliz qoxu)

Qərib – 1. yad yerdə olan, qütbətdə yaşayan, özgə yerli, gəlmə; 2. yad, özgə, tanış olmayan; 3. qərribə mənasında

Qımıldanmaq – yerində hərəkət etmək, yavaşca tərpənmək

Qırım – görkəm, təhər-töhür, görünüş, hal, əhval, tövr

Qırmanc – heyvanları sürəkən vurmaq üçün kırıqdən, dəridən, ipdən və s.-dən qayırılan uzun dəstəli qamçı; şallaq, tatarı

Qibləgah – 1. namaz qılarkən müsəlmanların üzlərini çevirdikləri tərəf; 2. keçmişdə padşahlara verilən ünvanlardan biri

Qoşqar – Azərbaycanda dağ

Qovaq – 1. söyüd fəsiləsindən müxtəlif növləri olan qollu-budaqlı

ağac; 2. heyvan tüklərinin arasında olan kəpək, qabıq

Qulun – körpə at balası

Qürur – 1. ıftıxar, mənlik hissi, təmkin; 2. təkəbbür, məğrurluq, lovğalıq, özünü yuxarı tutma

L

Lombard – daşınar əmlakı və ya başqa bir şeyi girov kimi qəbul edib borc pul verən kredit müəssisəsi

M

Manşırlamaq – bir şeyin yerini, səmtini və başqa cəhətlərini bələdləmək, nişanlamaq

Meh – xəfif yel, yüngül, yumşaq yel, sakit külək

Mehr – sevgi, məhəbbət

Meşin – aşılama yolu ilə hazırlanan ən sadəyumşaq qoyun və s. dərisi/ həmin dəridən tikilmiş, hazırlanmış

Meyxana – 1. Şərab satılan və içilən dükan, şərabçı dükanı; 2. Fikirləşmədən, qabaqcadan hazırlaşmadan deyilən, adətən məzhəkəli şeir növü

Məchul – bilinməyən, naməlum

Məcməyi – mis və ya başqa metaldan düzəldilmiş dairəvi yastı iri qab, iri sini

Məğrur – öz ləyaqətini, üstünlüyünü hiss edən, mənlik hissi olan; qürurlu, vüqarlı

Məlun – əsl mənası “lənətə gəlmiş”, “lənətlənmiş”, “Allahın rəhmətindən məhrum”, “mürtəd” olub Azərbaycan dilində söyüş, qarğış mənasında işlənir.

Mənbə – 1. Yeraltı suların çıxdığı yer, qaynaq, bulaq, çeşmə; 2. məc. əsasını, başlanğıcını təşkil edən şey; 3. Elmi tədqiqatın əsaslandığı yazılı abidə, sənəd, əsər və s. 4. Çayın başlandığı yer

Məngənə – 1. Hər cür şeyi sıxıb saxlamaq üçün çilingər aləti; 2. məc. sərbəstliyə mane olan, sıxan, təzyiq edən, əziyyət verən şey haqqında

Məğrib – günbatan, qərb/ şərqə müqabil cəhət

Məsxərə – istehza, ələ salma, masqara; 2. Hoqqabaz, oyunbaz, masqarabaz

Məsum – günahsız, heç bir günahı, qəbahəti olmayan // "yazıq, zavallı" mənasında

Məşriq – günəşin doğduğu tərəf, şərq / günbatana müqabil olan tərəf

Məşvərət – bir məsələni həll etmək üçün yığılıb danışma, müzakirə etmə, məsləhətləşmə

Məyus – ümitsiz, ümidini kəsmiş, ruhdan düşmüş; naümid/ qəmli, qüssəli, bəkef, pərişan, pərt

Mil – burada: müxtəlif ölkələrdə müxtəlif uzunluğa bərabər məsafə ölçüsü

Minarə – azan vermək üçün məscidlərin yanında və ya üstündə ucalan qüllə

Mirvari – bəzi nolyuskları balıq-qulaqlarından çıxarılan ağ və ya çəhrayı (nadir hallarda qara) rəngli dənələr şəklində qiymətli sədəf maddəsi; dürr

Misli-bərabəri – misl: bənzər, oxşar, tay; tayı-bərabəri

Möcüzə – burada: 2. qeyri-adiliyi ilə heyrat doğuran, qeyri-adi bir şey

Müjdə – xeyir xəbər, şad xəbər, xoş xəbər, sevindirici söz; müştuluq

Mürgü – oyaqlıqla yuxululuq arasındakı hal, yarıyuxulu hal

Münaqişə – çəkişmə, bəhsləşmə, toqquşma, ciddi ixtilaf

Müsabiqə – iştirakçıların içərisindən ən yaxşılarını seçib ayırmaq üçün keçirilən yarış, konkurs

N

Nagəhan – 1. Gözlənilməyən, gözlənilməz, naqafıl; 2. Gözlənmədən, birdən-birə, qəfildən, xəbərsiz

Naqis – tam və mükəmməl olmayan, yarımçıq, natamam, əskik; 2. Eyib və qüsuru olan, nöqsanlı, eyibli, qüsurlu

Naqqa – şirin suda yaşayan üstü pulsuz, bığlı, iri yırtıcı balıq

Nalə – ah-zar, inilti, sızıltı, fəryad, fəğan

Narın – 1. Son dərəcə xırda, toz kimi; 2. Məc. zərif, incə, nazik

Nəql – 1. Nağıl; 2. Bir yerdən başqa yerə aparma, köçürmə, daşıma; 3. Cərəyan, səs və s. keçirən; keçirici

Nərə – 1. qiymətli əti, kürüsü olan, çaylarda, dənizlərdə yaşayan qığırdaqlı balıq; 2. Hücüm, həmlə, vuruş əsnasında bərk bağırma; bağırma// ümumiyyətlə, bərk qışqırıq, çığırtı

Nur – aydınlıq, işıq

O

Ovqat – 1. Vaxt, zaman; 2. əhvali-ruhiyyə, ruhi vəziyyət, hal, kef

Ö

Örüş – mal-qara otarılan yer, geniş otlaq

P

Paxıllıq – başqasının rifahına, üstünlüyünə, müvəffəqiyyətinə, xoşbəxtliyinə, qabağa getməsinə dözməmə, bundan dilxor olma, acıqlanma; gözügötürməzlilik, dargözlük

Pak – təmiz// müqəddəs, mübarək, əziz

Pasiban – 1. qarovulçu, qoruyucu, keşikçi, nəzarətçi; 2. Hami, himayəçi

Pərişan – 1. dağınıq, qatma-qarış, nizamsız; 2. Qəmli, kədərli, qüssəli

Post – 1. Bir şeyi və ya şəxsi müşahidə altında saxlamaq və ya mühafizə etmək üçün yer, məntəqə; 2. Bir şeyi mühafizə etmək və ya müşahidə altında saxlamaq üçün müəyyən yerdə qoyulmuş növbətçi və ya əsgər dəstəsi

Pud – metric ölçü sistemindən əvvəl işlədilmiş, 16,4 kq-a bərabər ağırlıq ölçüsü

Pünhan – heç kəsin bilmədiyi, gizli, xəlvət

R

Rifah – yaşayışda xoş güzəran, firavanlıq, bolluq və rahatlıq

Ruzi – azuqə, yeyəcək

Ruzigar – 1. Külək, yel; 2. Hava mənasında; 3. Dövrən, zamanə, tale, fələk; 4. Ömür, yaşayış, həyat, gün; 5. Güzəran, vəziyyət, gün, hal

S

Sağır – kar

Sazaq – bərk soyuq, şaxta

Səcdə – 1. namazda alını möhürə söykəyib Quranın bəzi ayələrini oxuyarkən dua oxuma; 2. Qabağında baş əymək, təzim etmək

Səciyyələndirmə – bir şeyin səciyyəvi xüsusiyyətlərini vermək, göstərmək// bir şəxsin və ya şeyin fərqləndirici xüsusiyyətlərini təşkil etmək

Səda – səs, avaz

Sərkərdə – böyük qoşun birləşmələrinin başçısı, komandan

Sırsıra – axmaqda olan su damcılarının donması nəticəsində əmələ gələn buz lülələri

Snayper – mahir atıcı, sərrast nişançı

Sudə – suda

Ş

Şahənşah – 1. 1979-cu il İran islan inqilabına qədər İran şahlarının titulu; 2. Başçı, padşah

Şəffaf – baxdıqda o biri tərəfi görünən, işıqı asanlıqla buraxan, içindən keçirən

Şəkk – bir şeyin gerçəkliyinə, doğruluğuna şübhə etmə; şübhə, güman, zənn

T

Taqət – güc, qüvvət

Taqım – rota, eskadron və ya topçu bölməsi və bu cür bölməni təşkil edən əsgər dəstəsi

Tale – 1. Bəxt, qismət; 2. müqəddərat, gələcək, iqbal

Talib – meyl edən, istəyən, arzusunda olan, həvəsində olan

Tas – enli, dairəvi dayaz metal qab; təşt, ləyən

Təəssürat – xarici aləmdəki əşya və hadisələrin insane çüurunda buraxdığı iz, onların əksi, ona təsiri

Təkəbbür – iddia, təşəxxüs, lovğalıq, özünü çəkmə, fors

Tər lan – 1. güclü dimdiyi və uzun qanadları olan yırtıcı quş; 2. Məc. qoçaq, igid, zirək, qəşəng mənasında

Təşəxxüs – lovğalıq, təkəbbür, özünü çəkmə, iddia satma

Tuluq – içində maye, yağ və s. saxlamaq, nehrə çalxalamaq üçün qab kimi işlədilən, aşılama ilə hazırlanmış bütöv qoyun və ya keçi dərisi

Tül – çox vaxt güllü naxışları olan yüngül, toraoxşar şəffaf parça

Tümən – 1. İranda 10 riala bərabər pul vahidi; 2. On min

Tüirmə – həbsxana

U

Ulu – çox böyük, ən böyük, böyük

Ü

Ün – səs, səda

Ünsiyyət – qarşılıqlı münasibət, əlaqə, yaxınlıq, ülfət

Üy – oynaq, buğum

V

Vaqif – bir işdə məlumatlı, biliyi olan; xəbərdar, məlumatlı

Valeh – heyran, məftun, vurğun; heyran olmuş, məftun olmuş, vurulmuş

Vücut – 1. Olma, varlıq, mövcud olma, var olma; 2. Cisim, bədən, orqanizm; 3. adam, şəxs

Vüqar – öz heysiyyətini, mənliyini yüksək tutma, mühafizə etmə; təmkin, ağırlıq, ciddiyyət, başıucalıq

Vüqarlı – öz heysiyyətini, mənliyini qoruyan; təmkinli, təşəxxüslü, ağır, başıuca, məğrur

Y

Yağı – düşmən

Yalman – atın (və bəzi heyvanların) boynunun üst hissəsində bitən uzun tüklər; 2. Hündür bir yerin təpəsi, dikdir, yoxuşun başı; 3. İtə verilən horra halında yemək

Yamac – dağın, təpənin ən yüksək nöqtəsindən aşağıya maili səthi

Yararlanmaq – fayda götürmək, bəhrə götürmək

Yey – yaxşı

Z

Zastava – dövlət sərhədinin müəyyən sahəsini mühafizə edən hərbi hissə, habelə bu hissənin yerləşdiyi yer, məntəqə

Zavallı – 1. dolu, istilik və s. nəticəsində zədələnmiş (ağac, bitki və s. haqqında); 2. Acınacaqlı halda olan, yazıq, biçarə, başıbəlalı, bədbəxt

Zəfər – qabiliyyət, qələbə

Zərrə – bir şeyin ən kiçik hissəsi

Zifən – çox bilən adam

Zilləmək – gözlərini bir nöqtəyə dikmək, kirpiklərini qırpmadan diqqətlə bir nöqtəyə baxmaq

Zirvə – dağın ən yüksək nöqtəsi, təpəsi

Züfunun – 1. Bir çox elmləri və fənləri bilən; 2. Çox ağıllı, məlumatlı adam, alim

Zümrüd – 1. Yaşıl rəngli qiymətli daş; 2. Yamyaşıl, yaşıl, tünd-yaşıl şey haqqında

DƏRSLİKDƏKİ BƏZİ TERMİNLƏRİN İZAHİ

Epizod – bədii əsərin (əfsanə, nağıl, hekayə...) bitkin parçası

İdeya – bədii əsərdə sənətkarın oxucuya çatdırdığı əsas fikir

Məntiqi vurğu – diqqətin cümlədəki hər hansı bir sözə, ifadəyə cəlb edilməsi, onun xüsusi mənə daşdığına nəzərə çarpdırılması məqsədilə digərlərindən fərqli tələffüz olunması

Mövzu – sənətkarı düşündürən, onun dərk edərək əsərində işıqlandırdığı həyat hadisəsi

Portret – bədii əsərdə surətin xarici görünüşünün təsviri

Surət – bədii ədəbiyyatda və incəsənətin digər növlərində yaradılmış insan obrazı

Süjet – bir-biri ilə əlaqəli olub ardıcıl surətdə inkişaf edən, əsərin məzmununu təşkil edən hadisələr

Təsvir – bədii əsərdə əşya, insan, hadisə və s. sözlə təqdimi

OXUMAĞI MƏSLƏHƏT GÖRÜRÜK

Əsərlər müəllimin tövsiyəsi ilə seçilə bilər

1. Əsatirlər, əfsanə və rəvayətlər. Bakı, “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2005.
2. Azərbaycan nağılları. Bakı, “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2005.5 cildə
3. “Koroğlu” dastanından “Koroğlu ilə Dəli Həsən” qolu.
4. Viktor Hüqo. “Səfillər” (Uşaqlar üçün işlənmiş variant) “Altun Kitab” nəşriyyatı
5. Zəhid Xəlil. Seçilmiş əsərləri. III cild. Uşaqlar üçün nağıl-povestlər. Bakı, 2008, ADPU nəşriyyatı
6. Rzaquluzadə Mikayıl. Seçilmiş əsərləri. “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2006.
7. Behrəngi Səməd. Hekayələr. “Qanun” nəşriyyatı
8. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. 3 cildə – I cild. XX əsrə qədərki uşaq şeiri. Bakı, “Öndər” nəşriyyatı, 2005.
9. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. 3 cildə – II cild. XX əsr uşaq şeiri. Bakı, “Öndər” nəşriyyatı, 2004.
10. Azərbaycan uşaq ədəbiyyatı antologiyası. 3 cildə – III cild. Nəsr. Bakı, “Öndər” nəşriyyatı, 2005.
11. Seton-Tompson Ernest. “Seçilmiş əsərləri”. Bakı, “Şərq-Qərb” nəşriyyatı, 2006.

İnternet mənbələri:

1. Tarixi əfsanələr və rəvayətlər
2. Azərbaycan nağılları
3. Azərbaycan xalq nağılları
4. Abbasqulu ağa Bakıxanov. “Yersiz iftixar” (təmsil)
5. Naibə Yusif. “Astana” (hekayə)

BURAXILIŞ MƏLUMATI

ƏDƏBİYYAT – 6

Ümumi təhsil müəssisələrinin 6-cı sinifləri üçün ədəbiyyat fənni üzrə

DƏRSLİK

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər
Soltan Hüseynoğlu Əliyev
Aynur Cəfər qızı Mustafayeva
Ülkər İsmayıl qızı Əliyeva

Redaktor
Kəmalə Cəfərli
Bədii redaktor
Taleh Məlikov
Texniki redaktor
Zeynal İsayev
Dizayner
Taleh Məlikov
Rəssamlar
Elmir Məmmədov
Korrektor
Aqşin Məsimov

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin qrif nömrəsi: 2024-000

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Hesab-nəşriyyat həcmi: 9,3. Fiziki həcmi: 13 çap vərəqi.
Formatı: 70×100¹/₁₆. Kəsindən sonrakı ölçüsü: 165×240. Səhifə sayı: 208.
Şriftin adı və ölçüsü: School qarnituru 9-12 pt. Ofset kağızı. Ofset çapı.
Sifariş __. Tiraj 000. Pulsuz. Bakı – 2025.

Əlyazmanın yığma verildiyi və çapa imzalandığı tarix: 10.01.2024

Çap məhsulunu hazırlayan:
“**Bakı**” nəşriyyatı (Bakı, H.Seyidbəyli küç., 30)